פרקי הלימוד באזרחות

"מולדת אי אפשר לקנות בכסף
או לכבוש בחרב. צריך אתה
ליצור אותה בזעת אפיך"

דוד בן גוריון

ליקטה וכתבה: ניצה סיילס, עמל מח"ט טבריה
עריכה ומפות חשיבה: רפאלה בלס

המינהל לפדגוגיה, תשפ"א 2021

תלמידים ומורים יקרים שלום רב!

רשת עמל שואפת לקדם את המוביליות החברתית של תלמידי שח"ר, תוך השקעה מתמדת ביישום עקרונות ודרכי הוראה המבוססים על הפדגוגיה הטיפולית. אנו מאמינים שעבודה משולבת בתחום הרגשי והלימודי, לצד אמונה ביכולותיו של כל תלמיד להצליח, הם המפתח להשתלבותם של התלמידים בחברה והתקדמותם בעולם התעסוקה, ובאתגרים העתידיים.

העמידה המוצלחת בבחינות הבגרות, היא משימה משמעותית, המחזקת בקרב התלמידים את תחושת המסוגלות ו"פותחת דלתות" להגשמת משאלותיהם, ולמימוש הפוטנציאל. אנו רואים בכל מחנכ/ת ומורה מקצוע/ת דמות מפתח בהובלת התלמידים להצלחה לימודית, רגשית וחברתית. ושמחים להעניק לתלמידים כלים ייחודיים, שיסייעו להם להצליח במגוון מקצועות הלימוד, ובכלל זה מקצועות רבי מלל, שמציבים אתגר וקושי לתלמידים רבים.

מסיבה זו, בחרנו לצאת בסדרה של חוברות לימוד, המתמצתות את פרקי הלימוד ומנגישות אותם בצורה בהירה ונוחה לתלמידים. לפניכם החוברת באזרחות, המכילה את שלושת הנושאים לבגרות, ומלווה את תהליך הלמידה בהובלת המורה. החוברת בנויה ללמידה סינכרונית, אך מתאימה מאד כחומר נלווה בעתות של למידה היברידית או למידה מרחוק. היא כוללת נספח העוסק ב**אסטרטגיות למידה**, תרשימי זרימה מרוכזים להדפסה ותרגול, וכן הפניות למקורות נוספים.
דוגמאות למחוון מושגים, שאלות ותשובות תוכלו למצוא כאן באתר המפמ"ר (או לסרוק את הברקוד).

חינוך לאזרחות הוא הכרחי וחשוב בחברה דמוקרטית. אנו חיים בחברה פלורליסטית המורכבת ממגוון קבוצות, דעות, השקפות ואינטרסים. כדי ללמוד לחיות יחד עלינו לחנך לסובלות ולכבוד בין כל הקבוצות השונות. בצל האירועים האחרונים במדינה, חשובה חוברת זו אלפי מונים, ויש בה כדי להזכיר לכולנו את עקרונות המדינה היהודית הדמוקרטית, שלשמה התכנסנו.

ברצוני להודות **לניצה סיילס ולרפאלה בלס** על הכתיבה ועל עריכת התוכן, **ולד"ר רמי אמיתי** על הייעוץ והסיוע, אשר תרמו ליציאתה לאור של החוברת המרהיבה שלפניכם. אנו תקווה שהחומרים שפיתחנו יסייעו לתלמידים להתמודד עם לימודי האזרחות, ולעבור בהצלחה רבה את בחינות הבגרות

בברכה,

ד"ר רונית אשכנזי
סמנכ"ל וראש מינהל פדגוגיה
רשת עמל

שלום רב למנהלים ולמורים לאזרחות!

כחלק מהסיוע המקצועי שאותו אנו מעניקים למורים, אנו שמחים להעביר אליכם את חוברת פרקי הלימוד במקצוע אזרחות לבגרות, שהוכנה ע"י **ניצה סיילס** ממח"ט טבריה,
ונערכה ע"י **רפאלה בלס** מהמינהל לפדגוגיה. החוברת עוסקת בפרקים הבאים:

מהי מדינה יהודית?

מהי דמוקרטיה?

המשטר במדינת ישראל

החוברת מיועדת להקל על המורים המלמדים בכיתות אגף שח"ר, ולסייע לתלמידים למקד את תוכני הלמידה, על מנת שיוכלו לעמוד בהצלחה בבחינות הבגרות. נציין שהפרקים הותאמו לתוכנית הלימודים המיוחדת לשנת תשפ"א (שנת הקורונה), אם בשנים הבאות ישתנו פרקי הלימוד, נתאים את החוברת בהתאם.

נשמח לקבל את הערותיכם והארותיכם

תודתי **לניצה** סיילס על הליקוט והכתיבה, **לרפאלה** בלס על עריכת התוכן **ולציפי** לנקין על עיצוב הכריכה

ב ב ר כ ה,

ד"ר רמי אמיתי, מנהל תחום כ"א בהוראה

המינהל לפדגוגיה

2021

תוכן העניינים

א. מהי מדינה יהודית?

הרקע ההיסטורי להקמת המדינה 6
הכרזת העצמאות 7
הרעיון הלאומי 10
הצדקות לקיומה של מדינת לאום 14
המאפיינים היהודיים של המדינה 17
מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות 24
המיעוטים בישראל 26
השסע הלאומי 33
תרשימים מסכמים לתרגול ולהדפסה..... 35

ב. מהי דמוקרטיה?

עיקרון שלטון העם 39
תרבות פוליטית דמוקרטית: סובלנות, פלורליזם והסכמיות 40
עיקרון הכרעת הרוב ושמירה על זכויות המיעוט 41
עיקרון זכויות האדם והאזרח 42
גישות חברתיות-כלכליות 49
עיקרון הגבלת השלטון 50
עיקרון שלטון החוק 55
זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מאיומים על שיטת המשטר ועל אופי המדינה 56
זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על הביטחון 58
תרשימים מסכמים לתרגול ולהדפסה..... 60

ג. המשטר במדינת ישראל

יסודות חוקתיים 64
הרשות המחוקקת בישראל – הכנסת 70
הרשות המבצעת בישראל – הממשלה 73
הרשות השופטת בישראל 74
אשכולות בחירה 78
תרשימים מסכמים לתרגול ולהדפסה 82
נספחים: אסטרטגיות למידה, קישורים..... 83

פרקי הלימוד באזרחות

א. מהי מדינה יהודית

"מולדת אי אפשר לקנות בכסף
או לכבוש בחרב. צריך אתה
ליצור אותה בזעת אפיך"

דוד בן גוריון

קבוצת עמל
פיקוח של ההסתדרות הציונית

הרקע ההיסטורי להקמת המדינה

400 שנים של שלטון עות'מאני – עד שנת 1918 שלטה בארץ ישראל האימפריה העות'מאנית (טורקיה), ותושבי ארץ ישראל היו ברובם ערבים ומיעוטם יהודים.

הצהרת בלפור - בנובמבר 1917, במהלך מלחמת העולם הראשונה, פרסמה בריטניה את "הצהרת בלפור" שכללה תמיכה בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

המנדט הבריטי – בשנת 1918 סיימה בריטניה את כיבוש ארץ ישראל, ובשנת 1922 קיבלה אישור (מנדט) מ"חבר הלאומים" לשלוט בארץ ישראל עד שיהיה ביכולתם של תושביה להקים מדינה עצמאית. העלייה היהודית לארץ ישראל הלכה והתגברה. בתום מלחמת העולם השנייה ציפה היישוב היהודי בארץ ישראל שבריטניה תעניק לו עצמאות, או לפחות תאפשר עלייה יהודית חופשית, ובמיוחד לפליטי השואה, אך בריטניה המשיכה להגביל את העלייה. בתגובה החלו ארגוני המחתרת היהודיים לבצע מעשי חבלה רבים נגד הצבא והמשטרה הבריטיים בשאיפה להאיץ את סיום המנדט ולסלקם מארץ ישראל.
בשנת 1947 העבירה בריטניה את שאלת ארץ ישראל לאו"ם.

החלטה 181 של האו"ם (תוכנית החלוקה) - ב 29 בנובמבר 1947התקבלה באו"ם החלטה מס' 181 הקוראת לחלוקתה של א"י לשתי מדינות דמוקרטיות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.

הסעיפים העיקריים בהחלטה:

- 55% משטחה של א"י יימסר למדינה היהודית, ו- 45% מהשטח יימסר למדינה הערבית.
- ירושלים תהיה בשליטה בינלאומית.
- בין שתי המדינות יתקיים שתוף פעולה כלכלי.

ערביי ישראל לא קיבלו את החלטת האו"ם, ומיד פתחו במלחמת חורמה, "מלחמת העצמאות". במהלך המלחמה הכריז היישוב היהודי בארץ ישראל על הקמת מדינת ישראל, ב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח.

מגילת העצמאות

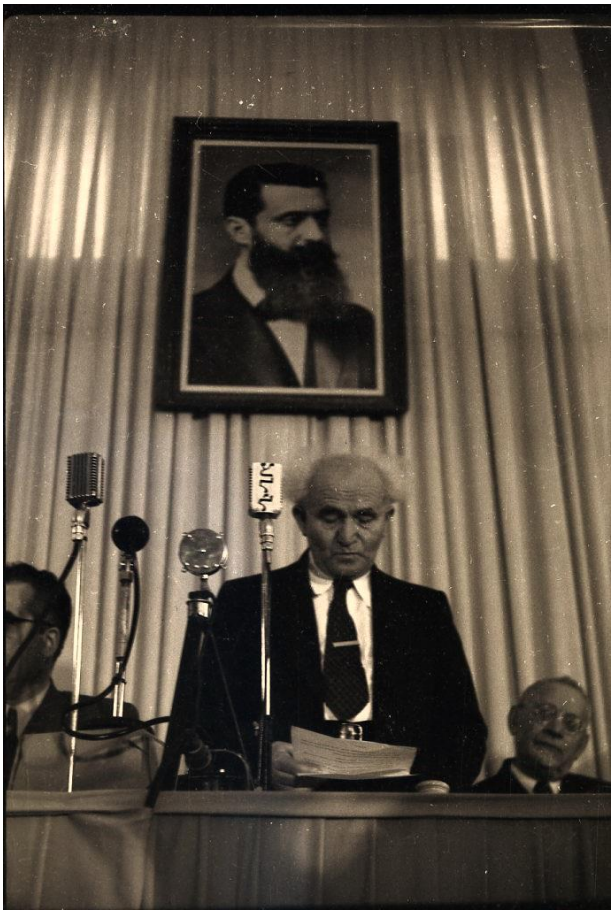

מהי מגילת העצמאות?

מגילת העצמאות היא מסמך בן ארבעה חלקים (כתוב על מגילת קלף) שבו מוכרזת הקמת מדינת ישראל. דוד בן-גוריון הקריא את המסמך והכריז על הקמת המדינה. ההכרזה התקיימה בעיצומה של מלחמת העצמאות, ב-14 במאי 1948, ה' באייר תש"ח.

על המסמך חתומים 37 חברי מועצת העם - הנבחרים הפוליטיים אשר ייצגו את התנועות הפוליטיות השונות ביישוב היהודי בארץ ישראל, לפני קום המדינה.

המגילה כוללת את ההיסטוריה של העם היהודי והקשר לארץ ישראל, עוסקת בבחירות שייערכו בקרוב ומפרטת את רשויות השלטון שיוקמו, ואת העקרונות המרכזיים של מדינה יהודית ודמוקרטית.

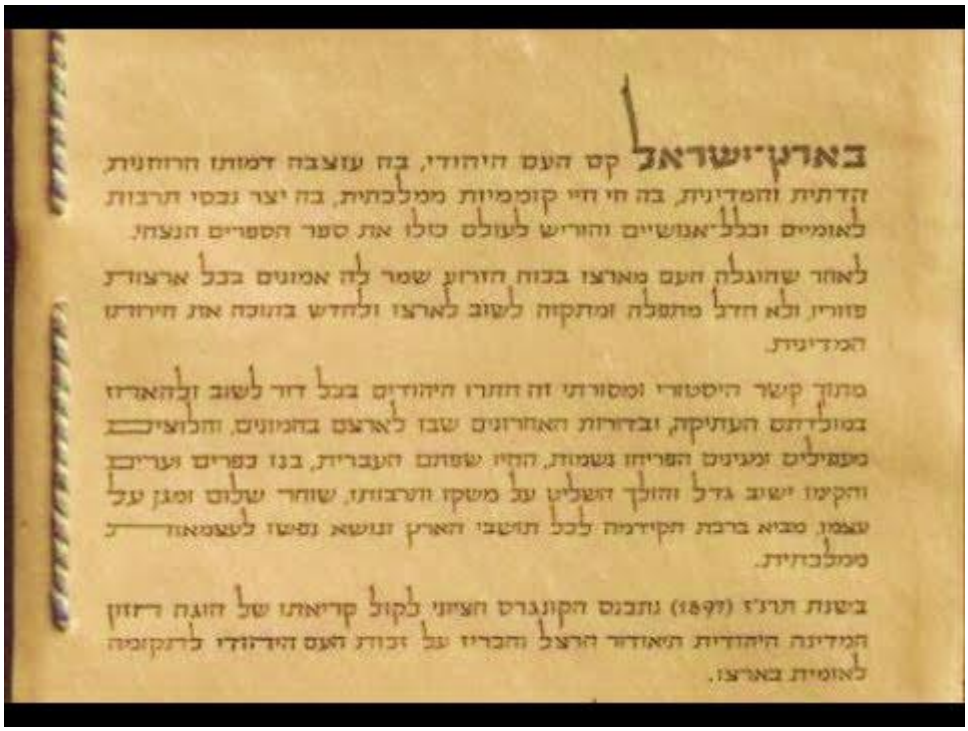

בארץ־ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל־אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו ולא חדל מתפלה ומתקוה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חזרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז בעולדתם העתיקה, ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוציים מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו וערכותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת התקדמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות מדינית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של חוזה רייזן המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

הכרזת המדינה, מגילת העצמאות תמונות: ארכיון המדינה

ארבעה חלקים למגילה

1. **החלק ההיסטורי** (פסקאות 1–9)

חלק זה עוסק בסקירה היסטורית של תולדות העם היהודי, והקשר של העם היהודי לארץ ישראל, ההצדקות להקמת מדינת ישראל: **הצדקה טבעית** המתבססת על זכותו של כל עם להגדרה עצמית ולהקמת מדינת לאום משלו; **הצדקה היסטורית** המתבססת על הקשר ההיסטורי של העם היהודי לארץ ישראל, העם היהודי התגבש בארץ ישראל וחי כאן מתקופת התנ"ך. היהודים הוגלו מהארץ בניגוד לרצונם וחיו בגלות כ 2000 שנה. השואה התרחשה משום שלא הייתה לנו מדינה והוכיחה בעליל שזכותו של העם היהודי להקים מדינה. יהודי א"י התנדבו לצבא הבריטי ותרמו לניצחון על גרמניה הנאצית במלחמה. **הצדקה משפטית** בינלאומית מתבססת על הצהרת בלפור המכירה בזכותו של העם היהודי להקים בית לאומי בארץ ישראל (הצהרת בלפור נכללה בכתב המנדט שניתן לבריטניה כדי לשלוט בארץ ישראל), וכן על החלטה 181 של האו"ם (תוכנית החלוקה) המהווה אישור בינלאומי להקים מדינה.

2. **החלק הביצועי-מעשי** (פסקאות 10–12)

הצהרה על הקמת מדינת ישראל, מוסדות השלטון והסמכויות שלהם, מבנה המערכת הפוליטית, הבחירות, המשטר הדמוקרטי. חלק זה מאפשר להקים רשויות שלטון, ולנהל באופן מעשי את המדינה.

3. **החלק ההצהרתי** (פסקה 13) – ה "אני מאמין" של מדינת ישראל

חלק זה עוסק בערכים ובעקרונות עליהם תתבסס המדינה: עלייה יהודית; הזכויות הטבעיות של בני האדם; ערכי החירות והשוויון: למשל, חופש דת ומצפון, שוויון זכויות לכל האזרחים; זכויות המיעוט שהמדינה מתכוונת לכבד, שמירה על המקומות הקדושים לכל הדתות.

4. **החלק המדיני (פניות לגורמים שונים)** (פסקאות 14–17)

פנייה לגורמים שונים: האו"ם, ערביי ישראל, מדינות ערב, יהודי התפוצות. בכל הפניות מדגישה ישראל את נכונותה לשתף פעולה, את כוונתה לממש את החלטת האו"ם, ואת רצונה בשלום.

שלוש הצדקות להקמת מדינת ישראל (זכויות לאומיות)

(צריך לדעת 2 הצדקות)

1. **הצדקה טבעית (הזכות הטבעית)**

לכל עם יש זכות טבעית (בעקבות 14 העקרונות של וילסון) להקים מדינה עצמאית משלו בשטח ארץ מסוים שאליו הוא קשור מבחינה היסטורית, וכך גם לעם היהודי שמורה זכות זו, כמו לשאר העמים.
זכות זו מקבלת חשיבות גדולה עוד יותר כאשר עם מסוים נמצא במצוקה, כמו שהיה העם היהודי בעקבות השואה. הצדקה זו מופיעה במגילה בפסקה 10.

2. הצדקה היסטורית (הזכות ההיסטורית)

לכל עם יש קשר היסטורי לשטח ארץ מסוים – זוהי המולדת שלו. במקרה של העם היהודי המולדת היא ארץ ישראל. פסקאות 1–9 מתארות את הקשר של העם היהודי לארץ ישראל, וגם את האסונות שפקדו אותנו בגלות. העם היהודי התגבש בארץ ישראל וחי כאן מתקופת התנ"ך. היהודים גורשו והוגלו מהארץ בניגוד לרצונם. השואה התרחשה משום שלא הייתה לנו מדינה. יהודי ארץ ישראל התנדבו לצבא הבריטי ותרמו לניצחון על גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה.

- בפסקה 11 כתוב: "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל."
  כלומר, המדינה מוגדרת כמדינת לאום יהודית, ולא כמדינת כלל-אזרחיה.
- בפסקה 13 כתוב: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות."

3. הצדקה בינלאומית (הזכות החוקית-משפטית)

ההצדקה להקמת מדינת ישראל נובעת מתמיכה והכרה רשמית של מדינות וגופים בינלאומיים בעולם בזכות של העם היהודי להקים מדינה ריבונית, עצמאית.

ההכרה הראשונה הייתה של בריטניה בהצהרת בלפור במנדט שנתנה ליהודים על ארץ ישראל מטעם "חבר הלאומים". ההכרה השנייה הייתה בכתב המנדט להקמת בית לאומי.

והחשובה ביותר ניתנה בהחלטה 181 של האו"ם (תכנית החלוקה) בתאריך 29 בנובמבר 1947. בהחלטה זו ניתן אישור בינלאומי להקמת מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל.

מדינת ישראל כמדינה יהודית על פי מגילת העצמאות

דוגמאות מתוך המגילה :

- פסקאות 1 – 4 מדברות על הקשר ההיסטורי בין העם היהודי לארץ ישראל.
- פסקאות 5 ו-9 מציינות את הזכות החוקית וההכרה הבינלאומית בזכותו של העם היהודי על א"י .
- פסקאות 6 – 7 מציינות את הסבל היהודי בשואה ואת הדחיפות בהצלת שארית הפליטה .בפסקה 11 : "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל ".
- בפסקה 13: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות".

מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית על פי מגילת העצמאות

דוגמאות מתוך המגילה :

- בפסקה 12 כתוב: "ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה"
  שלטון שנבחר בבחירות חופשיות הוא מאפיין דמוקרטי.
- בפסקה 12 כתוב: "בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת"
  במגילה, מתחייבים על כתיבת חוקה על ידי האספה המכוננת אשר תפקידה לכונן חוקה.

- בפסקה 12 כתוב: "תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית."
  סעיף זה עוסק בהפרדת רשויות שהוא עיקרון דמוקרטי, וגם בכהונה זמנית עד לבחירות.
- בפסקה 13 כתוב: "תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה."
  המילים "כל תושביה" מעידות על עיקרון דמוקרטי של שוויון, פלורליזם וסובלנות.
- בפסקה 13 כתוב: "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין."
  פיסקה זו עוסקת בשוויון שהוא ערך ועיקרון מרכזי בדמוקרטיה.
- בפסקה 13 כתוב: "תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות."
  פיסקה זו עוסקת בסוגי החופש השונים המעידים על הזכות לחירות, וחירות היא ערך ועיקרון מרכזי בדמוקרטיה.
- בפסקה 16 כתוב: "אנו קוראים לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל... על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים."
- אזרחות שווה לכל האזרחים מבטאת את עיקרון השוויון. נציגות מתאימה מבטאת הכרה במיעוט ורצון לתת זכויות קבוצה.

הרעיון הלאומי

הגדרה של מדינה (מדינה ריבונית)

מדינה ריבונית היא התארגנות חברתית ופוליטית של בני אדם, אשר יש להם ריבונות (עצמאות) בשטח מסוים. הם מקיימים שלטון מסודר על אוכלוסייה היושבת באותו שטח. מדינות העולם, או גוף בינלאומי, מכירים במדינה זו. ריבונות היא הסמכות של המדינה לנהל את ענייני הפנים והחוץ שלה ללא התערבות של מדינות אחרות.

חמישה תנאים לקיום מדינה ריבונית

1. טריטוריה

טריטוריה היא שטח מוגדר בחזקה ובבעלות של המדינה, שבו רשאית המדינה להפעיל סמכויות חקיקה, ניהול ושיפוט, ולהגביל את הכניסה לאותו שטח. הטריטוריה כוללת את השטח היבשתי של המדינה, את המים הסמוכים לחופים שלה (אם יש לה חוף ים), את האוויר מעל הים והיבשה, ואת השטח התת-קרקעי מתחת לים וליבשה.

2. אוכלוסייה

אנשים בעלי מעמד קבוע, חוקי ומוכר במדינה. המדינה קובעת את התנאים לקבלת אזרחות. צריך לפחות כמה אלפי אנשים שחיים באופן קבוע במדינה, כדי שאפשר יהיה לנהל את כל מערכות המדינה.

3. שלטון

שלטון סמכותי השולט באמצעות מוסדות מוסדרים על האוכלוסייה ועל הטריטוריה של המדינה.

לשלטון יש סמכות בלעדית להפעיל סמכות וכוח במדינה.

4. עצמאות

מדינה ריבונית, אשר חופשית לנהל את ענייני הפנים וענייני החוץ שלה באופן עצמאי, ללא התערבות של גורם זר או מדינה אחרת.

5. הכרה בינלאומית במדינה

מדינות אחרות צריכות "להכיר" במדינה ולכבד את גבולותיה, והאו"ם צריך לאשר את הקמתה. למדינה יש זכויות וחובות על-פי המשפט הבינלאומי. המדינה מקיימת קשרים עם מדינות אחרות ועם גורמים בינלאומיים.

קבוצה אתנית ולאום

קבוצה אתנית

קבוצת אנשים בעלי יסודות משותפים **שאינם** מתוך בחירה כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד, ולעיתים גם דת. קבוצה זו אינה שואפת להגדרה עצמית, כלומר אינה שואפת להקים מדינה משלה.

לאום (קבוצת לאום)

קבוצת אנשים בעלי יסודות משותפים שהם כן מתוך בחירה כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה, וזאת **בנוסף** למרכיבים משותפים שאינם מתוך בחירה. קבוצה זו שואפת להגדרה עצמית, כלומר שואפת להקים מדינה עצמאית.

סוגי לאומיות

לאומיות אתנית-תרבותית

לאומיות פירושה השאיפה לעצמאות מדינית במסגרת של קבוצת אנשים עם מרכיבים משותפים. **לאומיות אתנית,** פירושה שהתגבשות הלאום והגדרת הזהות הלאומית מבוססת **יותר** על יסודות משותפים מולדים, שאינם פרי בחירה כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד, **ופחות** על יסודות משותפים שמתבססים על בחירה, כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה.

לאומיות מדינתית (נקראת גם "לאומיות אזרחית" או "לאומיות פוליטית")

לאומיות, פירושה השאיפה לעצמאות מדינית במסגרת של קבוצת אנשים עם מרכיבים משותפים.

לאומיות מדינתית פירושה שהתגבשות הלאום והגדרת הזהות הלאומית מבוססת **יותר** על יסודות משותפים שהם נרכשים, פרי בחירה, כמו ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה, **ופחות** על יסודות משותפים שאינם מתוך בחירה, כמו שפה, מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועוד.

משמעויות שונות של מדינות לאום

מדינת לאום אתנית תרבותית / מדינת לאום (אתנית-תרבותית)

מדינה המזוהה עם לאום אתני אחד, למרות שעשויים להיות בה קבוצות אתניות או לאומים נוספים. מדינת לאום מדגישה יותר את היסודות האתניים והתרבותיים של אותו לאום, ולכן הזהות של הלאום המרכזי תהיה הזהות הדומיננטית במדינה. האפשרות להגר אל מדינת הלאום תהיה על סמך השתייכות ללאום המרכזי. המדינה מקיימת שוויון זכויות מלא לכל האזרחים, ומאפשרת לקבוצות מיעוט אחרות לטפח את זהותן הייחודית.

לדוגמה: מדינת **ישראל** היא מדינת לאום המזוהה עם הלאום היהודי, למרות שיש בה גם ערבים, דרוזים, בדואים וצ'רקסים. בישראל מדגישים יסודות אתניים ותרבותיים יהודיים: למשל סמלי המדינה מבוססים על ההיסטוריה והדת היהודית. ההגירה אל מדינת ישראל מבוססת על סמך ההשתייכות ללאום היהודי (חוק השבות).

מדינה דו-לאומית

מדינה המזוהה עם שני לאומים אתניים נפרדים. סמלי המדינה, המוסדות והחוקים מבטאים את היסודות האתניים של שני הלאומים במידה שווה. לשני הלאומים יש ייצוג שווה במוסדות השלטון של המדינה. הזהות של האזרחים מושפעת משני הלאומים במידה משמעותית. בנוסף, קיימים ערכים תרבותיים ופוליטיים משותפים לשתי הקבוצות. המדינה מקיימת שוויון זכויות מלא לכל האזרחים, ומאפשרת לקבוצות מיעוט נוספות לטפח את זהותן הייחודית.

לדוגמה: **בלגיה** היא מדינה דו-לאומית המזוהה עם הלאום הוֶולוֹני ועם הלאום הפְלֶמי. במוסדות השלטון יש ייצוג שווה לשני הלאומים. השפה הצרפתית של הוולונים והשפה הפלמית (כמו הולנדית) של הפלמים הן השפות הרשמיות במדינה.

מדינה רב לאומית (מדינה רב-תרבותית)

מדינה המזוהה עם לפחות **3 לאומים גדולים ומשמעותיים**. סמלי המדינה, המוסדות והחוקים מבטאים את היסודות האתניים של **כל** הלאומים הללו במידה שווה. לכל לאום ייצוג במוסדות השלטון לפי גודלו היחסי.

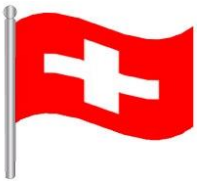

לכל הלאומים יש השפעה משמעותית על הזהות של אזרחי המדינה. בנוסף, קיימים ערכים תרבותיים ופוליטיים משותפים לכל הקבוצות הללו. המדינה מקיימת שוויון זכויות מלא לכל האזרחים, ומאפשרת לקבוצות מיעוט נוספות לטפח את זהותן הייחודית.

לדוגמה: **שוויץ** היא מדינה רב-לאומית הכוללת דוברי **איטלקית**, דוברי **צרפתית**, דוברי **גרמנית** ודוברי **רומאנש**. כל ארבע השפות הן רשמיות. במוסדות השלטון יש ייצוג יחסי לכל אזור, כדי לתת ביטוי לכל לאום.

מדינת כלל אזרחיה / מדינת כל אזרחיה

(נקראת גם "מדינת לאום מדינתית" או "מדינת לאום פוליטית")

מדינה המזוהה עם כלל האזרחים בתוכה, ולא עם לאום או קבוצה אתנית מסוימת. סמלי המדינה, המוסדות והחוקים מבטאים ערכים תרבותיים ופוליטיים משותפים לכל האזרחים. "הלאום החדש" שנוצר כולל את כל אזרחי המדינה, ללא חשיבות למוצא האתני. במדינה נמצאות קבוצות אתניות שונות, אך אין לכך חשיבות מבחינת המדינה. המדינה מעניקה שוויון זכויות לכל האזרחים.

לדוגמה: **ארה"ב** היא מדינת "כלל אזרחיה", ומזוהה עם כל האזרחים שלה. כל מי שחי בארה"ב מרגיש שייך **לאומה האמריקאית**. לכל אדם יש סיכוי שווה לקבל אזרחות בארה"ב, ללא הבדלי מוצא - יהודי, ערבי, אנגלי או סיני. ארה"ב מדגישה בעיקר יסודות בחירה כמו חירות, שוויון, כלכלה חופשית וכדומה.

הצדקות לקיומה של מדינת לאום

(יש לדעת 3 הצדקות)

לכאורה, מדינת לאום אינה שוויונית, משום שהיא מדגישה יותר את הזהות של הלאום הגדול ביותר במדינה. בכל זאת, יש מדינות לאום רבות שהן דמוקרטיות כמו ישראל וגרמניה.

ההצדקות לקיום מדינת לאום מנקודת מבט דמוקרטית

הצדקה לאומית טבעית: לכל קבוצת לאום יש את הזכות לעצב את חייה כרצונה, והיא יכולה לממש זאת רק במדינה משלה.
הצדקה לאומית קיומית: קבוצות לאום מסוימות שנרדפו בעבר או נרדפות בהווה יכולות לשרוד ולחיות בביטחון רק במדינת לאום משלהן.
הצדקה קולקטיבית (הזכות להגדרה עצמית): לכל קבוצת לאום יש זכות טבעית להקים מדינה משלה בשטח ארץ מסוים, שאליו הלאום קשור מבחינה היסטורית.
הצדקה על-פי עיקרון הכרעת הרוב: זהו עיקרון בסיסי בדמוקרטיה, ולכן הגיוני לעצב את אופי המדינה בהתאם לרצונו של הרוב, כל עוד אינו פוגע בזכויות המיעוט.

הצדקות דמוקרטיות לקיום מדינת לאום יהודית: ללאום היהודי יש זכות לעצב את חייו על בסיס התרבות היהודית כמו שפה עברית, יום שבת כיום מנוחה, נישואין לפי מסורת ישראל. ניתן לעשות זאת רק במדינה יהודית. הלאום היהודי קשור היסטורית ודתית לא"י, ורק כאן הוא יכול להקים מדינת הלאום שלו. הלאום היהודי נרדף בגולה ורק במדינה היהודית היהודים יכולים לשלוט בגורלם. הזהות האתנית הייחודית של הלאום היהודי מהווה מוקד חזק להזדהות משותפת.
הצדקה דתית: ללאום היהודי יש קשר חזק למסורת הדתית היהודית, והקמת מדינת הלאום נועדה גם כדי לשמר את הזהות הדתית החזקה.

מדינת ישראל, בהיותה מדינה יהודית, היא מקרה פרטי של מדינת הלאום המודרנית. מאפייניה וערכיה של המדינה נגזרים מהגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

עמדות שונות לגבי אופייה הרצוי של מדינת ישראל

אופי וזהות דתיים, לאומיים ואזרחיים

מדינת ישראל בחרה עמדה ברורה בהיבט הלאומי, **כמדינת לאום אתנית-תרבותית ודמוקרטית**.
עמדה שבה דוגל הרוב הגדול של אזרחי המדינה, והיא מעוגנת בכמה מיסודותיה החוקתיים של המדינה:

"חוק יסוד: הכנסת" וחוק המפלגות (1992) אוסרים את השתתפותה של רשימה בבחירות אם יש במטרותיה או במעשיה כדי לשלול את קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. מצד שני, בשיח

הציבורי נשמעות גם עמדות שאינן תואמות את תפיסתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבקשות לשנות את אופייה הלאומי של ישראל ונציג כאן גם עמדות אלה. מהי הזהות הלאומית (או הזהויות הלאומיות) שישראל אמורה לממש ולבטא בסמליה, במוסדותיה ובחוקיה.

1. מדינה מסורתית (מורשתית) - תרבותית

- מדינה המשלבת חקיקה דתית-הלכתית בהיקף חלקי
- מדינת הלכה ומדינה חילונית שיש בה הפרדה מלאה בין הדת למדינה
- מורשת ישראל היא מרכיב מרכזי בתרבותה של המדינה
- חלק מהסמלים, המועדים הרשמיים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים תרבותיים היהודיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, מורשת ודת)
- הריבונות על המדינה נתונה לכל אזרחיה באמצעות הבחירות לכנסת ושאר זכויות האזרח.
- אין חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות
- למדינה יש יסודות אזרחיים משותפים לכלל אזרחי המדינה
- יש הכרה גם בזכויות קבוצתיות מסוימות לקבוצות האתניות השונות

לדוגמה: כל תומכי העמדה, מסכימים על העדפה ללאום היהודי במדיניות ההגירה, אבל יש כאלו שמעוניינים להקל קצת על הגירה והתאזרחות של לא יהודים.

דוגמה נוספת: כל תומכי העמדה, מסכימים שבמרחב הציבורי צריכה התרבות היהודית-ישראלית להיות נוכחת, אך ישנם חילוקי דעות בדבר היקף הייצוג שלה ביחס לייצוגן של תרבויות אחרות.

עמדות שאינן תואמות את תפיסתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

2. מדינת לאום יהודית אתנית-תרבותית - לא דמוקרטית

- ישראל היא מדינתו של העם היהודי בארץ ובתפוצות
- המדינה מזוהה ברמה הקולקטיבית עם לאום אתני-תרבותי יהודי ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית לאומית
- במדיניות ההגירה יש העדפה ללאום היהודי/ זכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל.
- עברית היא שפתה הרשמית המרכזית של המדינה

3. מדינה דו-לאומית דמוקרטית

- מדינה המזוהה ברמה הקולקטיבית עם הלאום היהודי והלאום הערבי במידה שווה בדומה למדינה דו לאומית, כמו **בלגיה**

- יש לשנות את דגל המדינה, סמליה, המנונה ומרכיבים זהותיים נוספים כך שיתנו ביטוי מקביל ובעל משקל שווה גם לזהות ערבית
- יש לבטל את ההכרה במוסדות הציוניים על ידי המדינה (הסוכנות היהודית, קק"ל)
- מדיניות ההגירה לישראל צריכה להתייחס בשוויוניות להגירת ערבים ויהודים כאחד למשל, על-ידי ביטול חוק השבות או השוואתו לתביעת השיבה הפלסטינית/ פתיחת שערי הארץ להגירה ערבית המונית
- בגרסה מורחבת לגישה זו - על המדינה להיות מזוהה עם **כל** קבוצה לאומית שתתקיים בקרבה

4. "מדינת כל לאומיה" / מדינה רב-תרבותית במישור הלאומי

- אין חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות.
- במדינה יהיו גם יסודות אזרחיים משותפים לכלל אזרחי המדינה

5. מדינת לאום אזרחית דמוקרטית

- עמדה התומכת בביטול זהותה היהודית של המדינה ומבקשת למנוע זיקה של המדינה לקבוצה לאומית אתנית-תרבותית כלשהי
- המדינה תגדיר את זהותה הלאומית על בסיס האזרחות הישראלית בלבד
- תהיה חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות והיסודות המשותפים לכלל אזרחי המדינה יהיו אזרחיים בלבד.
- הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה יבטאו רק יסודות המשותפים לכל האזרחים במדינה
- מדיניות ההגירה לא תיתן עדיפות לבני קבוצה לאומית כלשהי ויבוטל חוק השבות

עמדות לגבי אופייה הרצוי של ישראל כמדינה יהודית - ההיבט הדתי

1. מדינה מסורתית (מורשתית) תרבותית

- מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים
- מדינת ישראל, כמדינת העם היהודי, צריכה לתת ביטוי בחקיקה ובמרחב הציבורי למורשת היהודית במובן התרבותי והלאומי מתוך זיקה למורשת/מסורת אך ללא מחויבות להלכה

2. מדינה המשלבת חקיקה דתית/הלכתית בהיקף חלקי

- מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים
- למדינה יש ערך דתי, לכן עליה לשאוף לשלב מרכיבים הלכתיים בחקיקה ובמרחב הציבורי משיקולים דתיים
- בין שני היסודות, הדתי והדמוקרטי, עשוי להיווצר מתח, ולכן יש לחתור לפתרונות שונים ביניהם

- יהדותה של המדינה תתבטא בחיזוק/שימור האופי היהודי הדתי/הלכתי בעיקר במרחב הציבורי ובתחום המעמד האישי (שבת, כשרות, נישואין, גיור) ובשילוב המשפט העברי בחקיקה ובפסיקה

להלן עמדות נוספות המדגישות באופן מובהק את היסוד הדתי או החילוני כעיקרון שצריך לקבל עדיפות מובהקת בקביעת חוקי המדינה:

3. מדינת הלכה

- מקור הסמכות במדינה הוא ההלכה היהודית, ולא ציבור האזרחים, בשונה מדמוקרטיה.
  חוקי המדינה ייקבעו על פי דיני התורה בכל תחומי החיים
- בקרב המחזיקים בעמדה זו, ישנן תפיסות שונות באשר למידת האכיפה הרצויה בפועל מצד המדינה בביתו הפרטי/במרחב הביתי של האזרח
- המדינה לא תהיה דמוקרטית. יחד עם זאת, יתקיימו בה מאפיינים דתיים הלכתיים העולים בקנה אחד עם מאפיינים דמוקרטיים, כמו הכרעת רוב(, "כל אדם נברא בצלם")שוויון וכבוד האדם(, נבחרי ציבור על ידי הקהילה (שלטון העם)

4. מדינה חילונית המקיימת הפרדה מלאה בין הדת למדינה

- מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים
- המדינה יהודית מבחינה לאומית, אך יש להפריד לחלוטין בין הדת והמורשת היהודית לבין המדינה/המוסדות הפוליטיים, למעט סמלים
- אין זה מתפקידה של המדינה לחוקק חוקים בעלי אופי דתי, להעניק שירותים דתיים או להתערב בענייני דת, אך עליה לאפשר קיום פולחן דתי פרטי

המאפיינים היהודיים של המדינה

(יש לדעת שני מאפיינים)

אין משמעות משפטית ברורה ומוגדרת למושג "מדינה יהודית", אבל המושג "מדינה יהודית" יוצר צביון (אופי) בתחומים שונים: **לאום, דת ותרבות.** המאפיינים היהודיים של המדינה באים לידי בתחומים הבאים:

1. ההיבט המשפטי וחוקי המדינה
2. המרחב הציבורי
   (א) השפה העברית
   (ב) סמלי המדינה
   (ג) לוח השנה וימי המנוחה
3. הסדר ה"סטטוס קוו"
4. גיור, נישואין וגירושין
5. מוסדות המדינה

1. ההיבט המשפטי וחוקי המדינה

מבחינה משפטית קיימים מספר מסמכים, הצהרות וחוקים שמצהירים על ישראל כמדינה יהודית, ולא רק דמוקרטית.

הכרזת העצמאות

במגילת העצמאות נכתב: "אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל."

חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי (מכונה גם: חוק הלאום), מעגן בחוק יסוד ערכים לאומיים יהודיים של מדינת ישראל, לאחר שרבים מהם כבר עוגנו בחוקים רגילים. חוק היסוד קובע כי מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, שבה זכותו הטבעית להגדרה עצמית, זכות שבמדינת ישראל היא ייחודית לעם היהודי. החוק מעגן בחוק יסוד את מעמדם של סמל מדינת ישראל, דגל ישראל והתקווה כהמנון המדינה, לוח השנה העברי, חגי ישראל ומועדיו והשפה העברית כשפת המדינה. כמו כן קובע החוק שהמדינה תעודד התיישבות יהודית, שירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל, וכי הערבית לא תיחשב שפה רשמית אלא שפה בעלת מעמד מיוחד. נוסח החוק שהתקבל עורר מחלוקת, בעיקר על כך שנעדר ממנו אזכורה של ישראל כמדינה דמוקרטית המקנה שוויון לכל אזרחיה.

לפניכם **רשימת חוקים** שהמטרות והתוכן שלהם **מאפיינים את ישראל כמדינה יהודית**, ומבטאים **את הדת, הלאום והתרבות היהודית**. לגבי כל חוק צריך לדעת: (א) תוכן (ב) מטרה (ג) כיצד מבטא החוק את אופייה היהודי של המדינה, כך יוצגו החוקים להלן:

חוקים שיש בהם ביטוי לדת היהודית

חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין)

מטרת החוק היא ליצור אחידות בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל, וליצור חיבור בין הלאום היהודי לבין הדת היהודית. החוק מעניק לבתי הדין הרבניים סמכות בלעדית בישראל לדון בענייני נישואין וגירושין של יהודים לפי ההלכה הדתית היהודית. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, משום שהוא מסתמך על הדת היהודית ועל הרבנים כסמכות דתית.

חוק שעות עבודה ומנוחה

מטרות החוק הן לשמור על תנאי העסקה הוגנים, ולשלב את ימי המנוחה עם ימי השבת והחג לפי הדת היהודית. החוק קובע כללים רבים הקשורים לתנאי העסקה של עובדים, ובין היתר נקבע כי יום המנוחה של עובד יהודי הוא **יום שבת**. אסור לבעל עסק יהודי לפתוח את העסק שלו בשבת, ואסור לבעל עסק לחייב

עובד יהודי לעבוד בשבת. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, **משום שהוא מבטא את מצוות שמירת השבת בדת היהודית.**

חוק חג המצות (איסורי חמץ)

מטרת החוק היא לצמצם ככל הניתן מכירה וקנייה של חמץ במרחב הציבורי. החוק אוסר על בעלי עסקים להציג חמץ בפומבי (כלומר בפני הציבור) במהלך חג הפסח, אם החמץ מיועד למכירה או לצריכה. כלומר, מותר למכור כל עוד לא מציגים זאת בפומבי. החוק תקף לגבי יישובים או שכונות שבהם רוב התושבים יהודים. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, **משום שהוא מבטא את מצוות אי אכילת חמץ בפסח שקיימת בדת היהודית.**

חוקים שיש בהם ביטוי לתרבות ולמורשת היהודית

חוק יסודות המשפט

מטרת החוק היא לקבוע בסיס מוצק ואחיד עבור השופטים, ואחד הבסיסים הוא התרבות היהודית ומורשת ישראל. החוק קובע שאם יש בעיה משפטית שאין לה מענה בחוקים הקיימים, צריכים השופטים להחליט לגביה ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של **מורשת ישראל**. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, **משום שהוא קובע שהבסיס המשפטי במדינה מסתמך גם על המורשת והתרבות של העם היהודי, ולא רק על ערכים ועקרונות אוניברסליים** (כלל-עולמיים).

חוקים שיש בהם ביטוי ללאום היהודי

חוק השבות

מטרת החוק היא ליצור רוב יהודי באוכלוסייה של מדינת ישראל. החוק מעניק לכל יהודי את הזכות לעלות לישראל ולקבל אזרחות. זכות זו מוקנית גם לבן זוגו, לילדו ולנכדו של היהודי. החוק מגדיר מיהו יהודי, כדי לקבוע מי ייהנה מהחוק. מטרת החוק היא לשמור על רוב דמוגרפי יהודי במדינה. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, **משום שהוא מאפשר לכל בני הלאום היהודי לעלות לישראל ולקבל אזרחות.**

החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם

מטרת החוק היא למצות את הדין עם פושעים נאצים שהיו אחראים לשואה. חוק זה מאפשר להעמיד לדין נאצים ועוזריהם על פשעים שביצעו נגד יהודים בתקופת המשטר הנאצי. חוק זה מאפיין את ישראל כמדינה יהודית, **משום שהוא נותן ביטוי ייחודי לקורבנות הלאום היהודי במלחמת העולם השנייה**, למרות שהיו עוד יותר מ-60 מיליון קורבנות בני עמים אחרים.

2. המרחב הציבורי

השפה העברית

פרסום הודעות בשפה העברית

כל מסמך או הודעה רשמית מטעם המדינה צריכים להופיע בערבית ובעברית. החוק מימי המנדט תוקן כך שבמקרים מסוימים יכולה רשות שלטונית לפרסם רק בעברית. בפועל יש מקומות רבים בהם מתפרסמים שלטים רק בעברית, מסמכים רשמיים של מוסדות ציבור כתובים רק בעברית ועוד.

חקיקה בנוגע לשפה העברית

מצד אחד, ישנם חוקים שנותנים עדיפות לשפה העברית:

"**חוק האזרחות**" קובע כי אדם שמבקש לקבל אזרחות ישראלית הוכח כי הוא יודע ידיעת מה את השפה העברית. "**חוק סדר הדין הפלילי**" (1982) קובע כי הליך משפטי במדינת ישראל יתנהל בעברית. אם מוגש לבית המשפט מסמך הכתוב בערבית, אז צריך לתרגם אותו לעברית.

מצד שני, יש חוקים שמנסים ליצור **שוויוניות** מבחינת השפה:

ב"**חוק התכנון והבנייה**" נקבע שהודעה על הפקדת "תוכנית מתאר" תתפרסם גם בערבית באזור שבו לפחות 10% מהתושבים הם דוברי ערבית. ב"**פקודת הבטיחות בעבודה**" נקבע שהוראות בטיחות במקום עבודה יתפרסמו גם בעברית וגם בערבית. ב"**חוק הבחירות**" נקבע כי **ניתן** להוסיף כיתוב באותיות בערבית על פתקי ההצבעה, זאת בנוסף לאותיות בעברית.

סמלי המדינה

הדגל

צבעי הדגל הם תכלת ולבן, על פי צבעי הבגד של הכוהן הגדול בבית המקדש. הפסים הכחולים מסמלים את הפסים של הטלית שאתה מתפללים **יהודים**, ומגן דוד הוא סמל מההיסטוריה של העם היהודי, מימי דוד המלך. הדגל מתבסס על ההיסטוריה והדת היהודית, ובכך מאפיין את ישראל כמדינה יהודית.

סמל המדינה: מנורה וענפי זית

בתמונות מימין לשמאל: מנורת בית המקדש בסמל המדינה, על גבי מטבע חשמונאי (ההעתק שלו מוטבע על מטבע 10 אג' של היום), בתבליט בית כנסת עתיק ולצדה מחתה ושופר.

סמל המדינה כולל את מנורת בית המקדש, ומשני עבריה שני ענפי זית מימין ומשמאל. על שער טיטוס ברומא מופיע תבליט של המנורה שאותה לקחו החיילים הרומאים למצעד הניצחון ברומא, לאחר שהחריבו את בית המקדש בירושלים. (בתמונה מטה – תבליט המנורה על גבי שער טיטוס, רומא)

הסמל מתבסס על ההיסטוריה של העם **היהודי**, המנורה שנצרבה בזיכרון הלאומי יחד עם חורבן בית המקדש ואובדן העצמאות היהודית בארץ ישראל (אמנם עצמאות חלקית), הפכה כיום לסמל המדינה היהודית העצמאית שקמה מחדש. סמל המדינה מתבסס על ההיסטוריה היהודית, ועל הרצון לעצמאות יהודית בארץ ישראל, ובכך מאפיין את ישראל כמדינה יהודית.

ההמנון: "התקווה"

מילות ההמנון מבטאות את הגעגועים של **העם היהודי** לציון, ארץ ישראל, המולדת שממנה גורש, ואת הרצון לעצמאות מדינית מחודשת של עם ישראל בארץ ישראל. ההמנון מתבסס על ההיסטוריה היהודית, ועל הקשר בין העם היהודי לבין ארץ ישראל, ובכך מאפיין את ישראל כמדינה יהודית.

תוספת לגבי ההמנון

רק ב-2004 נחקק "**חוק הדגל, הסמל והמנון המדינה**" המגדיר את "התקווה" כהמנון הרשמי של מדינת ישראל. מצד אחד, ניגנו ושרו את "התקווה" בכל טקס ציבורי, והיה ברור לכולם שזה ההמנון בפועל. מצד שני, לא רצו להפוך זאת לחוק רשמי, כדי לא לפגוע ברגשות של הציבור הלא יהודי במדינת ישראל.

צריך להבין כי המנון "התקווה" מייצג את ההיסטוריה הלאומית של הציבור היהודי במדינת ישראל, אך ערבים, בדווים, דרוזים וצ'רקסים אינם יכולים לחוש הזדהות עם מילות ההמנון, מהסיבה הפשוטה שהם אינם יהודים.

ההמנון כדוגמה למאפיין יהודי

ההמנון של מדינת ישראל מתייחס רק לעם היהודי, ולקשר של העם היהודי לארץ ישראל (**לאומיות אתנית**). מי שלא יהודי לא יכול לחוש הזדהות עם מילות ההמנון. ההמנון של ארה"ב מתייחס לכל האנשים במדינה. כולם יכולים לחוש הזדהות עם מילות ההמנון, ובמיוחד עם המילים: "ארצם של בני החורין וביתם של האמיצים" (לאומיות מדינתית).

לוח השנה וימי המנוחה

לוח השנה

"חוק השימוש בתאריך העברי" קובע כי בכל מסמך רשמי שמוציאה רשות שלטונית או מוסד ציבורי צריך להשתמש בתאריך העברי בנוסף לתאריך הלועזי. כלומר, נקבעת החשיבות של לוח השנה העברי כמייצג את המדינה היהודית. אין חובה להשתמש בלוח השנה המוסלמי, וגם השימוש בלוח השנה הנוצרי לא נעשה מתוך שילוב הדת הנוצרית, אלא משום שזהו לוח השנה המקובל בעולם. כלומר, השימוש בלוח השנה העברי מאפיין את מדינת ישראל כמדינה יהודית.

חגים, ימי זיכרון וימי צום

בלוח השנה הרשמי של מדינת ישראל קיימים 10 חגים יהודיים, חלקם חגים לאומיים וחלקם חגים דתיים.בנוסף, קיימים 5 ימי צום, כולם דתיים. כמו כן, קיימים 6 ימי זיכרון, 3 מהם בעלי אופי יהודי מובהק.

חגים – קיימים חמישה חגים שמופיעים בתורה: **ראש השנה, שמחת תורה** ושלושת הרגלים: **סוכות, פסח ושבועות.** שלושה חגים מסתמכים על אירועים היסטוריים יהודיים: **חנוכה, פורים ול"ג בעומר**. שני חגים נוספים ממחישים את העצמאות המחודשת של היהודים בארץ ישראל: **יום העצמאות וט"ו בשבט.**

ימי צום – פרט **ליום כיפור** שמופיע כמובן בתורה, יש עוד ארבעה ימי צום שכולם קשורים לחורבן בית המקדש: **י' בטבת** מציין את תחילת המצור הבבלי על ירושלים, **י"ז בתמוז** מציין את הבקעת חומות ירושלים על ידי הבבלים, **ט' באב** מציין את חורבן בית המקדש הראשון על ידי הבבלים ואת חורבן בית המקדש השני על ידי הרומאים, **ג' בתשרי** מציין את רציחתו של גדליהו בן אחיקם, שמונה על ידי הבבלים להיות אחראי על היהודים שנשארו ביהודה.

ימי זיכרון – שלושה מימי הזיכרון מתייחסים למאבק ההיסטורי הלאומי היהודי: **יום הזיכרון לשואה ולגבורה** מציין את הנרצחים היהודים בלבד במלחמת העולם השנייה, **יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל** מציין את כל היהודים שנהרגו בארץ ישראל מאז 1860, כלומר בזמן המאבק הלאומי של היהודים לתחייה מדינית מחודשת, **ויום שחרור ירושלים** מציין את שחרור החלק המזרחי של העיר הכולל את העיר העתיקה והכותל המערבי, שהיה בשליטה ערבית-ירדנית עד אז, ושוחרר על ידי היהודים.

כל החגים, ימי הצום וימי הזיכרון הללו מדגישים את הדת היהודית, הלאומיות היהודית וההיסטוריה היהודית.

3. בין הציבורי לפרטי - הסדר "הסטטוס-קוו"

מכתב "הסטטוס-קוו"

ביוני 1947 שלח דוד בן-גוריון מכתב מטעם הסוכנות היהודית אל "אגודת ישראל" (מפלגה חרדית). הסוכנות היהודית הייתה למעשה ה"ממשלה" של התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל, והיא רצתה להשיג הסכמה עם היהודים החרדים לגבי מעמד הדת במדינת ישראל שעמדה לקום, כדי למנוע מחלוקות בין דתיים לחילוניים. במכתב הובטחו הסדרים בארבעה נושאים:

1. שמירת **כשרות** במוסדות ציבוריים, כמו משרדי ממשלה וצה"ל.
2. שמירת **שבת** במוסדות ציבור ובמקומות ציבוריים, כמו משרדי ממשלה, תחבורה ציבורית ומרכזים מסחריים.
3. שמירת המעמד האוטונומי (עצמאי) של **החינוך הדתי** - מערכת החינוך הדתית תישאר נפרדת ותקבל תקציב מלא.
4. מתן שליטה בלעדית לבתי דין רבניים לעסוק בענייני **נישואין וגירושין** של יהודים.

הסדר "הסטטוס-קוו"

ההסדר מכונה "סטטוס-קוו", ביטוי מהשפה הלטינית שפירושו בתרגום חופשי "שמירה על המצב הקיים". הסדר הסטטוס-קוו מבוסס על כך שהחילונים והדתיים מכירים בצורך לחיות יחד, למרות חילוקי הדעות. כל ארבעת הנושאים קיבלו תוקף על ידי חקיקה, כמו חוק בתי הדין הרבניים. הבעיה היא שאין בהסדר פתרונות

לנושאים שנויים במחלוקת. כל ניסיון לתת פתרון לנושאים שנויים במחלוקת נתקל בעימות חריף בין חילוניים לדתיים.

החוקים הקשורים להסדר הסטטוס-קוו

בשנים הראשונות של המדינה נחקקו חוקים הקשורים לכל אחד מארבעת הסעיפים. כל חוק שקשור לשבת, כשרות ונישואין מחייב למעשה את כל אזרחי ישראל היהודים לקיים מצוות דתיות, ובכך פוגע בחופש מדת.

1. **"פקודת מאכל כשר לחיילים"** מ-1948 – חוק זה שקובע כי בצה"ל יוגש אוכל כשר, וחוקים נוספים שעוסקים בנושא הכשרות, קובעים כי במוסדות ממשלתיים יוגש אוכל כשר בלבד. חוקים אלה מסדירים בחקיקה את נושא הכשרות ממכתב הסטטוס-קוו.
2. **"חוק שעות עבודה ומנוחה"** מ-1951 – חוק זה קובע כי ביום שבת ובימי חג דתיים אסור ליהודי בעל עסק לפתוח את העסק שלו. ב-1990 נחקק תיקון ל"פקודת העיריות", הידוע כ-**"חוק ההסמכה"**, שמסמיך כל רשות מקומית לקבוע בעצמה איזה עסקים ואיזה מקומות בילוי יהיו רשאים להיפתח בשבת. חוקים אלה מסדירים את שמירת השבת ממכתב הסטטוס-קוו.
3. **"חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין)"** מ-1953 – חוק זה נותן שליטה בלעדית לבתי הדין הרבניים על נישואין וגירושין של יהודים בישראל, וקובע כי הם יתבצעו לפי דין תורה, כפי שהובטח לדתיים במכתב הסטטוס-קוו.
4. **"חוק חינוך ממלכתי"** מ-1953 - החוק נותן מעמד אוטונומי (עצמאי) לחינוך הממלכתי הדתי ולזרם החרדי, שמקבל את תקציבו מהמדינה, אך מכשיר בעצמו את המורים, וקובע חלק מתוכניות הלימודים, כפי שהובטח לדתיים במכתב הסטטוס-קוו.

מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות

פרק זה עוסק בקשר שבין מדינת ישראל לבין היהודים שאינם חיים בישראל.

האחריות והמחויבות ההדדית של מדינת ישראל ושל העם היהודי בתפוצות

למדינת ישראל יש אחריות ומחויבות כלפי כל היהודים בעולם, גם אלה שאינם חיים בישראל, כי היא רואה עצמה כמייצגת את כלל העם היהודי: המדינה פועלת להנחלת מורשת, חינוך ותרבות יהודיים ליהודי התפוצות; המדינה פונה לממשלות של מדינות אחרות בבקשה להגן על יהודים שסובלים מגילויי אנטישמיות; המדינה פועלת להעלאת יהודים לישראל, לעתים תוך סיכון חיילי צה"ל כמו במקרה של העלאת יהודי אתיופיה. מצד שני, ליהודי התפוצות יש מחויבות ואחריות כלפי מדינת ישראל, מבחינתם המדינה מייצגת את העם היהודי. יהודי התפוצות פועלים ליצירת דעת קהל אוהדת לישראל, ותורמים כסף למדינה למטרות חינוך, רווחה, ביטחון ומורשת.

הצהרות, חוקים ומוסדות המבטאים את הקשר של מדינת ישראל ליהודי התפוצות

מגילת העצמאות

במגילה נאמר שמדינת ישראל היא המדינה של כל היהודים בעולם, וכל יהודי יכול לעלות לארץ: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות" (פסקה 13).

חוק השבות

חוק השבות קובע כי כל יהודי יכול לעלות למדינת ישראל ולקבל אזרחות ישראלית. החוק מחזק את הקשר של מדינת ישראל עם יהודי התפוצות.

חוק מעמד ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית

שני הארגונים האלה קמו לפני קום המדינה, ובשנת 1955 נחקק חוק המסדיר את פעילותם, וקובע את חלוקת העבודה והסמכויות בין שני ארגונים אלה לבין מדינת ישראל. הארגונים פועלים לקירוב לבבות בקרב יהודי התפוצות, לתיאום הקשר בין מדינת ישראל ליהודי התפוצות, ולסיוע בעלייה ובקליטה.

יחסה של מדינת ישראל ליהדות התפוצות

מדינת ישראל רואה את עצמה כאחראית לשלומם של כל יהודי העולם. כאשר מתרחשת צרה בקהילה יהודית מסוימת בעולם, מדינת ישראל עוזרת להם, או שפועלת מול הממשלה של אותה מדינה כדי לעזור להם. **דוגמה**: כאשר יהודי אתיופיה נקלעו לצרה במהפכה שהייתה באתיופיה ב-1991, ממשלת ישראל נחלצה לעזרתם, והעלתה אותם במבצע מורכב לארץ. **דוגמה**: כאשר נפגעו בתי כנסת בתורכיה, ממשלת ישראל פנתה לממשלת תורכיה כדי שתשפץ אותם, ותדאג להגביר את האבטחה סביב הקהילה היהודית.

יחסה של יהדות התפוצות למדינת ישראל

יהדות התפוצות מרגישה תחושת שותפות וקשר עם מדינת ישראל, היא מסייעת למדינה בשני תחומים:

1. התחום הפוליטי

- מאבק ליצירת דעת קהל עולמית אוהדת כלפי ישראל
- שתדלנות בקרב הממשלות במדינות שבהן גרים היהודים, למשל הלובי היהודי שפועל בקונגרס האמריקני
- עזרה ליהודים במצוקה מארצות אחרות, כמו העזרה של ארגון יהודי אמריקה (joint) ליהודי תימן בשנת 1948

2. התחום הכלכלי

גיוס כספים ותרומות מיהודי התפוצות לטובת מדינת ישראל, למשל "המגבית היהודית המאוחדת" או "הג'וינט".

מעמדה של מדינת ישראל בקרב יהדות התפוצות

קיימות שתי גישות בקרב יהדות התפוצות בנוגע למעמד של מדינת ישראל:

1. גישה הרואה במדינת ישראל מרכז לאומי ותרבותי לעם היהודי כולו
2. גישה הטוענת כי יש שני מרכזים ליהודים: אחד הוא מדינת ישראל, השני נמצא בקהילות השונות בעולם, כמו למשל ארה"ב

הדור הצעיר של יהדות התפוצות

הדור הצעיר של יהדות התפוצות מרגיש קשר פחות חזק עם מדינת ישראל, ולכן מדינת ישראל עושה מאמצים לחזק את הקשר, וזאת באמצעות פרויקט "תגלית", שליחים של הסוכנות היהודית ועוד.

הוויכוח על מידת המעורבות של יהודי התפוצות בנעשה בישראל

קיימת מחלוקת האם יש לאפשר ליהודים בעולם להתערב בענייניה של מדינת ישראל בנושאים כמו גבולות, התנחלויות, דת ומדינה, מיהו יהודי, גיור וכו', או שיש לאפשר רק לאזרחי המדינה לעשות זאת.

בכל מקרה, ליהודי התפוצות יש השפעה משמעותית על קביעת מדיניות הפנים ומדיניות החוץ של ישראל.

בכל שורת הנושאים המצוינים מעלה, יש ליהודי התפוצות השפעה על קבלת ההחלטות במדינה.

עמדה 1 – יהודי התפוצות צריכים להתערב בנעשה בישראל

דעה אחת אומרת שיהודי התפוצות צריכים להתערב, משום שמדינת ישראל מייצגת גם אותם, הם חשים קשר רגשי עמוק למדינת ישראל, והם פועלים למען המדינה בגיוס תרומות, בשתדלנות בקרב ממשלות שונות למען מדינת ישראל וכדומה.

עמדה 2 – יהודי התפוצות אינם צריכים להתערב בנעשה בישראל

דעה שנייה אומרת שיהודי התפוצות אינם צריכים להתערב, משום שרק אזרח שגר כאן מכיר את השיקולים שיש לשקול כדי לקבל החלטות, ובנוסף מי שלא גר כאן לא נושא בנטל החובות כמו גיוס לצבא או תשלום מיסים. כמו כן, רק אזרח ישראלי שחי כאן צריך לשאת בתוצאות של החלטות גורליות כמו הסכם שלום, יציאה למלחמה וכדומה.

המיעוטים בישראל

הקדמה: במדינת ישראל כ- 20% מהאוכלוסייה אינם יהודים: רובם ערבים מוסלמים, ומיעוטם נוצרים, דרוזים וצ'רקסים. הבדווים הם תת-קבוצה בתוך הערבים המוסלמים. הצ'רקסים אינם ערבים, אבל הם מוסלמים מבחינה דתית. לכל מיעוט יש ייחוד משלו מבחינה לאומית, אתנית, תרבותית, לשונית ודתית.

הערבים-המוסלמים והערבים-הנוצרים

דמוגרפיה - כל הקבוצות הערביות במדינת ישראל מהוות כ-20 אחוזים מהאוכלוסייה. הערבים הם קבוצת מיעוט שונה מבחינה לאומית, אתנית, תרבותית, לשונית ודתית. הערבים המוסלמים מהווים כמעט 85 % מתוך כלל הערבים בישראל, והערבים הנוצרים בערך 10%. לערבים המוסלמים והנוצרים יש בני משפחה שגרים בתחומי הרשות הפלסטינית וגם במדינות ערב השכנות.

דת - הערבים המוסלמים מתחתנים רק בתוך הקבוצה הערבית מוסלמית, והנוצרים רק בתוך הקבוצה הנוצרית. חלק מהערבים המוסלמים הם אנשים דתיים, אבל הרוב מסורתיים. אצל הנוצרים יש מיעוט שמגדירים עצמם דתיים.

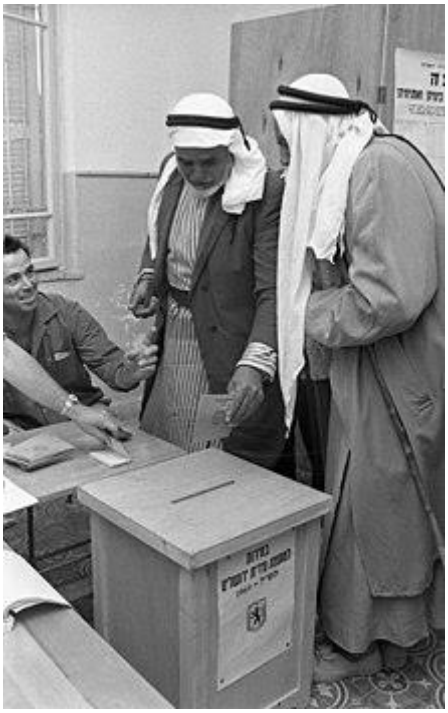

מגורים - הרוב המכריע של הערבים מתגוררים ביישובים ערביים בלבד, לעיתים יישובים מעורבים של ערבים מוסלמים, נוצרים ודרוזים. חלק קטן מהערבים מתגורר ביישובים מעורבים עם יהודים כמו ירושלים, לוד, רמלה, יפו, חיפה ועכו. רוב הנוצרים גרים בצפון המדינה, והמוסלמים מפוזרים בריכוזים גדולים בצפון ובמשולש (ואדי ערה ומערב השומרון).היישובים הכפריים הערביים הפכו ליישובים עירוניים, מה שמשפיע על ההשכלה ועל הפרנסה.

פרנסה - בעבר כמעט כל הערבים התפרנסו מחקלאות, אבל בעשרות השנים האחרונות חלה עלייה גדולה בחינוך ובהשכלה, וערבים רבים הם בעלי מקצועות חופשיים או עצמאיים. הפיכת הכפר הערבי לעיר יצרה מצב של מחסור באדמות ולכן פחות ופחות ערבים עוסקים בחקלאות. העיר גם תרמה לעלייה בחינוך ובהשכלה, מה שמשפיע על תחומי העיסוק והפרנסה. קיימים פערים גדולים בין הציבור היהודי לבין הציבור הערבי מבחינה חברתית-כלכלית, וגם מבחינת מספר העובדים בחברות ממשלתיות. גם עניין זה תורם לתחושת חוסר השייכות של הערבים למדינה.

שירות צבאי ושירות לאומי - הערבים המוסלמים והנוצרים פטורים משירות צבאי, ובודדים מהם מתנדבים לצבא. מעט מאד ערבים מתנדבים לשירות לאומי. בשנים האחרונות חלה עלייה בשיעור המתנדבים, אך עדיין יש תעמולה חזקה מאד של הנהגת הציבור הערבי נגד השירות הלאומי.

מרכיבי הזהות

שפה – כל הערבים המוסלמים והנוצרים מדברים ערבית

מוצא אתני – כל הערבים מקורם מאותו מוצא של שבטים ערביים, שהתפשטו ברחבי המזרח התיכון עם הכיבוש הערבי מוסלמי שהחל במאה השביעית לספירה.

תרבות – המסורת, המנהגים והקודים החברתיים השמרניים של כל הערבים דומה מאד, להוציא מיעוט בקרב הערבים הנוצרים שנפתח כלפי השינויים החברתיים המערביים.

לאום – כל הערבים המוסלמים והנוצרים בישראל משתייכים ללאום הערבי, וחלק גדול מהם חש שזו גם זהותו הבלעדית, לעומת חלק אחר שחש חצוי בין מספר זהויות.

דת - הערבים המוסלמים משתייכים לדת האסלאם, חלקם דתיים וחלקם מסורתיים. הערבים הנוצרים משתייכים לדת הנוצרית, רובם חילונים ומיעוטם דתיים.

זהות - היבט מרכזי בכול הקשור למיעוט הערבי הוא עניין הזהות: חלק מהערבים המוסלמים והנוצרים

רואים עצמם כישראלים, חלק אחר רואה עצמו כערבים פלסטינים וחלק אחר רואה עצמו כחלק מהעולם הערבי כולו. מבחינה דתית יש ערבים מוסלמים שרואים עצמם חלק מהאומה המוסלמית הגדולה, ויש ערבים נוצרים שרואים עצמם חלק מהעולם הנוצרי. לערבים המוסלמים והנוצרים, יש בני משפחה שגרים בתחומי הרשות הפלסטינית וגם במדינות ערב השכנות. העובדה שהתנועה הציונית ומדינת ישראל מצויות כבר 100 שנה בסכסוך עם העולם הערבי, והעובדה שמאות אלפי ערבים ברחו מישראל במהלך מלחמת העצמאות, בצירוף העובדה שלא קמה מדינה ערבית ולא מדינה פלסטינית עד היום – כל אלה מקשים על הזהות של ערביי ישראל, ועוד יותר מקשים על תחושת השייכות שלהם למדינת ישראל.

הבדואים

דמוגרפיה - הבדואים בישראל מונים בערך 400,000 נפש והם מהווים 25% מאזרחי ישראל הערבים. הבדואים במדינת ישראל מתחלקים לשתי קבוצות עיקריות: **הבדואים בנגב** המונים כיום כ-278,616 אנשים בהם יש נוודים למחצה, תושבי כפרים בלתי מוכרים ועיירות. **הבדואים בצפון** המונים כיום כ-110,000 אנשים המתגוררים בכפרים ובעיירות רובם ככולם. בנוסף לשתי קבוצות אלה, מתגוררים כ-32,250 בדואים במקומות נוספים ברחבי הארץ, בין היתר ניתן למצוא ריכוזים של בדואים בחלק מהערים המעורבות (לוד, רמלה וחיפה). **בסך הכול מהווים הבדואים כ-3.5% מאוכלוסיית ישראל, כאשר המגזר הערבי והמוסלמי כולו בישראל מהווה 21% מכלל האוכלוסייה.** הבדואים הם קבוצה אתנית בפני עצמה, אבל גם תת-קבוצה בתוך הערבים המוסלמים, ויש להם ריבוי טבעי גבוה יותר משאר הערבים.

דת - כל הבדואים הם מוסלמים.

מגורים - רוב הבדואים, בערך 220,000 נפש, מתגוררים בנגב – חלקם ביישובים מוכרים שהמדינה הקימה, וחלקם ב"פזורה הבדואית", כינוי לכפרים לא מוכרים ומאהלים שהבדואים הקימו עם השנים. שאר הבדואים מתגוררים בצפון, רובם ביישובים שבהם כל התושבים בדואים, וחלקם ביישובים מעורבים עם ערבים מוסלמים אחרים, ערבים נוצרים ודרוזים.

פרנסה - לבדואים בנגב יש קשיי פרנסה. חלק מהם מתגייסים לצבא בתור פתרון כלכלי, חלק עוסקים במרעה של בעלי חיים, חלק אחר מתפקד כעצמאיים, וחלק קטן הם בעלי מקצועות חופשיים. הבדואים בצפון מעורבים יותר בחברה הישראלית מבחינת חינוך, השכלה ותעסוקה, אבל גם הם סובלים מפער כלכלי-חברתי גדול ביחס לאוכלוסייה היהודית.

שירות צבאי ושירות לאומי - הבדואים אינם מחויבים להתגייס, אבל רבים מהם עושים זאת. המדינה והצבא מקבלים בברכה את גיוס הבדואים. רוב הבדואים המתגייסים הולכים לשתי יחידות המיועדות לבדואים

בלבד: גדוד הסיור הבדואי ויחידת הגששים. למרות המתנדבים הרבים, הרי שרוב הבדואים לא מתגייסים. קיים ויכוח גדול בחברה הבדואית בנוגע לגיוס לצה"ל. כל המתגייסים הבדואים הולכים לשירות צבאי. שירות לאומי לא נתפס בעיני הבדואים כמשהו חשוב. נשים בדואיות אינן מתגייסות.

מרכיבי הזהות של הבדואים

שפה – כל הבדואים הם דוברי ערבית. מוצא אתני – מוצא כל הבדואים הוא מהשבטים הערבים הנודדים של חצי האי ערב. השבטים הבדואים השונים הקיימים בישראל הגיעו לארץ ישראל בשלבים שונים, בעיקר במאות ה-18 וה-19.

תרבות – הבדואים מקיימים את המסורת והמנהגים של רוב הערבים, אבל יש להם מנהגים ייחודיים להם. קודים החברתיים כמו כבוד המשפחה, נקמת דם, ריבוי נשים, מעמד האישה וכדומה. ניתן לומר שלבדואים יש תרבות שונה משאר הערבים, וזהו בעצם מה שמבדיל אותם משאר הערבים.

לאום - הבדואים בישראל משתייכים כולם ללאום הערבי, וחלק גדול מהם חש שזו גם זהותו הבלעדית, לעומת חלק אחר שחש חצוי בין מספר זהויות.

דת - כל הבדואים בישראל משתייכים לדת האסלאם, בשנים האחרונות יש מגמת התחזקות דתית בקרבם.

זהות - השוני בין הבדואים לשאר הערבים המוסלמים הוא שלבדואים יש זהות אתנית נפרדת. הם רואים עצמם כקבוצה אתנית נפרדת במדינת ישראל. מבחינה לאומית קיים דמיון רב בין הבדואים לשאר הערבים: **חלק מהבדואים רואים עצמם כישראלים**, חלק אחר **רואה עצמו כערבים פלסטינים, וחלק אחר רואה עצמו כחלק מהעולם הערבי כולו**. מבחינה דתית יש בדואים שרואים עצמם חלק מהאומה המוסלמית הגדולה. לבדואים יש בני משפחה שגרים בתחומי הרשות הפלסטינית וגם במדינות ערב השכנות.

הדרוזים

הדגל הדרוזי

הקדמה - הדרוזים בישראל מונים כ-120,000 אנשים. 100,000 מתוכם הם אזרחים. הם מתגייסים לצבא בגיוס חובה כמו היהודים. 20,000 הנותרים הם תושבי רמת הגולן שנכבשה על ידי ישראל במלחמת ששת הימים ב- 1967. (הדרוזים בגולן נחשבים תושבים מאז 1982 אבל אינם אזרחים, והם אינם מתגייסים לצבא).

ב-23 בינואר 1948 נערך הסכם לפיו "אין הדרוזים משתתפים או יוזמים התקפה על היהודים; אין היהודים מתקיפים את הדרוזים. הדרוזים מעוניינים לעזור ליהודים על ידי שמירת השקט באזורם. לזאת זקוקים לכסף, לתמיכה בכמה מצרכים, לקנות תחמושת חסרה". אך עוד לפני הכרזת העצמאות כבר הוקמה פלוגה דרוזית בתוך הכוח הצבאי היהודי, ובחודש אוקטובר כבר נלחמו פלוגה דרוזית ופלוגה צ'רקסית ב"מבצע חירם", שבו נכבשו שטחים משמעותיים בגליל.

בשנת 1957 הוכרו הדרוזים בישראל כעדה דתית מבחינה רשמית, דבר שלא זכו לו באף מדינה אחרת, ומאותה שנה הם משרתים בצה"ל שירות חובה. ב-1962 נחקק חוק בתי הדין הדרוזים, מכוחו פועלים בתי הדין הדתיים הדרוזיים. הדרוזים נהנים מייצוג יתר בבית המחוקקים. במהלך כהונת הכנסת השמונה עשרה, הגיע ייצוגם לשיא של שישה חברי כנסת, פי שניים וחצי משיעורם באוכלוסייה.

מרכיבי הזהות הייחודית של הדרוזים

אמונה דתית ייחודית – הדת הדרוזית נוצרה מתוך הזרם השיעי של האסלאם. לפיכך הדרוזים נחשבים ככופרים דתיים בעיני המוסלמים. בדת הדרוזית יש מרכיבים מתוך האסלאם, מתוך היהדות, וגם מרכיבים ייחודיים שהדרוזים יצרו. הדת הדרוזית היא סודית וידועה רק למי שנחשב עאקל. עאקל הוא חכם דת, ורק מעטים יכולים להיות עאקל

נישואין בתוך העדה - הדרוזים מתחתנים רק בינם לעצמם, כדי לשמור על הייחוד הדתי והאתני של העדה הדרוזית

שפה - הדרוזים דוברי ערבית

תרבות - התרבות של הדרוזים היא ערבית ומזרחית כללית, עם מספר מרכיבים ייחודיים לדרוזים כמו פריטי לבוש מסוימים: הכובע המיוחד שנראה כמו כיפה לבנה גדולה, המכנסיים שנראים כמו שק

הזהות הדרוזית

זהות אזרחית: רוב הדרוזים מגדירים את עצמם כישראלים, ובכך מדגישים את הזיקה (הקשר) שלהם למדינת ישראל. מעטים בקרב הדרוזים רואים את עצמם כפלסטינים ישראלים, כלומר כמו ערביי ישראל מבחינת הזהות.

זהות אתנית במקום זהות לאומית: רוב הדרוזים מגדירים את עצמם כבני קבוצה אתנית נפרדת מהעם הערבי, ובכך מדגישים את הקשר שלהם לקבוצות דרוזיות בסוריה ובלבנון. מעטים מגדירים את עצמם כערבים, ובכך מדגישים את הקשר לבני הלאום הערבי הכללי. מעטים מגדירים את עצמם כערבים פלסטינים, ובכך מדגישים את הקשר לבני העם הפלסטיני.

זהות דתית : כל הדרוזים מגדירים עצמם דרוזים מבחינת דתית. הם מדגישים את שייכותם לדת הדרוזית.

שני הזרמים (העמדות) של הדרוזים ביחס לזהות שלהם:

1. הזרם הייחודי - רוב הדרוזים משתייכים לזרם זה. זרם זה טוען כי הדרוזים הם קבוצה אתנית ודתית ייחודית הנבדלת מהערבים. כלומר הם לא חלק מהעם הערבי, אלא קבוצה ייחודית במדינת ישראל. הזרם הייחודי בא לידי ביטוי בהצבעה של רוב הדרוזים עבור מפלגות יהודיות ציוניות, ובגיוס לצה"ל. משפחה שגרים בתחומי הרשות הפלסטינית וגם במדינות ערב השכנות.

2. הזרם הערבי - מיעוט מהדרוזים שייך לזרם הערבי. הזרם טוען כי הדרוזים הם חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני ומהלאום הערבי הכללי, והראייה לכך היא השפה הערבית, התרבות והמנהגים הערביים והמוצא המשותף. זרם זה מזדהה עם המאבק הפלסטיני לעצמאות.

תהליכי שינוי בחברה הדרוזית

המסגרת המסורתית הערבית של החמולה המשפחתית הגדולה החלה להיחלש בחברה הדרוזית, ובמקומה באה המסגרת הגרעינית הכוללת רק את ההורים עם ילדיהם הלא נשואים.

הגורמים לשינויים בחברה הדרוזית:

א. שירות בצה"ל: הדרוזים משרתים שירות חובה בצבא, ובזמן השירות נחשפים לאורח חיים שונה מזה שבכפר הולדתם. כך נחלשת הזיקה (הקשר) לחמולה.

ב. בילוי ועבודה בעיר יהודית: הדרוזים מבלים ועובדים בעיר היהודית הסמוכה לכפר שלהם, ובכך נחשפים לתרבות המערבית המודרנית. דוגמה לכך היא הדרוזים שגרים בדלית אל-כרמל ובעוספיה: הם מבלים ועובדים בעיר חיפה הסמוכה.

ג. רכישת השכלה: דרוזים רבים רוכשים השכלה שגורמת לשינוי בתפיסת העולם שלהם לגבי תפקיד המשפחה והחמולה.

ד. הצלחה כלכלית: ההצלחה הכלכלית של חלק מהדרוזים מאפשרת להם עצמאות כלכלית, והם לא תלויים יותר באב המשפחה או בחמולה.

ה. חילופי הנהגה בחברה הדרוזית: במקביל להנהגה הדתית המסורתית, קמה הנהגה צעירה של משכילים, אנשי צבא, ראשי כפרים. חלק מהנהגה זו גם נבחר לכנסת במסגרת של מפלגות יהודיות ציוניות. ההנהגה החדשה מנסה ליצור אחדות כלל דרוזית במקום הזיקה לחמולה מסוימת.

ביטויים להשתלבות הדרוזים בחברה הישראלית:

- **שירות בצה"ל:** הדרוזים מתגייסים בגיוס חובה, ואחוז המתגייסים גבוה
- **קשרים עם העיר היהודית הסמוכה למקום מגוריהם** מבחינת בילויים, עבודה, מסחר וקבלת שירותים
- **תהליך עיור של הכפרים:** הכפרים גדלים ובתוכם נבנים אזורי מסחר עם תוכנית בניין עיר מסודרת.
- **רכישת השכלה:** השכלה תיכונית וגם השכלה אקדמאית, כמו גם הכשרות מיוחדות למקצועות חופשיים

- **הצבעה בבחירות** לטובת מפלגות יהודיות ציוניות
- **מינוי לתפקידים בכירים** במערכת הביטחון ובמערכת הפוליטית

ביטויים לייחוד של הדרוזים כקבוצה נבדלת:

- הקמת מוסדות קהילתיים דרוזיים, כמו מוסדות דת עבור העדה הדרוזית בלבד.
- מגורים נפרדים בכפרים שבהם כל התושבים דרוזים, או מגורים בשכונות נפרדות בתוך יישובים שבהם יש גם ערבים מוסלמים וערבים נוצרים
- מערכת חינוך נפרדת, עם לימודי היסטוריה ומסורת דרוזית, במקביל לתוכנית הלימודים הכללית בישראל
- השתייכות לקבוצה אתנית נפרדת. למשל, נישואין בתוך הקהילה הדרוזית
- דת ייחודית שונה מאסלאם ומשאר הדתות, שמירה על סודיות כדי שתישאר ייחודית

ההתייחסות למיעוטים במגילת העצמאות

מבחינת המעמד האזרחי, מדינת ישראל התייחסה בחיוב לקבוצות המיעוט כבר במגילת העצמאות:

- בפסקה 13 כתוב שמדינת ישראל "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין." כלומר, המדינה מדגישה את רצונה לממש את זכויות האדם של אזרחי קבוצות המיעוט.
- בהמשך פסקה 13 כתוב "תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות." זוהי כבר זכות מיעוט קבוצתית ברורה בתחום הדת.
- בפסקה 15 פנייה "לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים." זהו מתן זכות למיעוט הערבי לקבל נציגות יחסית במוסדות השלטון, ובנוסף ניסיון לחזק את תחושת השייכות של הערבים.

המעמד האזרחי של המיעוטים בישראל

כל בני המיעוטים בישראל זוכים לאזרחות, ומעמדם האזרחי שווה לזה של היהודים. הם מקבלים את זכויות הפרט בדיוק כמו היהודים. יש חוקים ספציפיים שמטרתם להגן על היחס השוויוני כלפי בני מיעוטים, כמו החוק האוסר על אפליה במקומות העבודה.

זכויות קבוצתיות שניתנות למיעוטים בישראל

התחום הדתי - יש הכרה בזכות של האזרחים הלא יהודים: המוסלמים, הנוצרים והדרוזים, לקיים את מצוות דתם ומנהגיהם. הכרה זו באה לידי ביטוי כבר ב"פקודת סדרי שלטון ומשפט" וב "חוק שעות עבודה ומנוחה": חוקים המכירים בימי החג של דתות אלה כימי מנוחה. בנוסף, קיימים חוקים כמו "חוק שירות התעסוקה" ו"חוק שוויון זכויות בעבודה" האוסרים אפליה על רקע של שונות דתית. משרד לשירותי דת מקצה תקציבים

לבניית מוסדות דת , גם ללא יהודיים למרות שאין שוויון בתקצוב. חלק מאנשי הדת הלא יהודיים מקבלים משכורת מהמדינה. המדינה שומרת על המקומות הקדושים למוסלמים ולדרוזים.

תחום המעמד האישי (קשור לדת) - המעמד האישי של כל אזרח בישראל (שיוך דתי, נישואין, גירושין) מנוהל על פי הדין הדתי ועל ידי מוסדות דתיים. המדינה מתקצבת מוסדות שיפוט דתיים של לא יהודים כמו בתי דין שרעיים של המוסלמים ובתי דין דתיים לדרוזים. המדינה מאפשרת לכל יהודי או לא יהודי לבחור בפני איזה בית דין הוא רוצה לנהל את ענייניו. המדינה גם קבעה בחוקים שונים שאפשר להתחתן בישראל רק בנישואים דתיים – כל אזרח לפי שיוכו הדתי.

תחום החינוך והתרבות - המדינה פועלת לקדם את התרבות הערבית בתחום החינוך. הוקמו מוסדות חינוך המיועדים לאוכלוסייה הערבית והדרוזית כמו גני ילדים, בתי ספר יסודיים ועל יסודיים. בתוכניות הלימוד של המגזר הערבי כלולים ההיסטוריה, השפה והתרבות הערבית. בתחום התרבות אפשר לציין את ערוצי הטלוויזיה והרדיו בשפה הערבית, שחלקם ממומנים על ידי המדינה.

תחום השפה - לשפה הערבית יש מעמד חוקי שווה לשפה העברית. חובה על רשויות השלטון לפרסם כל דבר חקיקה ומודעות רשמיות של הממשלה גם בעברית וגם בערבית.

ביישובים שבהם יש רוב ערבי, השלטון המקומי מחויב לפרסם את המודעות הרשמיות בשפה הערבית. יש חוקים שונים שמעניקים יחס שווה לשפות העברית והערבית, משל חוק שידורי הטלוויזיה מהכנסת. מותר לחבר כנסת לנאום בכנסת בשפה הערבית, ומותר להעיד בבית-המשפט בשפה הערבית. במציאות יש פעמים שהשפה הערבית לא זוכה למעמד שווה.

השסע הלאומי

הקדמה: החברה במדינת ישראל היא חברה שמכילה קבוצות רבות השונות זו מזו מבחינת ההשתייכות הלאומית, הדתית, השקפת העולם הפוליטית ועוד. מצד אחד מתקיים עיקרון הפלורליזם, אך מצד שני החברה מפולגת ומפוצלת, ונוצר מתח ועימות בין הקבוצות השונות.

שסע - קרע, מחלוקת חריפה בין קבוצות בציבור, מחלוקת שיוצרת חיים נפרדים לכל קבוצה.

השסע הלאומי - הגדרה: קרע בין הציבור היהודי לבין הציבור הערבי במדינת ישראל.

הקרע נוצר עוד לפני קום המדינה, כאשר היישוב היהודי פעל למען הקמת מדינה יהודית, והערבים התנגדו לכך משום שטענו שכל ארץ ישראל שלהם. הקרע הגיע לשיאו במלחמת העצמאות בין היהודים לבין ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב. במהלך המלחמה קמה מדינה יהודית (מדינת ישראל), אבל לא קמה מדינה

ערבית. בנוסף, רוב ערביי ארץ ישראל ברחו מכאן, ונותרו 156,000 ערבים בלבד בתחומי מדינת ישראל. הם קיבלו אזרחות מלאה, אבל עד 1966 חיו תחת ממשל צבאי. מאז ועד היום קיים קרע, כאשר הציבור היהודי רואה בערביי ישראל חלק מהעולם הערבי או הפלסטיני, והציבור הערבי מרגיש שהמדינה מקפחת אותו ולא "סופרת" אותו כחלק טבעי של המדינה. הערבים סובלים ממצב חברתי-כלכלי פחות טוב מאשר של היהודים, וטוענים לקיפוח ולאפליה מתמשכת. למרות השסע, רוב ערביי ישראל מעדיפים לשמור על אזרחותם הישראלית, ולא לחיות במדינה הפלסטינית.

רקע לשסע הלאומי

השסע הלאומי הוא מחלוקת בין הלאום היהודי לבין הלאום הערבי במדינת ישראל. עד קום המדינה הערבים היוו שני שליש מהתושבים, יותר מ – 1,200,000 אנשים. במהלך מלחמת העצמאות רובם ברחו, ולאחר קום המדינה נותרו כאן 156,000 ערבים.

עד שנת 1966 היו הערבים אזרחי ישראל תחת ממשל צבאי. תנועתם הוגבלה, בשעות החשיכה הם היו תחת עוצר, ובשאר הזמן נזקקו לאישור תנועה כדי לצאת מהכפר שלהם. הממשל הצבאי הסתיים ב-1966, אבל הערבים עדיין מרגישים שאין להם שוויון זכויות. ב-1967 התרחשה מלחמת ששת הימים שבה כבשה ישראל את שטחי רצועת עזה, יהודה ושומרון. מאות אלפי פלסטינים עברו לשליטתה של ישראל, כאשר אין להם כמובן זכויות אזרח, ואין להם עצמאות מדינית. הסכסוך הישראלי-פלסטיני העצים מאז את השסע הלאומי בישראל.

הלאום היהודי

הלאום היהודי כולל בערך 80% מהאוכלוסייה בישראל. הלאום היהודי חלוק בדעתו בנוגע ליחסים עם הציבור הערבי - חלק טוען כי יש לחתור לשוויון מלא, לדו-קיום וחיים משותפים. מנגד, חלק אחר טוען כי האזרחים הערבים אינם נאמנים, ולכן אין סיכוי לדו-קיום, ולא צריך להיות שוויון מלא. הלאום היהודי מחולק לשלוש קבוצות עיקריות הנבדלות זו מזו על רקע דתי: היהודים שאינם דתיים (חילוניים), היהודים הדתיים-לאומיים, והיהודים החרדים. לעתים יש חפיפה בין השיוך הקבוצתי בציבור היהודי לבין העמדה ביחס לציבור הערבי.

הלאום הערבי

הלאום הערבי כולל בערך 20% מהאוכלוסייה בישראל. הלאום הערבי מחולק לקבוצות משנה:
הערבים המוסלמים שמהווים בערך 85% מתוך הלאום, ובתוכם יש את **המיעוט הבדואי. הערבים הנוצרים** שמהווים בערך 8, **הערבים הדרוזים** שמהווים בערך 7%. חלק מהלאום הערבי מרגיש זהות ישראלית ותמיכה במדינה: הדרוזים מתגייסים בשירות חובה לצבא, רבים מהבדווים מתגייסים בהתנדבות, וגם בקרב הערבים הנוצרים יש תופעה הולכת וגדלה של התנדבות לצה"ל. חלק אחר מרגיש חצוי בין התמיכה במדינה ובין הזהות הערבית-פלסטינית שלו, אשר כוללת תמיכה בפלסטינים, שחלק מהם מהווים בני משפחה. חלק אחר בציבור הערבי מתנגד לשיתוף פעולה עם המדינה בתחומים מסוימים.

תרשימים מסכמים של עיקרי הפרק להדפסה ולתרגול

באדיבות המורה טליה עדי

הכרזת העצמאות

רקע היסטורי להכרזת העצמאות:

הצהרת בלפור- מכתב ששלח שר החוץ הבריטי בלפור (ב- 1917) ללורד היהודי רוטשילד מודיע על החלטת ממשלת בריטניה לקדם הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל

כתב המנדט - הסמכה לבריטניה על ידי חבר הלאומים (ב- 1922) להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. המנדט ניתן על ארץ ישראל משני עברי הירדן ומדגיש את הצורך לשמור את הזכויות האזרחיות והדתיות של לא-יהודים בא"י.

תוכנית החלוקה – החלטה 181 - החלטת עצרת האו"ם ב- כ"ט בנובמבר 1947 (29.11.47) . החלטה להקים בתוך החלק שנותר מן המנדט בארץ ישראל המערבית, מדינה יהודית ומדינה ערבית . ההנהגה היהודית קבלה את התכנית. ההנהגה הערבית דחתה אותה והערבים החלו בפעולות איבה/מלחמה.

3 הצדקות להקמת מדינה יהודית

הצדקה היסטורית - לכל עם יש קשר היסטורי לשטח ארץ מסוים, זוהי מולדתו. העם היהודי קשור קשר לאדמת ארץ ישראל..

•מתוארים כיצד העם היהודי התעצב ויצר נכסי תרבות ובראשם התנ"ך בארץ ישראל.

•במהלך הגלות העם המשיך בתקוה ובמאמץ לשוב לארץ ישראל

•השואה הוכיחה את ההכרח בפתרון בעיית האנטישמיות על ידי מדינה יהודית.

הצדקה משפטית/ בינלאומית - הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל הנובעת מהכרה בינלאומית בזכות העם היהודי למדינה בארץ ישראל. הכוונה להחלטות רשמיות של מדינות וגופים בינלאומיים

דוגמאות: הצהרת בלפור, כתב המנדט, החלטת האו"ם על החלוקה (החלטה 181)

הצדקה טבעית/ אוניברסלית - זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל העמים ולעמוד ברשות עצמו במדינה ריבונית.

ביטויים לאופי המדינה

יסוד יהודי

- מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות
- המדינה תהא מושתת על יסודות החירות הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל
- אופייה של המדינה החדשה: מדינה יהודית.
- שמה של המדינה: מדינת ישראל

יסוד דמוקרטי

- הבטחה לשוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין .
- תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה
- תשמור על כל המקומות הקדושים לכל הדתות.
- בהבטחה לחירות (חופש) דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות

פנייה ל-4 גורמים בהכרזת העצמאות

לאו"ם - "לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים."

למדינות השכנות- "לשמור על השלום ולהשתתף בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל נציגות מתאימה בכל מוסדותיה הזמניים והקבועים"

ליהודי התפוצות - "להתלכד סביב המדינה ולסייע לה בבניין המדינה ובחיזוקה"

לעם הערבי תושבי הארץ - "מושיטים יד לשלום ושכנות טובה, שיתוף פעולה עם העם העברי העצמאי בארצו ועזרה הדדית בין המדינות והעמים"

הרעיון הלאומי

מהי מדינה? זהו ארגון חברתי היושב על שטח מוגדר בו יושבת אוכלוסייה המנוהלת באמצעות שלטון, השלטון הוא בעל ריבונות פנימית וחיצונית ואינו כפוף לגורמים חיצוניים.
שר האש - "במדינת ישראל אוהבים לשיר ולעשות על האש"

שטח -אזור גאוגרפי המסומן בגבולות, השטח כולל: שטח יבשתי, שטח ימי, שטח אווירי ושטח תת קרקעי.

ריבונות- מדינה עצמאית המנהלת את ענייני הפנים והחוץ שלה באופן חופשי ללא התערבות גורם זר.

הכרה בינלאומית –מושגת באמצעות הכרה של מדינות אחרות וחברות בארגונים בינלאומיים (או"ם, האיחוד האירופי)

אוכלוסייה- האנשים החיים בשטח מדינה ונתונים לשלטונה. אוכלוסייה מורכבת מרוב אזרחים ומיעוט תושבים.

שלטון - השלטון במדינה מתנהל באמצעות מוסדות השלטון אשר פועלים לפי מערכת של כללים חוקים ועקרונות.

לאום אתני/תרבותי – קבוצה חברתית מבוססת על יסודות תרבותיים משותפים שאינם בני בחירה (כמו שפה, מוצא, היסטוריה ודת) וקיימת שאיפה להגדרה עצמית.

לאום פוליטי/אזרחי – קבוצה חברתית בעלת יסודות פוליטיים משותפים הניתנים לבחירה (כמו- ערכים, עקרונות ואידיאולוגיה). וקיימת שאיפה להגדרה עצמית.

קבוצה אתנית – קבוצה חברתית אשר לה יסודות תרבותיים משותפים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה ודת). קבוצה אתנית אינה דורשת הגדרה עצמית.

סוגי מדינות

מדינת לאום אתנית תרבותית - מדינה המזוהה עם לאום אתני תרבותי אחד ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית.
המדינה תיתן ביטוי בסמליה, בחוקיה ובמוסדותיה ליסודות האתניים של לאום הרוב. עם זאת, יהיה שוויון זכויות בין האזרחים ואפשרות למיעוט לטפח את זהותו הייחודית.

מדינה דו לאומית - מדינה השייכת לשני לאומים אתניים שונים ומבטאת את זכותם להגדרה עצמית.
המדינה תיתן ביטוי בסמליה, בחוקיה ובמוסדותיה ליסודות האתניים לשני הלאומים. למדינה קיימים יסודות פוליטיים משותפים המגבשים את שני הלאומים.

מדינה רב לאומית - מדינה המזוהה עם מספר לאומיים אתניים. המדינה תיתן ביטוי בסמליה, בחוקיה ובמוסדותיה ליסודות האתניים לכל הלאומים. למדינה קיימים יסודות פוליטיים משותפים לכלל אזרחי המדינה המגבשים את כל הלאומיים.

מדינת לאום פוליטית/מדינת כלל אזרחיה המדינה שייכת לכל אזרחיה באופן שווה, ללא קשר למוצאם. המדינה אינה מזוהה עם קבוצה אתנית מסוימת אלא השייכות היא על בסיס אזרחות בלבד.

הצדקות דמוקרטיות לקיומה של מדינת לאום:
הצדקה לפי הכרעת הרוב- הכרעת הרוב היא עקרון יסוד בדמוקרטיה. כאשר רוב העם רוצה בכך מתחייב מתוך עקרון זה כי יש לעצב את המדינה כמדינת לאום.
הצדקה ביטחונית למניעת רדיפות- לבני האדם יש זכות טבעית לחיים ולביטחון אך יחד עם זאת בני אדם רבים נרדפים בשל מוצאם. לעיתים מדינת לאום היא הדרך היחידה של אותו לאום להבטיח את קיומו ולהגן על עצמו.
הצדקת הקולקטיב- (הזכות להגדרה עצמית) לעמים יש זכות קולקטיבית לממש את תרבותם הלאומית במדינת לאום. צידוק זה איננו ממוקד בזכויות הפרט, אלא עוסק בזכויות של קבוצות קולקטיביות-לאומיות למימוש תרבותם.

מדינת ישראל - מדינה יהודית

היבט משפטי – חוקים בעלי אופי יהודי	
חוק יסוד מקרקעי ישראל - החוק קובע כי אדמות המדינה ניתנות לחכירה בלבד ולא למכירה	חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה - החוק קובע את יום כ"ז בניסן כיום הזיכרון לשואה ולגבורה.
חוק חינוך ממלכתי - החוק מגדיר את היעדים של מערכת החינוך הממלכתי בישראל. בין היעדים השונים נמנים אהבת הארץ ולימוד מורשת ישראל והמסורת היהודית	חוק איסור גידול חזיר - החוק אוסר גידול חזיר באזורים יהודים ומוסלמים החוק אינו אוסר על אכילת חזיר.
חוק שעות עבודה ומנוחה- החוק מגדיר את שעות העבודה וימי עבודה ומנוחה במשק. ליהודים נקבעה השבת כיום השבתון השבועי.	חוק חג מצות- החוק אוסר על בעלי עסקים הצגת ומכירת חמץ ברשות הרבים באזורים יהודים במהלך ימי חג הפסח. החוק אינו אוסר אכילת חמץ.
חוק יסודות המשפט - החוק מנחה את בתי המשפט לפסוק על פי "עקרונות החרות הצדק והיושר שבמורשת ישראל" במקרים בהם אין חקיקה ראשית המתייחסת למקרה.	חוק שיפוט בתי הדין הרבניים החוק קובע שכל אזרחי ישראל מחויבים להתחתן ולהתגרש במסגרת בתי הדין של בני דתם. נישואין וגירושין של יהודים בישראל יערכו על פי דין תורה.
חוק רשות השידור - החוק כולל את יעדיו של השידור הציבורי בישראל ומונה ביניהם את חיזוק "זהותה הציונית של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית".	חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם החוק קובע כללי ענישה ייחודיים (כולל עונש מוות) על פשעי הנאצים. ייחודו של החוק הוא הטלת עונשים על פשעים שנעשו ליהודים בטרם קמה המדינה.

*חוק השבות וחוק האזרחות מפורטים ביסודות החוקתיים של ישראל.

החוקים מבטאים את אופייה היהודי של המדינה ע"י חיזוק הזהות היהודית, שימור המורשת והמסורת, חיזוק ושימור הדת, שימור השליטה היהודית במדינה.

בין הציבורי לפרטי - הסדר הסטטוס קוו - ההסדר להכרעה במחלוקות בסוגיות דת ומדינה מ-1947, מטרתו השגת הסכמה עם היהודים החרדים לגבי מעמד הדת במדינת ישראל במרחב הציבורי במטרה למנוע מחלוקות עתידיות בין דתיים לחילוניים ולאפשר חיים משותפים.
ההסדר עוסק בהסדרת ארבע סוגיות מרכזיות של דת ומדינה:
שבת- הגדרת השבת כיום המנוחה במדינת ישראל (ליהודים)
כשרות מטבחים- מטבח כשר במוסדות ממלכתיים
יחסי אישות- נישואין וגירושין של יהודים יתנהלו בהתאם להלכה
חינוך- מתן אוטונומיה לזרם החינוך הדתי

היבט ציבורי

מעמד השפה העברית
לעברית ולערבית מעמד של שפות רשמיות. החקיקה והפסיקה בישראל מקנות עדיפות לעברית כשפה רשמית כביטוי לאופייה היהודי של המדינה

לוח השנה העברי
הוא לוח השנה הרשמי של מדינת ישראל החגים היהודים הינם ימי שבתון רשמיים במדינה. החוק מחייב שימוש בתאריך עברי בכל מסמך רשמי היוצא מטעם המדינה ומוסדותיה.

סמלי המדינה
סמלי המדינה הקבועים בחוק מבטאים את זהותה היהודית: **דגל המדינה** מורכב ממגן דוד שהוא סמל יהודי מסורתי ומפסי תכלת ולבן שהם צבעי הטלית היהודית. **המנורה** שעמדה בבית המקדש בירושלים ומשני צדיה ענפי זית **המנון המדינה** "התקווה", מבטא את שאיפת העם היהודי לחזור לארצו ולחדש בה את חרותו המדינית

אחריות המדינה ליהדות התפוצות

חוקים- חוק השבות וחוק האזרחות מאפשרים לכל יהודי לעלות לישראל ולקבל אזרחות בה.
מוסדות רשמיים- של המדינה המטפלים בחיזוק זהותה היהודית של יהדות התפוצות ובעלייתה לישראל.
עזרה ליהודים במצוקה- התגייסות המדינה לטובת יהודים המצויים במצוקה ברחבי העולם
ענישה- החוק הפלילי של מדינת ישראל מאפשר ענישה של מי שפגע ביהודי על רקע יהדותו גם אם עשה זאת מחוץ לשטחה של המדינה וכלפי יהודי שאיננו אזרח המדינה

אחריות יהדות התפוצות למדינה

תמיכה חברתית (זהות)- רבים מהיהודים בגולה חשים הזדהות עם מדינת ישראל על אף היותם אזרחים במדינותיהם. אותם יהודים לעיתים חשים את דילמת "הנאמנות הכפולה"
תמיכה פוליטית- תמיכה פוליטית בישראל על ידי ארגונים ושדולות במטרה להשפיע על ממשלותיהם לתמוך בישראל בהקשרים שונים.
תמיכה כלכלית- לאורך השנים תומכת יהדות התפוצות בפעילויות שונות בישראל בסכומים גדולים.

השסע הלאומי - ערבים ויהודים

סיבות לשסע:

סיבה היסטורית- מלחמת העצמאות של היהודים מול הנכבה של הערבים תושבי הארץ.

סיבה גאוגרפית- המלטות של למעלה מ700,000 ערבים מארץ ישראל בזמן מלחמת העצמאות והפקעת אדמות נטושות ע"י המדינה.

סיבה דתית- תנועות אסלאמיות בקרב ערביי ישראל מסרבות לקבל את הלגיטימיות של מדינת ישראל מטעמי דת.

ביטוי לשסע הלאומי – אפליה : חוק השבות- המיעוטים החיים בישראל רואים בחוק השבות חוק המפלה לרעה כל מי שאינו יהודי לא יכול לעלות למדינה ולקבל אזרחות, בניגוד לכל יהודי.

דרך התמודדות:

חינוך כל המגזרים לסובלנות ולקבלת האחר
הקפדה על זכויות הפרט וזכויות מיעוט.
קידום ייצוג הולם בתפקידים ציבוריים
מדיניות של העדפה מתקנת
פטור משירות צבאי, והצעת שירות אזרחי כחלופה
הנהגת שיטת בחירות יחסית המאפשרת ייצוג בכנסת לקבוצות השונות.

מיעוטים בישראל

ערביי ישראל- מהווים כ-20% מאזרחי ישראל. רובם מוסלמים אך ישנם גם ערבים נוצרים. הם מזהים עצמם כחלק מהאומה הערבית הגדולה וחלקם מזהים עצמם כפלסטינים. לרבים מהם משפחות במדינות ערב. חלקם מתבדלים וחלקם משתלבים בחברה הישראלית.

מאפייני הדרוזים - מהווים פחות מ-2% מהאוכלוסייה. הדרוזים הם בעלי דת ייחודית וסודית שמקורה בזרם השיעי. הם נחשבים לקבוצה אתנית ואינם מעוניינים במדינה משלהם אלא הם נאמנים למדינה בה הם חיים. רובם נאמנים למדינת ישראל ומשרתים בצבא, מיעוט בעיקר ברמת הגולן לא נאמן ולא מתגייס לצה"ל.

מאפייני הנוצרים - מהווים פחות מ-2% מאוכלוסייה. נחשב למיעוט עשיר בעל רמת חיים גבוהה. חלק ניכר מהם משרת בצבא או מתנדב לשירות לאומי.

פרקי הלימוד באזרחות

ב. מהי דמוקרטיה

"מולדת אי אפשר לקנות בכסף
או לכבוש בחרב. צריך אתה
ליצור אותה בזעת אפיך"

דוד בן גוריון

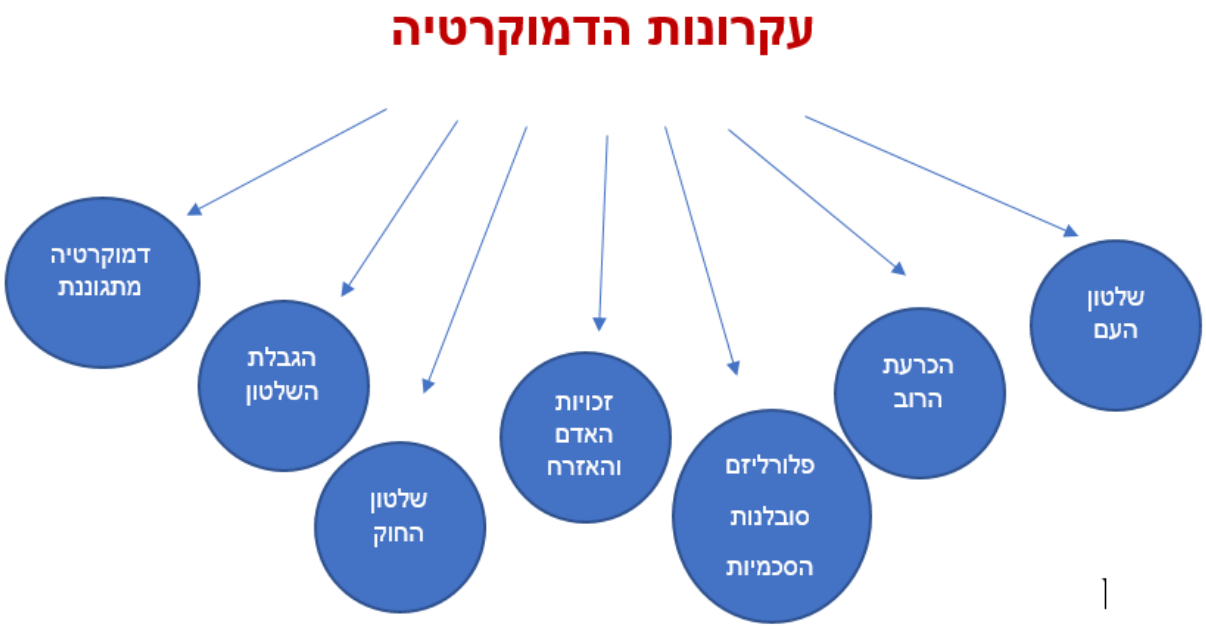

ב. מהי דמוקרטיה?

עיקרון שלטון העם 39
תרבות פוליטית דמוקרטית: סובלנות, פלורליזם והסכמיות 40
עיקרון הכרעת הרוב ושמירה על זכויות המיעוט 41
עיקרון זכויות האדם והאזרח 42
גישות חברתיות-כלכליות 49
עיקרון הגבלת השלטון 50
עיקרון שלטון החוק 55
זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מאיומים על שיטת המשטר ועל אופי המדינה 56
זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על הביטחון 58
תרשימים מסכמים לתרגול ולהדפסה.....60

עיקרון שלטון העם

הגדרה: עיקרון שלטון העם, פירושו שהעם הוא הריבון והוא מקור הסמכות השלטונית. העם מעביר את הריבונות מרצונו החופשי, אל נציגים שהוא בוחר לתקופת זמן קצובה וקבועה מראש. הנציגים בשלטון, אמורים למלא אחר רצון האזרחים, ולאזרחים יש אפשרויות נוספות להשפיע על השלטון.

בחירות דמוקרטיות

הגדרה: בחירות הן הליך פוליטי באמצעותו בוחרים את השלטון במדינה דמוקרטית. כדי שהבחירות ייחשבו לדמוקרטיות חייבים להתקיים בהן **חמישה תנאים**: כלליות, חשאיות, מחזוריות, שוות, התמודדות חופשית.

התנאים לקיום בחירות הוגנות ודמוקרטיות (כ"ח מש"ה)

כ – כלליות: כל האזרחים במדינה רשאים לבחור ולהיבחר בבחירות הכלליות לבית הנבחרים (בית המחוקקים).

ח – חשאיות: אף אחד לא יכול לדעת מה הצביע הבוחר, פרט אליו כמובן, כדי למנוע הפעלת לחץ עליו.

מ – מחזוריות: הבחירות מתקיימות כל פרק זמן קבוע, באופן מחזורי, כדי שהשלטון הקיים לא יאריך את כהונתו.

ש – שוויוניות: לכל מצביע יש קול אחד בלבד, וכל קול שווה לקול של אזרח אחר.

ה – התמודדות חופשית: אסור למנוע ממועמד להתחרות בבחירות, ואסור לפגוע או לאיים על מועמד בבחירות.

צריכה להיות התמודדות הוגנת בין שני מועמדים לפחות, תוך שמירה על זכויות שקשורות למערכת בחירות כמו חופש הביטוי, חופש ההתאגדות, חופש האסיפה, חופש הביטוי, חופש העיתונות וכדומה.

העקרונות השונים המתקיימים באמצעות בחירות

- **עיקרון שלטון העם** – העם בוחר את הנציגים שלו בשלטון
- **עיקרון הגבלת השלטון** – השלטון יכול להפסיד בבחירות, ובכך כוחו מוגבל
- **עיקרון הפלורליזם** – בבחירות יש מפלגות רבות וייצוג לכל הקבוצות באוכלוסייה
- **עיקרון ההסכמיות** – חילופי שלטון באמצעות בחירות מהווים הסכמה בקרב הציבור על כללי המשחק
- **עיקרון ההשתתפות הפוליטית של האזרחים** – בחירות הן פעולה בסיסית של השתתפות פוליטית מצד האזרחים

שיטות בחירות

בישראל שיטת הבחירות היא **רשימתית, ארצית ויחסית**

1. איך נבחרים - רשימתית - המצביעים בוחרים במפלגה, ברשימה **שרשימת המועמדים** שלה נקבעה מראש בבחירות הפנימיות של המפלגה (פריימריז) או בדרך אחרת על ידי המפלגה בעצמה.

2. חלוקת אזורי בחירה: **ארצית** - כל הארץ מהווה **אזור בחירה אחד** לצורך חישוב תוצאות הבחירות, והבחירות מתקיימות באותו מועד בכל המדינה.

3. חישוב התוצאות: **יחסית -** הרשימות מקבלות מספר המושבים בפרלמנט **באופן יחסי** למספר הקולות שכל מפלגה קיבלה, בתנאי שעברה את אחוז החסימה. מפלגה שקיבלה 10% מקולות הבוחרים תזכה ב- 10% מהמושבים בפרלמנט.

תרבות פוליטית דמוקרטית: סובלנות, פלורליזם והסכמיות

הגדרה: תרבות פוליטית דמוקרטית היא האמונה של האדם בערכים ובעקרונות הדמוקרטיים. האמונה כוללת הפנמה של ערכים ועקרונות כמו השתתפות אזרחית בעניינים פוליטיים, קבלת הכרעת הרוב, סובלנות, פלורליזם והסכמיות. קיום תרבות פוליטית דמוקרטית, והבנת החשיבות שלה. כל אלה מחזקים מאד את היציבות של המשטר הדמוקרטי. תרבות פוליטית דמוקרטית איננה תנאי הכרחי לקיום משטר דמוקרטי, והיא אינה מתקיימת במידה שווה בכל מדינה דמוקרטית. יחד עם זאת היא הכרחית כדי לשמור על דמוקרטיה יציבה.

עיקרון הסובלנות

הגדרה - הנכונות לקבל ולכבד את כל בני האדם כמו שהם, למרות הבדלים בדעות, בצבע העור, בשפה, באמונה הדתית ועוד. הנכונות לסבול ולקבל דעות שונות ומנוגדות למרות אי ההסכמה, ולמרות שהן מנוגדות לדעתי. מתן יחס מכבד לאחר, למי ששונה ממני. כמו כן, הימנעות מתגובות של אלימות פיזית או אלימות מילולית כלפי דעות ש"מרגיזות" אותי. בנוסף, הימנעות מהפעלת סמכות שלטונית נגד דעות "מרגיזות" , אשר מנוגדות לדעותיי.

חשיבות הסובלנות

קיום הסובלנות מבטיח:

1. מימוש זכויות הפרט והחברה, משום שכיבוד השונה, נדרוש גם שזכויותיו יישמרו.
2. מערכת פוליטית פתוחה והגונה, משום שמאפשרת להקשיב לכל הדעות, המנוגדות.

3. יציבות במדינה, כיוון שכולם מבטאים את שונותם בגלוי, ולא צריכים לעשות זאת בניגוד לחוק.
4. ככל שרמת הסובלנות גבוהה יותר כך רמת היציבות במדינה טובה יותר.

עיקרון הפלורליזם

הגדרה - פלורליזם פירושו **ריבוי ומגוון של קבוצות,** דעות, צרכים ורצונות שונים במדינה. צריכה להיות **הכרה** בזכות קיומן של קבוצות שונות, ובזכותן **לבטא** את השונות ביניהן. מתן אפשרות להתארגן במסגרות שונות, ולפעול להשגת הצרכים והרצונות השונים.

הפלורליזם מתבטא בתחומים שונים:

בתחום הדתי: מגוון של דתות, של מנהגים בתוך אותה דת, מגוון של מבנים ומוסדות דת.

בתחום הפוליטי: ריבוי ומגוון של מפלגות: בבחירות לכנסת ב 2013 התמודדו 32 מפלגות.

בתחום החינוכי-תרבותי: ריבוי ומגוון של תנועות נוער הצופים, השומר הצעיר, בני עקיבא, הפלורליזם הינו מרכיב חשוב בדמוקרטיה מכיוון שהוא **מכיר בשונות** בין האנשים, בזכות להיות שונה, **בזכות לבטא** את השוני **ולקבל** אותו גם אם הוא שונה ממני.

עיקרון הכרעת הרוב

הגדרה: ההחלטות במדינה דמוקרטית צריכות להתקבל על פי דעת הרוב. כולם רשאים להשתתף בתהליך קבלת ההחלטות, אבל הרוב מכריע. המיעוט חייב לקבל את החלטת/הכרעת הרוב. זוהי הדרך הטובה ביותר לפתור מחלוקות בדרכי שלום. הרוב צריך לדעת להכריע בכל נושא מבלי לפגוע בזכויות המיעוט. כלומר, הרוב צריך לשמור על כללי המשחק הדמוקרטיים, על זכויות האדם, הזכות לחירות ושוויון ועוד.

עריצות הרוב - מצב שבו הרוב מנצל בצורה לא דמוקרטית את הכוח שיש לו, פוגע בזכויות אדם בצורה לא מידתית, ומקבל החלטות שימנעו מן המיעוט את האפשרות להפוך לרוב בהמשך. לדוגמה: חוקים בענייני דת, בנושא שיטת הבחירות ועוד.

חשיבות עיקרון הכרעת הרוב

- החלטת הרוב מבטאת בצורה הטובה ביותר את רצון העם
- יוצר אמון בשלטון, ובכך תורם ליציבות (הסכמיות)
- מונע הידרדרות לאנרכיה או לדיקטטורה

עיקרון זכויות האדם והאזרח

הגדרה - זכויות האדם הן זכויות טבעיות, מולדות, **השלטון אינו מעניק אותן לאדם ולכן אינו יכול לשלול אותן.** לכל אדם ולכל אזרח יש **זכויות בסיסיות**, והן אמורות להינתן לו ללא תנאי מוקדם, וללא קשר למעשיו. לעתים הזכויות לא ניתנות באופן מלא, משום שיש התנגשות מול זכויות אחרות או מול אינטרסים של המדינה והציבור. הזכויות הן: הזכות **לחיים ולביטחון,** הזכות **לחירות**, הזכות **לשוויון**, הזכות **לכבוד**, הזכות **לקניין**, הזכות **להליך הוגן**.

התנגשות בין זכויות

הזכויות הטבעיות לא תמיד מתממשות באופן מלא. לעיתים מתנגשות זכויות מסוימות עם זכויות אחרות של אנשים אחרים, או עם צרכים ואינטרסים של הציבור ושל המדינה.

שקלול ואיזון – כאשר מתקיימת התנגשות בין זכויות או ערכים או אינטרסים של המדינה, שוקלים ומאזנים בין חומרת הפגיעה בזכות אחת, לבין חומרת הפגיעה בזכות או בערך האחר, ומנסים למצוא את הפתרון שיאפשר מימוש מקסימלי של שתי הזכויות, תוך פגיעה **מעטה ככל האפשר** בכל אחת מהן. (בדרך כלל הדבר נעשה על ידי בית המשפט, או על ידי חוקים).

חירות ושוויון - ערכי יסוד בדמוקרטיה

חירות היא הזכות של כל אדם לפעול כרצונו ובאופן חופשי, כל עוד אין הוא פוגע בזכויות של אחרים. לא מגבילים את חופש הבחירה והפעולה של האדם, אלא רק במקרים של התנגשות מול זכויות אחרות או מול

אינטרס ציבורי. **שוויון** הוא הזכות של כל אדם לקבל יחס שוויוני, ללא הבדל דת, מין, דעה פוליטית, נטייה מינית וכדומה. הרעיון הדמוקרטי כולו נשען על הבסיס של חירות ושוויון לכל בני האדם. פגיעה בלתי מידתית בשני הערכים הללו משמעותה פגיעה ברעיון הדמוקרטי.

זכויות האדם - הזכויות הטבעיות

1. הזכות לחיים ולביטחון (שלמות הגוף)

הגדרה: הזכות של כל אדם שלא להיפגע בחייו, בגופו ובבריאותו, ולחיות ללא פחד מפני פגיעה שכזו. חובת המדינה לספק ביטחון זה לכל אדם שנמצא בתחומה. לדוגמה : אסור לפגוע פיזית בגופו של אדם ללא סיבה: בחקירה, במריבה, בוויכוח ועוד.

2. הזכות לחירות - חופש המחשבה והמצפון

הגדרה: הזכות של כל אדם לחשוב כרצונו ולהחזיק בכל דעה, מבלי לחשוש שיפגעו בו בגלל דעותיו. בנוסף, אדם זכאי שלא יכפו עליו לפעול בניגוד למצפונו. דוגמה: פציפיסטים שמסרבים לשרת בצבא מממשים את חופש המצפון שלהם (למרות שזה מנוגד לחוק). פציפיסט -הכוונה לאדם שמתנגד באופן מוחלט לשימוש בכוח ובאלימות.

חופש הביטוי

הגדרה: זכותו של כל אדם לבטא את עצמו, את אמונותיו ודעותיו, בדרכים שונות ומגוונות, ולעשות זאת בצורה גלויה ופומבית. השלטון אינו רשאי למנוע פרסום דעה רק משום שלדעתו היא אינה נכונה.
דוגמה: האפשרות להביע דעה כנגד הממשלה מהווה מימוש של חופש הביטוי.

זכות הציבור לדעת

הגדרה: הזכות של כל אדם לדעת על כל ההתרחשויות שיש להן עניין ציבורי במדינה, כדי שיוכל לשקול היטב את החלטותיו, ולפקח ולבקר את פעולות השלטון. חובת רשויות השלטון ומוסדות הציבור לפרסם מידע. דוגמה: זכותו של הציבור הישראלי לדעת על כל הדיונים והשיקולים שהנחו את ממשלת ישראל בהחלטתה בנושא הקורונה והחיסונים.

חופש העיתונות

הגדרה: הזכות להעביר ביקורת על השלטון ולספק מידע לתושבים באמצעות כלי התקשורת, בלי שהשלטון יתערב. **דוגמה**: הזכות של העיתונאים להביא מידע בנוגע להתנהלות רשויות השלטון.

חופש האסיפה

הגדרה: הזכות לקיים מפגש משותף של קבוצת אנשים, והזכות להביע דעה במסגרת התאספות של אנשים.
דוגמה: קיום אסיפה בישוב שיתופי בנוגע להתנהלות היישוב.

חופש ההפגנה

הגדרה: הזכות להפגין לגבי כל נושא, בלי שיפריעו להפגנה. ההפגנה צריכה להיות על פי חוק, בלי להוות מטרד לציבור. **דוגמה**: בתקופה האחרונה התנהלו הפגנות מול ביתו של ראש הממשלה בנוגע להתנהלותו של ביבי. הפגנה של 50 איש ומעלה, דורשת אישור מהמשטרה כדי שהסדר הציבורי לא ייפגע.

חופש המחאה

הגדרה: הזכות של כל אדם למחות על כל דבר שנראה לו לא תקין, באמצעות הפגנה, צעדה, עצומה וכד'.
דוגמה: המחאה שהתנהלה מדי שבת בבלפור כנגד בנימין נתניהו.

חופש השביתה

הגדרה: הזכות של כל ציבור עובדים לשבות, לאחר שנכשלו כל אמצעי ההידברות בין המעסיקים לבין העובדים. **דוגמה**: יפה בן דוד, יושבת ראש הסתדרות המורים איימה בשביתה אם לא יתקבלו דרישותיה בנוגע לזכויות המורים.

חופש דת

הגדרה: הזכות של כל אדם להאמין בכל אמונה דתית, ולקיים את כל המנהגים והמצוות הקשורים באותה דת, באופן פרטי ופומבי, ולהצטרף לכל קבוצה דתית שהוא רוצה. **דוגמה**: זכותו של חייל דתי לא להתגלח כל יום בספירת העומר, בהתאם לחוקי הדת, גם אם זה מנוגד לפקודות הצבא.

חופש מדת

הגדרה: הזכות של כל אדם **שלא** להאמין באף אמונה דתית, **לא** לקיים מנהגים ומצוות הקשורים בדת מסוימת, ולא לסבול מכפיה דתית מטעם אדם אחר או מטעם רשויות המדינה. דוגמה: זכותו של אדם לפתוח את העסק הפרטי שלו בשבת ולהילחם על זכותו שתהיה מעוגנת בחוק.

חופש התנועה

הגדרה: הזכות של כל אדם לנוע בחופשיות ממקום למקום, בתוך המדינה או ממדינה למדינה. כמובן שהכניסה למדינה היא **חופשית** רק עבור אזרחים. **דוגמה**: זכותם של נהגים, שלא תיפגע זכותם לנוע בכבישים בזמן הפגנה. לכן הפגנה חייבת לקבל אישור ושוטרים חייבים לשמור על הסדר והתנועה.

חופש העיסוק

הגדרה: הזכות של כל אדם לעסוק בכל מקצוע ובכל סוג של פרנסה, ולעסוק באותו מקצוע באופן חופשי ובהתאם לחוק. זכות זו מוענקת בישראל לאזרחים ותושבים בלבד. **דוגמה**: אדם מחוייב לעסוק בכל מקצוע: עורך דין, רופא, מורה ועוד בהתאם לחוק.

3. הזכות לשוויון

הגדרה: הזכות של כל אדם לקבל יחס שוויוני, ללא אפליה בגלל דת, גזע, מין, נטייה מינית, דעה פוליטית וכדומה. השוויון צריך להתקיים בחוק, בפני החוק ובהיבט הפוליטי.

סוגי מדיניות בנוגע לשוויון

הבחנה

הגדרה: התייחסות שונה לבני אדם שונים בתכונות שלהם מסיבה שהשוני רלוונטי(קשור) לנושא. הענקת היחס השונה חייבת להיות בגלל סיבה מוצדקת (רלוונטי): נכות, מגדר, וכד'. חוקים רבים מבוססים על הבחנה. דוגמה: תלמידים עם אבחון לימודי מקבלים התאמות בבחינות. תלמידים נכים מקבלים הסעות מהבית עד לפתח ביה"ס - כי יש להם נכות מסוימת ולכן היחס השונה מוצדק.

אפליה פסולה

הגדרה: התייחסות שונה לבני אדם שווים בתכונות שלהם בגלל סיבה שאינה מוצדקת, או שאינה רלוונטית לנושא הנדון. **דוגמה**: אי קבלה לעבודה אישה בהיריון, מניעת כניסה למסיבה בגלל צבע עור.

העדפה מתקנת

הגדרה: התייחסות שונה לקבוצה אשר קופחה והופלתה בעבר ונוצר פער משמעותי בינה לבין קבוצות אחרות, המדינה נוקטת מדיניות של העדפה מתקנת כדי לצמצם פערים ולהגדיל שוויון בין הקבוצה שקופחה לשאר האוכלוסייה. היחס המועדף מוענק באופן זמני ולתקופה מוגבלת. **דוגמה**: שריון מקום לנשים ברשימות לכנסת כי הן קופחו והופלו בעבר. מתן תקציבים גדולים יותר לבתי ספר באזורי הפריפריה (היישובים שמרוחקים מהמרכז), משום שמצבם הכלכלי פחות טוב, והמדינה אחראית לפער שנוצר.

4. הזכות לקניין

הזכות לקניין חומרי

הגדרה: הזכות של כל אדם להחזיק ברכוש פרטי, ולעשות שימוש ברכוש כרצונו, בלי חשש שרכוש זה ייפגע, יילקח ממנו, או ייעשה בו שימוש על-ידי אחרים ללא רשות. קניין חומרי כולל רכוש פיזי ומוחשי כגון קרקע, בית, כסף וכדומה. **דוגמה**: גניבה של רכב, של כסף, השתלטות של שכנים על חצר בית של מישהו אחר.

הזכות לקניין רוחני

הגדרה: הזכות של כל אדם להחזיק ברכוש פרטי, ולעשות שימוש ברכוש כרצונו, בלי חשש שרכוש זה ייפגע, יילקח ממנו, או ייעשה בו שימוש על-ידי אחרים ללא רשות. **קניין רוחני** כולל רכוש שאינו פיזי ומוחשי, אך יש לו ערך ושווי כספי. לדוגמה: לחן או מילים של שיר, פטנט, אפליקציה, עיצוב של מותג, לוגו, ועוד.
דוגמה: שימוש בלחן של שיר מהארץ או מחו"ל, שימוש בקורות חיים של אדם וכתיבת ספר עליו ללא רשותו.

5. הזכות לכבוד

הגדרה: זכותו של כל אדם שלא להיות נתון ליחס משפיל, פוגע או מעליב. זכותו של האדם לשמור על כבודו העצמי, להימנע ממצב של בושה. הזכות לכבוד כוללת כבוד, פרטיות ושם טוב. **דוגמה**: תלמיד שמשפילים ומעליבים אותו כי הוא שמן, פחות יפה, חלש בלימודים, או כל סיבה אחרת.

הזכות לפרטיות

הגדרה: זכותו של כל אדם שלא יחדרו לחייו ולתחום הפרטי שלו ללא רשותו, ושלא יחשפו מידע פרטי ללא הסכמתו, ובלי ידיעתו. **דוגמה**: פרסום מידע על ידוען (סלב) ללא רשותו - היא פגיעה בפרטיות שלו.

הזכות לשם טוב

הגדרה: הזכות לשם טוב היא זכותו של כל אדם ששמו לא יוכפש, בעקבות מידע שקרי שלילי או מידע לא אמין. שלא יפרסמו אודותיו, אורחותיו, דעותיו מידע שיקרי ופוגע. **דוגמה**: פרסום מידע על ידוען (סלב) אשר מכפיש ופוגע בשמו, מבלי לוודא שהמידע נכון ומהימן.

6. הזכות להליך הוגן

הגדרה: זכותו של כל אדם שלא יפגעו זכויותיו מעבר למה שנדרש במעצר, במשפט ובחקירה. הפגיעה בזכויות החשוד צריכה להתבצע רק על פי כללים הקבועים בחוק, ולא לפגוע בזכויותיו מעבר למינימום ההכרחי. כאשר אדם נעצר כחשוד או שמתנהלת נגדו חקירה, צריך לשמור על הליך הוגן הכולל מספר תנאים:

- אין לערוך חיפוש בביתו של אדם ללא צו של שופט.
- אדם שנעצר חייב לעמוד תוך 24 שעות בפני שופט בדיון להארכת מעצר.
- אין להעניש אדם במאסר או בקנס ללא משפט.
- אדם זכאי לדעת במה הוא חשוד מרגע תחילת החקירה.
- אדם זכאי לייצוג משפטי על ידי עורך דין. אם אין לו כסף, המדינה תממן לו עורך דין.
- אדם זכאי למשפט פומבי (פתוח לציבור), זאת על מנת שלא ייפגעו זכויותיו בסתר.
- אדם זכאי להישפט בידי שופטים אובייקטיביים ובלתי תלויים.

סוגי זכויות

זכויות טבעיות

לכל אדם מגיעות זכויות בסיסיות מרגע לידתו, כלומר באופן טבעי. האדם אמור לקבל זכויות אלה בכל מקום, גם מחוץ למדינתו. לא לוקחים מאדם את זכויותיו, לא משנה מה עשה, ולא משנה לאיזו קבוצה הוא משתייך. לעתים הזכויות אינן יכולות להתממש באופן מלא, בגלל התנגשות עם זכויות של אחרים. מדובר על זכויות של חיים וביטחון, חירות, שוויון, הליך הוגן, כבוד וקניין.

זכויות חברתיות

לכל אזרח יש זכויות המוענקות על ידי המדינה לאזרחיה בתחום החברתי-כלכלי. מקובל שהמדינה צריכה לספק זכויות אלה, או לפחות להבטיח כי האזרח מקבל אותן, כדי שלכל אזרח תהיה רמת חיים נאותה. קיימת מחלוקת לגבי ההיקף של כל זכות, בעיקר על ההיקף של "רמת חיים נאותה". הזכויות החברתיות מתבטאות במתן כסף או שירותים שווי ערך לכסף כמו תשלומי רווחה למען רמת חיים בסיסית, טיפול רפואי בסיסי, חינוך, דיור, זכויות עובדים ותנאי עבודה.

זכויות קבוצה (זכויות מיעוט)

בכל מדינה יש קבוצות מיעוט בעלות זהות ייחודית מבחינת שפה, תרבות, מנהגים, היסטוריה, דת ועוד. המיעוטים רוצים לשמור על זהותם הייחודית ודורשים מהמדינה לעזור להם. המדינה מאפשרת להם לקיים מערכת חינוך נפרדת, מוסדות דת נפרדים, השפה שלהם הופכת לשפה רשמית וכדומה. זכויות מיעוט הן זכויות וסיוע שהמדינה מעניקה לקבוצת אנשים – לא כמו הזכויות הטבעיות שמוענקות לכל אדם בנפרד.

- **שפה** – זכות הקבוצה להשתמש בשפתה.
- **דת** – קיום פולחן דתי, לקיים בתי דין משלהם.
- **חינוך** – קיום מערכת חינוך אוטונומית.
- **ייצוג בפרלמנט** – מתן אפשרות ייצוג במוסדות השלטון.

זכויות פוליטיות (זכויות אזרחיות)

הגדרה: הזכויות הפוליטיות הן זכויות טבעיות של האזרח. זכויות השייכות לאדם מרגע היותו אזרח במדינה בה הוא חי. זכויות פוליטיות של אזרח הן כמו הזכויות הטבעיות ואין למדינה הסמכות לשלול אותן או לפגוע בהן באופן שרירותי וללא הצדקה. זכויות אלה נובעות מעצם היותו של האזרח חלק מהעם הריבון, מקור הסמכות במדינה ובכוחו להשפיע על השלטון ועל דרך תפקודו.

- **הזכות לבחור** - זכותו של אזרח לבטא את עמדותיו הפוליטיות על ידי בחירה של הרכב השלטון באמצעות בחירות.
- **הזכות להיבחר** - זכותו של אזרח להשפיע על הנעשה במדינתו במסגרת תפקיד באחד ממוסדות השלטון
- **החופש למתוח ביקורת על השלטון** - זכותו של אדם לבטא את מחאתו על אופן התנהלותו ופעולותיו של השלטון
- **חופש ההתארגנות פוליטית** - זכותו של אזרח להתחבר לקבוצה ובמסגרתה להשפיע על החיים הציבוריים ולהביא לשינויים חברתיים ופוליטיים.

חובות האדם והאזרח

חובות האדם כאדם

חובות המוטלות על כל אדם באשר הוא אדם, חובות המבוססים על המוסר והערכים בחברה:

- חובת האדם **להכיר** בזכויות הטבעיות של כל אדם אחר, כדי שיגדל הסיכוי שאותן זכויות יתממשו.
- חובת האדם **שלא לפגוע** בזכויות של אדם אחר, כדי שיגדל הסיכוי שאותן זכויות יתממשו.

- חובת האדם **להגן** על הזכויות של כל אדם אחר, באמצעות התרעה לגורם כלשהו או באופן מעשי.
- חובת האדם לנהוג **בסובלנות** כלפי כל האנשים ולכבד את האחרים, כדי שיגדל הסיכוי שהזכויות של אותם אנשים יתממשו.

חובות האדם כאזרח

חובות המוטלות על כל אדם ועל אזרח במסגרת החוק השולט במדינה:

- חובת האדם **לציית לחוקי המדינה** בה הוא אזרח, גם כאשר הוא נמצא מחוץ למדינה
- חובת האדם **לשלם את כל המיסים** שנקבעו בחוק במדינה שבה הוא אזרח, גם כאשר הוא עובד בחו"ל
- חובת האדם להיות **מעורב במה שמתרחש במדינה** שבה הוא אזרח (למרות שאין אפשרות לוודא שעושים זאת). מדובר על הצבעה בבחירות, מעורבות חברתית, מעורבות פוליטית ועוד
- חובת האדם **להתגייס לשירותי הביטחון** של המדינה בה הוא אזרח, גם אם אין בחוק גיוס חובה כמו בישראל

הקשר בין חובות וזכויות

החובות המוטלות על האדם מטרתן היא לקיים ולממש את זכויות האדם, לשמור עליהן ובמידת הצורך להעניש ולאכוף אותן. אם כל אדם יבצע את חובותיו ויעשה כמיטב יכולתו, לכולנו יהיה טוב יותר.
לדוגמה: אם כל אדם ישלם את המיסים למדינה כחוק, אזי בקופת המדינה יהיה יותר כסף כדי לספק את הצרכים של כלל אזרחיה. אם כולנו נתריע מפני עוול שנעשה לאזרחים ניצור חברה ערכית יותר ומוסרית יותר. (כמו במקרה של השכנה של שירה איסקוב).

גישות חברתיות-כלכליות

ערך החירות – האדם, כל אדם, נולד חופשי ומשמעות הדבר היא שהוא יכול לנהל את חייו כרצונו, לקבל החלטות, לבחור ולפעול בהתאם לצרכיו ורצונותיו. **ערך השוויון** – כל בני האדם שווים בערכם ובזכויותיהם.
בין שני הערכים: החירות והשוויון מתקיים מתח. במדינות הדמוקרטיות קיימות שתי גישות. כל מדינה מדגישה ערך אחר על פי אופייה ומדיניותה.

הגישה הליברלית

גישה זו מדגישה את הצלחת **הפרט,** ומציבה את **החירות** של הפרט כערך מרכזי. דוגלת **במעורבות קטנה**

ככל האפשר **של המדינה** בתחום הכלכלי, ובעידוד יוזמה פרטית ותחירות חופשית. רק תחירות חופשית יכולה לנצל את הפוטנציאל הטמון בכל פרט. לדוגמה: צמצום המיסוי על האזרחים למינימום ההכרחי, תחירות חופשית, יזמות פרטית.

הגישה הסוציאל-דמוקרטית

גישה זו מדגישה את הצלחת כל **החברה** בתחום הכלכלי, ואת **השוויון** כערך מרכזי. דוגלת **במעורבות גדולה** ככל האפשר **של המדינה** בתחום הכלכלי, במטרה **לצמצם פערים** הכלכליים-חברתיים **והגדלת השוויון** בין אזרחיה. לדוגמה: מס מדורג והגדלת המיסוי על העשירונים העליונים, מדיניות של העדפה מתקנת.

קריטריון להשוואה	גישה ליברלית	גישה סוציאל - דמוקרטית
ערך מרכזי	**חירות** - חשיבות עליונה לחירות הפרט.	**שוויון** -החברה אחראית כלפי כל הפרטים המשתייכים אליה.
רמת מעורבות המדינה בתחום הכלכלי חברתי:	**מינימלית,** לשם קיום צרכים בסיסיים בלבד.	**גדולה,** במטרה לאפשר ליותר פרטים את מיצוי יכולותיהם.
שומרת על שוויון בתחומים:	פוליטי ובפני החוק בלבד.	שוויון הזדמנויות מלא: פוליטי, בפני החוק, חברתי וכלכלי.
מטרת הגישה/המדיניות:	**חירות מלאה,** שהפרט יממש את עצמו בכוחות עצמו אלא אם פוגעת במישהו.	הגברת השוויון בין האזרחים גם אם יש פגיעה בחירות הפרט.
הדרך להגשמת המטרה:	יוזמה פרטית ותחירות חופשית, כלכלת שוק. מס אחיד נמוך.	צמצום פערים חברתיים, עזרה לשכבות החלשות, מיסוי מדורג על פי ההכנסה.
מדינה מדגימה:	ארה"ב	דנמרק, פינלנד, נורבגיה.

עיקרון הגבלת השלטון

עיקרון דמוקרטי על פיו השלטון מחזיק בידיו כוח רב (כלכליים, אנושיים, מקורות מידע, מנגנוני אכיפה) המעניקים לו עצמה רבה. קיימת סכנה שהשלטון ינצל את כוחו הרב לרעה ויפגע זכויות אדם או בזכויות קבוצה. לכן יש צורך להגביל את כוחו של השלטון. הדרכים להגבלת כוחו של השלטון הן: הפרדת רשויות, חוקה, בחירות, מנגנוני פיקוח ובקרה פורמליים ובלתי פורמליים. אמצעים אלה הם מוסדיים ולא מוסדיים כדי למנוע את עריצות השלטון, אמצעים אלו קבועים בחוק או בחוקת המדינה.

עיקרון הפרדת הרשויות

הגדרה - אחת הדרכים להגביל את השלטון היא הפרדת רשויות. הפרדת רשויות פירושה הפרדה של סמכויות החקיקה, הביצוע והשפיטה בין שלוש רשויות נפרדות: מחוקקת, מבצעת ושופטת. זאת כדי למנוע את ריכוז הכוח והעוצמה בידי רשות אחת, וכדי שהסמכות של כל רשות תהיה מוגבלת במידה מסוימת. לכל רשות יש סמכות מסוימת בתחומה, אך הסמכות לא מוחלטת, וכל רשות מפקחת ומאזנת את הרשויות האחרות.

הרשות המחוקקת

הרשות המחוקקת בישראל נקראת הכנסת, וברוב מדינות העולם נקראת הפרלמנט. הרשות המחוקקת היא בית הנבחרים, ובה יושבים נציגי הציבור. נציגי הציבור מייצגים את עמדותיהם השונות של אזרחי ישראל, בכל מיני נושאים. תפקידה העיקרי הוא לחוקק חוקים, ובנוסף היא גם מוסמכת לכונן חוקה. כמו כן, הממשלה קמה מתוך הכנסת, והכנסת היא זו שמאשרת את הקמת הממשלה, ויכולה גם להפיל את הממשלה. הכנסת משמשת גם כמנגנון פיקוח וביקורת על עבודת הממשלה והרשות המבצעת, וזאת באמצעות אישור תקציב המדינה פעם בשנה, הגשת שאילתות, פעילות בוועדות הכנסת השונות, נשיאת נאומים במליאת הכנסת ועוד. הכנסת גם בוחרת בעלי תפקידים בכירים כמו נשיא המדינה ומבקר המדינה.

הרשות המבצעת

הרשות המבצעת היא גוף שלטוני האחראי על קביעת מדיניות וניהול ענייני המדינה בפועל. כלומר, הממשלה - הרשות המבצעת - היא שמנהלת את המדינה. הרשות המבצעת מטפלת בכל העניינים המעשיים הדרושים להפעלת המדינה. כמו כן, היא יכולה לחוקק **חקיקת משנה**, שזוהי תוספת לחוקים קיימים מבלי לשנות את החוק, ויש לה השפעה על מינויים של שופטים.

הרשות השופטת

הרשות השופטת שומרת על הצדק, שופטת אנשים שלפי החשד עברו על החוק. היא גם מטפלת בפניות וסכסוכים של אזרחים נגד המדינה ושל אזרחים בינם לבין עצמם. היא יכולה לפסול חוקים של הרשות המחוקקת, או לדרוש לשנות אותם. בנוסף, היא יכולה לבטל החלטת ממשלה, או לדרוש לשנותה.

מנגנוני פיקוח וביקורת

מנגנוני פיקוח וביקורת הם מוסדות שתפקידם הוא לפקח על רשויות השלטון השונות, ולהעביר ביקורת עליהן.

א) מנגנוני פיקוח וביקורת מוסדיים (פורמליים)

הגדרה: מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים (מוסדיים) הם מוסדות פיקוח וביקורת שתפקידם וסמכויותיהם מעוגנים בחוק ספציפי וברור. הם מפקחים ומבקרים באופן רשמי, והם פועלים מטעם רשויות השלטון עצמן. מדובר בפרלמנט (הכנסת), מבקר המדינה, בתי המשפט וכדומה. הם מפקחים ומבקרים באמצעות קביעת חוקים, פרסום דו"חות ביקורת, מתן הנחיות וכדומה.

הפרלמנט

הפרלמנט בישראל נקרא "הכנסת", והוא מונה 120 חברים. הפרלמנט מפקח ומבקר באמצעות הפעולות הבאות: **חוקים** המגבילים את הרשות המבצעת והרשות השופטת, **אישור התקציב** השנתי לפיו פועלת הממשלה, **להפיל את הממשלה** בהצבעת **אי אמון**, וועדות מיוחדות שיכולות לזמן כל אחד לשם בדיקת נושא מסוים, **ופעילות אופוזיציונית** קבועה כנגד הממשלה.

ועדת חקירה פרלמנטרית

זוהי ועדת חקירה שמקימה הכנסת בעניין מסוים שיש לו חשיבות ציבורית גדולה. הכנסת מגדירה את הסמכויות והתפקידים של הוועדה. בוועדה יושבים חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה, כדי ליצור איזון, וכדי לפקח ולבקר כראוי את מה שצריך. הוועדה רשאית לזמן עובדי מדינה, אך לא לזמן אנשים פרטיים. לוועדה אין סמכויות משפטיות, אך כוחה בעצם הדיון הפוליטי והציבורי בנושא מסוים, וזוהי גם תרומתה מבחינת פיקוח וביקורת.

מערכת המשפט

בתי המשפט שומרים על זכויות האדם והאזרח מפני רשויות השלטון השונות. הם בודקים האם החוקים הנחקקים אינם לחוק או לעקרונות הדמוקרטיים. הם גם בודקים האם הרשות המבצעת פעלה שלא כנדרש. כל אדם במדינה יכול לעתור (לפנות) לבית המשפט כנגד רשויות השלטון, אם לטענתו הן נהגו שלא כשורה.

בג"צ

בג"צ הוא בית דין גבוה לצדק, וזהו אחד משני התפקידים של בית המשפט העליון. כל אדם במדינה יכול לעתור לבג"צ (עתירה = פניה לבית המשפט), אם לדעתו נעשה עוול מסוים על ידי רשויות השלטון. האדם העותר לבג"צ נקרא "עותר", והגוף השלטוני נגדו מוגשת העתירה נקרא "משיב". בג"צ יכול לדחות את העתירה על הסף, אבל אם אינו דוחה אותה, הוא נותן למשיב זמן מוגדר כדי לענות על העתירה. בסופו של דבר בג"צ מוציא צו המורה לגוף השלטוני כיצד לפעול. זהו כלי מרכזי לביקורת, פיקוח והגבלת השלטון, כי השלטון מחויב לבצע את מה שבג"צ הטיל עליו.

ועדת חקירה ממלכתית

זוהי ועדה עם סמכויות גדולות יותר מאשר ועדת חקירה פרלמנטרית. הממשלה היא זו שמחליטה על הקמת ועדה שכזו כדי לחקור עניין ציבורי בעל חשיבות עליונה, ומגדירה את מה שצריך לחקור. מרגע ההחלטה אין יותר לממשלה נגיעה בעניין, ונשיא בית המשפט העליון ממנה את חברי הוועדה. הוועדה רשאית לזמן כל אדם במדינה, ורשאית אף להעמיק ולחקור מעבר למה שהוגדר לה בכתב המינוי הממשלתי. בסופו של דבר מגישה הוועדה דו"ח מסקנות לממשלה – הממשלה לא מחויבת לבצע את הכתוב בדו"ח, אבל בשל דעת הקהל הממשלה תתייחס לדו"ח ברצינות, ותיישם חלק מהמסקנות. וועדות חקירה ממלכתיות הוקמו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה, אירועי אוקטובר 2000 (המהומות על ערביי ישראל שבהן נהרגו 13 אזרחים ערבים ישראלים), הטיפול בניצולי השואה ועוד.

מבקר המדינה

מבקר המדינה רשאי לבדוק כל מוסד ציבורי שמקבל כסף מתקציב המדינה. הוא בודק עניינים כספיים, שמירה על החוק, מינוי עובדים, איכות השירות שניתן לציבור ועוד. הדו"ח שלו מתפרסם בפומבי כל פרק זמן מסוים. מוסד מבקר המדינה הוא בלתי תלוי ברשות המבצעת, כיוון שהמבקר נבחר על ידי הכנסת. למבקר או לדו"ח שלו אין סמכויות אכיפה, אך עצם הפרסום מרתיע את השלטון, ולפעמים מביא לפתיחת חקירה משטרתית.

נציב תלונות הציבור

נציבות תלונות הציבור היא יחידת מִשְׁנֶה בתוך מוסד מבקר המדינה, והעומד בראשה הוא מבקר המדינה עצמו. הנציבות מטפלת בכל תלונה שמגיש אזרח כנגד מוסד שלטוני כלשהו, על עוול שנגרם לו באופן ישיר, לפחות לטענתו. הנציבות בוחנת את התלונה, שולחת הוראות לגוף השלטוני אם צריך, ושולחת תשובה למתלונן שמפרטת את הטיפול.

היועץ המשפטי לממשלה

נחשב לאחד התפקידים החשובים ביותר בישראל - היועץ צריך להיות בעל כישורים דומים לשופט בית משפט העליון. הוא מתמנה לתפקיד על ידי הממשלה, אך זהו אינו תפקיד פוליטי. היועץ צריך לפעול באופן עצמאי ובלתי תלוי בממשלה, למרות שהממשלה היא זו שמינתה אותו.

תפקידי היועץ המשפטי לממשלה הם:

1. **ראש התביעה הפלילית** – היועץ נמצא מעל הפרקליטות הראשית, והוא זה שקובע האם להגיש כתב אישום לבית משפט נגד חשוד בעבירה. בדרך כלל היועץ יתערב במקרים של אנשי ציבור בכירים, או במקרים מורכבים מבחינה משפטית.

2. **יועץ משפטי לממשלה** – היועץ אחראי לכך שפעולות הרשות המבצעת ייעשו לפי החוק, והוא זה שמייעץ לראש הממשלה ולשרים במקרים בהם נדרשת חוות דעת משפטית, למשל בהכנת הצעות חוק. למרות שהדבר לא קבוע בחוק, הרי שחוות דעת של היועץ נחשבת כמחייבת.

3. **ייצוג המדינה בבית משפט** – היועץ מייצג את המדינה בבית המשפט כאשר מוגשות נגדה תביעות אזרחיות, מנהליות, או בתחום יחסי עבודה. לדוגמה, אם עותרים לבג"צ נגד החלטת ממשלה (כמו עסקת שליט), אז היועץ המשפטי יגן בבג"צ על החלטת הממשלה.

מבחינת פיקוח וביקורת, היועץ אמור להתריע על כל החלטה או פעולה שנוגדת את החוק או את כללי המִנְהַל התקין.

ב) מנגנוני פיקוח וביקורת חוץ-מוסדיים (בלתי פורמליים)

הגדרה: מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים (חוץ-מוסדיים) הם אנשים, קבוצות וארגונים שמפקחים ומבקרים את רשויות השלטון בצורה חופשית שלא מוסדרת לפי חוק ברור. הם לא פועלים מטעם רשויות השלטון. הם עושים זאת בצורה לא רשמית. מדובר בכלי התקשורת, דעת הקהל, אמנות וארגונים אזרחיים. הם פועלים באמצעות הפעלת לחץ, יצירת דיון ציבורי, חשיפת מידע וכדומה.

התקשורת

מספקת לציבור מידע רב הקשור לפעילות השלטונית. החשיפה מחייבת את השלטון להקפיד על מעשיו, כיוון שהציבור מקבל מידע על מעשים אלה. התקשורת מפרסמת את מה שנראה לה, ולכן זוהי צורת פיקוח וביקורת חופשית.

דעת הקהל

לציבור יש אמצעים רבים להפעיל לחץ על השלטון, במיוחד היכולת להחליף אותו בבחירות הבאות. כיום בעידן הטכנולוגי המתקדם, יש לציבור אפשרויות רבות לפעול.

אומנות

האומנות פופולרית בקרב הציבור וכוללת קולנוע, תיאטרון, ספרות, מוסיקה, ציור, פיסול וכדומה. לפעמים משתמשים באומנות כדי למתוח ביקורת על השלטון. הכישרון של האומנים מאפשר להם להעביר את הביקורת שלהם בצורה שמשפיעה על הציבור.

ארגונים אזרחיים

ארגונים אזרחיים הם מוסדות, עמותות וכדומה, שאינם פועלים מטעם רשויות השלטון, ואינם פועלים למטרת רווח כספי. ארגונים אלה מנסים לעזור לאזרחים בתחומים רבים, ובמסגרת פעולותיהם הם מפקחים ומבקרים את עבודת רשויות השלטון השונות, מתוך מטרה להגן על האזרח, ומתוך מטרה לשמור על שלטון איכותי. דוגמאות בולטות הן "התנועה לאיכות השלטון", "האגודה לזכויות האזרח בישראל", "עמותת אדם, טבע ודין", ורבות נוספות.

עיקרון שלטון החוק

הגדרה - עיקרון שלטון החוק פירושו שכל האזרחים וכל השלטון מחויבים לציית לחוק. כולם כפופים לחוק ושווים בפני החוק. החוקים מתקבלים באופן דמוקרטי באמצעות מוסד של נבחרי הציבור. החוקים צריכים להיות הגונים וראויים, ולשמור על זכויותיו של כל אדם. אסור לפגוע בזכויות של אזרח ללא הסמכה מפורשת בחוק.

סוגים שונים של הפרת חוק (עבירות על החוק)

1. עבריינות (עבריינות פלילית רגילה)

עבירה על החוק שנעשית ממניעים של תועלת אישית ורווח אישי.

2. עבריינות שלטונית

עבירה על החוק שנעשית בידי אדם הנושא בתפקיד ציבורי, והוא מנצל את מעמדו וסמכותו בעת ביצוע העבירה. העבירה נעשית לטובת קבוצה מסוימת בציבור, או מתוך מניעים של תועלת אישית.

3. אלימות פוליטית

פגיעה פיזית או איומים כלפי אנשים ורכוש, שמטרתה לשנות החלטות שלטוניות. לרוב, הפגיעה מבוצעת כלפי מוסדות פוליטיים או אנשים בעלי דעות פוליטיות מנוגדות. האנשים המבצעים את האלימות מחזיקים בדעה פוליטית מנוגדת להחלטות שהתקבלו. לרוב, האלימות הפוליטית מתבצעת על ידי קבוצות מאורגנות, ואלימות זו מהווה איום על עצם קיומו של המשטר הדמוקרטי.

שאלת המחויבות לציות לחוק

סירוב לציית לחוק, מסיבות מצפוניות ואידיאולוגיות

הפרה של החוק בגלל קונפליקט פנימי של מבצע העבירה עם המוסר הפנימי שלו, על רקע מצפוני, אידיאולוגי או אמונה דתית. מבצע העבירה מעדיף לשמור על מצפונו או אמונתו, ובוחר שלא לציית לחוק. מבצע העבירה מוכן לשאת בעונש, והוא אינו מסתיר את ביצוע העבירה. סרבנות מטעמי מצפון מאיימת על קיום המשטר הדמוקרטי, והגבולות של סרבנות זו שנויים במחלוקת.

פקודה בלתי חוקית

פקודה של מפקד בצבא, אשר מנוגדת לחוק. במסגרת צבאית חובה לציית לפקודה זו, והמפקד שהורה על ביצוע הפקודה יעמוד לדין. במסגרת אזרחית אין חובה לציית להוראה כזו.

פקודה בלתי חוקית בעליל

הוראה לא חוקית ולא אנושית שמקבל שוטר או חייל. זוהי פקודה שמתנוסס מעליה דגל שחור.מדובר בפקודה המסכנת חיי אדם **ללא צורך.** אסור לציית לה. חובה לסרב פקודה במקרה כזה. במקרה של ביצוע פקודה כזו, גם נותן הפקודה וגם מי שביצע אותה יועמדו לדין.

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על שיטת המשטר

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים ביטחוניים

הערה: שני הפרקים עוסקים באותו רעיון, השונה הוא סוג האיום. שני הפרקים הללו **כתובים עם תוכן כמעט זהה**, וכל השוני הוא בסוג האיום על המדינה.

מדוע צריכה הדמוקרטיה להגן על עצמה?

יש גורמים שונים בתוך המדינה ומחוצה לה, שמעדיפים **משטר לא דמוקרטי**, או שמעוניינים לפגוע **באופי המדינה**. המשטר הדמוקרטי מאפשר לכל אחד חופש פעולה נרחב, ואותם גורמים מנצלים זאת כדי לפגוע במשטר הדמוקרטי במדינה, ואולי אפילו לשנות את אופייה של המדינה.

גבולות הדמוקרטיה

למרות שערכי היסוד של הדמוקרטיה כוללים את הזכות לחירות עם חופש הביטוי, חופש ההפגנה, חופש ההתאגדות, חופש התנועה, חופש העיתונות ועוד, הרי שלעתים נדרשת המדינה לצמצם את המימוש של הזכויות הללו, וזאת כדי למנוע מגורמים שונים לנצל זכויות אלה כדי **לפגוע בצורת המשטר הדמוקרטי** או **לשנות את האופי של המדינה, למשל את האופי היהודי**. כלומר, **מגבילים את הדמוקרטיה כדי להגן על**

הדמוקרטיה. הבעיה היא שקשה לקבוע כללים ברורים מתי אפשר להגביל את מימוש הזכויות ומתי לא. הרי איך נדע שאותו גורם מאיים על הדמוקרטיה או על ביטחון המדינה? ומי יהיה זה שיקבע? צריך למצוא את נקודת האיזון הזאת בין קיום כל הזכויות לבין הגנה על המשטר הדמוקרטי באופן כללי.

"הדמוקרטיה המתגוננת" – הגדרה כללית

הדמוקרטיה המתגוננת הוא ביטוי המתאר מדינה דמוקרטית שנוקטת בצעדים לא דמוקרטיים, במטרה להגן על המדינה, על המשטר הדמוקרטי ועל האופי הציבורי של המדינה, וכל זאת מפני קבוצות אנטי-דמוקרטיות בתוך המדינה, או מפני איומי טרור. המדינה נוקטת בצעדים כמו "מעצר מנהלי", "חקיקת חירום", פסילת מפלגות ו"צנזורה", ופוגעת בזכויות אדם ואזרח של אנשים המאיימים על ביטחון המדינה או על המשטר הדמוקרטי.

"הדמוקרטיה המתגוננת" בישראל

במדינת ישראל יש דוגמה ספציפית להתגוננות של הדמוקרטיה מפני איומים על ביטחון המדינה, על המשטר הדמוקרטי או על האופי היהודי של המדינה: **ב"חוק יסוד: הכנסת"**, סעיף 7 א', נקבע שמועמד לכנסת או רשימת מועמדים לא יוכלו להתמודד אם (1) הם שוללים את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (2) הם מסיתים לגזענות (3) הם תומכים במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל. **ב"חוק המפלגות"**, סעיף 5, מופיעים שוב שלושת התנאים הללו, הפעם בהקשר של הקמת מפלגה.

תקנות לשעת חירום

בגלל המצב הביטחוני המסוכן מאז קום המדינה, אישרה הכנסת לממשלה להתקין תקנות נחוצות בעת מצב חירום, ללא אישור הרשות המחוקקת. הממשלה רשאית להתקין תקנות חירום רק אם הכנסת אישרה "מצב חירום" במדינה. כל עוד מתקיים מצב החירום שאישרה הכנסת, הרי שתקנות הממשלה גוברות על חוקים קיימים, פרט לפגיעה בזכויות אדם המופיעות בחוקי יסוד שבהם נקבע כי תקנות לשעת חירום לא יפגעו בזכויות אלה, אלא לתכלית ראויה.

"תקנות ההגנה (שעת חירום)", 1945

חוק מימי המנדט הבריטי שהושאר בתוקף עד היום. החוק מאפשר לשר הביטחון לנקוט צעדים מיוחדים בשעת חירום, כמו להגביל תנועת אנשים, לבצע מעצרים מנהליים, לסגור אזורים כשטח צבאי סגור, ועוד הוראות הפוגעות בזכויות האדם והאזרח. הוראות החוק יכולות להתבצע רק כאשר מוכרז במדינה "מצב חירום".

מעצר מִנְהלי – הגדרה

כליאת אדם על-ידי המדינה, ללא משפט, ובלי שהאדם ביצע עבירה על החוק. המעצר מבוצע מתוך חשש שאותו אדם יבצע עבירה בעתיד הקרוב, או יסכן את ביטחון המדינה והציבור. שר הביטחון יכול לעצור אדם באופן מנהלי, בלי שהאדם ביצע כל עבירה. העציר חייב להיות מובא בפני שופט תוך 48 שעות, והמדינה

צריכה להסביר את המעצר. לאחר מכן העציר מובא אחת ל-3 חודשים בפני נשיא בית המשפט המחוזי, כדי שיהיה פיקוח הדוק על המעצר, בגלל הפגיעה הקשה בזכויות האדם במעצר כזה.

דוגמאות לדמוקרטיה המתגוננת בארץ ובעולם

פיגוע הטרור בבנייני התאומים בניו יורק, 9.11.01

- ארה"ב כלאה במחנות מעצר בערך 120,000 אזרחים אמריקניים ממוצא יפני בזמן מלה"ע ה-2. ארה"ב הייתה במלחמה עם יפן, וחששה שאותם אזרחים יפעלו למען יפן.
- מדינת ישראל הנהיגה במשך 18 שנים ממשל צבאי בכל היישובים הערבים בישראל, והגבילה את חופש התנועה וזכויות נוספות של תושביהם. לערבים הותר לצאת מכפריהם רק באישור מיוחד של המושל הצבאי באזור, ולעתים הם גם היו נתונים בעוצר בתוך היישוב.
- ארה"ב ביצעה שינויי חקיקה מרחיקי לכת לאחר פיגועי הטרור ב-2001, שאפשרו לה לפגוע באופן ניכר בזכות לפרטיות ובזכות להליך הוגן של תושביה : ארה"ב מאזינה לשיחות טלפון, נכנסת לחשבונות אינטרנט שונים ועוקבת אחרי כל מי שמבחינתה עלול להיות קשור לפעילות טרור. היא גם מגבילה את הזכות להליך הוגן בכך שהיא עוצרת אנשים לתקופה ארוכה בלי לראות עורך דין או להיות מובאים בפני שופט, במקרים בהם יש חשד כי העצור קשור לפעילות טרור.

הדמוקרטיה המתגוננת בישראל

מדינת ישראל נוקטת במגוון צעדים שעל פניו אינם דמוקרטיים, אך הם נובעים מתוך חשש לפגיעה בדמוקרטיה או בביטחון המדינה ואזרחיה. להלן מספר דוגמאות:

פסילת מפלגות

"**חוק יסוד: הכנסת**" ו"**חוק המפלגות**" קובעים שאפשר לפסול מפלגה מלהתמודד לכנסת, או לפסול מועמד מסוים מלעשות זאת. החוק גם מתיר להוציא תנועה חוץ-פרלמנטרית אל מחוץ לחוק. יש כאן פגיעה בחופש ההתאגדות, בחופש הביטוי, בזכות לבחור ולהיבחר ועוד. אבל לא פוגעים סתם כך בזכויות טבעיות ובזכויות פוליטיות. בחוק כתוב במפורש מתי ואיך אפשר לפסול מועמד או מפלגה: כאשר אותה מפלגה שוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, או כאשר יש הסתה לגזענות, או כאשר המפלגה תומכת במדינת אויב או ארגון טרור הפועלים נגד ישראל.

"מעצר מנהלי"

מעצר מנהלי פירושו כליאת אדם על-ידי המדינה, ללא משפט, ובלי שהאדם ביצע עבירה על החוק. המעצר מבוצע מתוך חשש שאותו אדם יבצע עבירה בעתיד הקרוב, או יסכן את ביטחון המדינה והציבור. העצור מובא מדי כמה זמן לדיון אצל שופט, כדי שהמדינה תסביר מדוע היא מעוניינת להמשיך במעצר, אך זהו לא משפט. שר הביטחון יכול לעצור אדם באופן מנהלי, בלי שהאדם ביצע עבירה. העציר חייב להיות מובא בפני שופט תוך 48 שעות, והמדינה צריכה להסביר את המעצר. לאחר מכן העציר מובא אחת ל-3 חודשים בפני נשיא בית המשפט המחוזי.

צנזורה

צנזורה, פירושה איסור מטעם השלטון במדינה לפרסם דברים מסוימים. בישראל קיימת צנזורה על פרסום מידע ביטחוני שעלול להגיע לאויבים ולשמש אותם לביצוע פעולות טרור וכדומה, גם במחיר של פגיעה מסוימת בחופש העיתונות ובזכות הציבור לדעת.

תרשימים מסכמים של עיקרי הפרק להדפסה ולתרגול

באדיבות המורה טליה עדי

זכויות אדם ואזרח

זכויות טבעיות
זכויות שמוקנות לכל אדם באשר הוא. המדינה לא מעניקה אותן ולכן המדינה לא יכולה לקחת.
"כשאני טבעית יש לי כח וחשק לרקוד"

הזכות לכבוד- זכותו של כל אדם לא להיות נתון ליחס משפיל ומעליב

הזכות לפרטיות - זכותו של כל אדם לחיות ללא חדירה לחייו, לחפציו ולגופו ללא אישורו

הזכות לשם טוב - זכותו של כל אדם שלא יפרסמו אודותיו מידע שקרי ושלילי

הזכות לחיים וביטחון - לכל אדם מגיע לחיות בבטחון אישי. על המדינה להגן על כל האנשים שנמצאים בשטחה.

הזכות להליך הוגן - זכותו של כל אדם למשפט הוגן ופומבי ועקרון החפות מפשע עד שהוכחה אשמתו.
ענישה בהתאם למסגרת החוק.
חובת הופעת העצור עד 24 שעות בפני שופט.

הזכות לקניין - זכותו של כל אדם להחזיק ברכוש ולעשות בו שימוש כרצונו - אין פוגעים ברכוש של אדם.
יש רכוש חומרי ורוחני

הזכות לחירות - זכותו של כל אדם לחיות את חייו לפי רצונו החופשי. אסור למדינה לשלול את חירותו ע"י מאסר.
6 נגזרות לחירות (העב"ם מת חופשי ומאושר):
מחשבה ודעה - זכותו של כל אדם להחזיק במחשבה בכל נושא, זכותו של כל אדם לפעול בהתאם לצו מצפונו.
תנועה - זכותו של כל אדם לנוע כרצונו.
הדת - זכותו של כל אדם להחזיק בכל אמונה ולקיים את מצוות דתו!
עיסוק - זכותו של כל אדם לעבוד בכל מקצוע שיבחר בהתאם להכשרה מקצועית.
ביטוי - זכותו של כל אדם לבטא את דעותיו בכל דרך ובפומבי.
מדת - זכותו של כל אדם שלא להחזיק בכל אמונה, לא לסבול מכפיה דתית ולא לקיים טקס דתי בניגוד לרצונו.

הזכות לשוויון - זכותו של כל אדם לקבל יחס שווה, ללא הבדל דת, גזע, מין, נטייה מינית ומוצאו.

אפליה
הענקת יחס שונה ללא סיבה מוצדקת.

הבחנה
הענקת יחס שונה לבני אדם כאשר השונות רלוונטית לנושא הנידון.

העדפה מתקנת
הענקת הטבה לקבוצה מקופחת באוכלוסיה. הטבה מוגבלת בזמן עד לצמצום אי השוויון.

זכויות מיעוט
המדינה מעניקה זכויות אלו לקבוצות מיעוט בכדי לשמור על זהותן התרבותית.
היקף הזכויות משתנה.
הזכות לשפה.
הזכות לחינוך.
הזכות לתרבות.
הזכות לייצוג קבוצה.

חובות האדם כאדם-
להכיר בזכויות של אדם אחר ולהימנע מלפגוע בזכויות שלו.
חובות האדם כאזרח-
לציית לחוק (לשלם מסים, לשרת בצה"ל).
השתתפות פוליטית (לבחור).
השתתפות אזרחית (תרומה).

זכויות פוליטיות
זכויות שקשורות לתחום הפוליטי-מדיני.
לאזרח - הזכות לבחור ולהיבחר. הזכות להתאגדות פוליטית.
לאדם - חופש הביטוי, חופש המחאה וההפגנה.

התנגשות בין זכויות -
הזכויות הן אינן מוחלטות - הן סותרות לא פעם זו את זו ובאף חברה אנושית הן אינן ניתנות להגשמה באורח מלא. לכן במקרה של התנגשות בין זכויות או בין זכות לאינטרס ציבורי, נדרש איזון סביר בין הזכויות בדרך של פגיעה מידתית בזכות.

זכויות חברתיות כלכליות
זכויות שמוענקות ע"י המדינה במטרה להבטיח רמת חיים בסיסית.
המדינה מקצה משאבים אך היקף הזכויות המוענקות תלויות במדיניות הממשלה:
(חבר דת)
חינוך דיור
בריאות תעסוקה
רמת חיים

זכויות עובדים ותנאי העסקה
זכויות שהמדינה מחייבת את המעסיקים להעניק לעובדים מכוח חוק כדי לדאוג לכל אדם לתנאי עבודה בסיסיים והוגנים.
חוק שכר מינימום - קובע את שכר המינימום שהמעביד צריך לשלם.

ציין והצג את **סוג הזכות** שמתממשת/נפגעת – מסומנת בתכלת

ציין והצג את **הזכות** שמתממשת /נפגעת מסומנת בסגול

ציין והצג את **סוג המדיניות** שמתממשת מסומנת בירוק

גלובליזציה
תהליכים כלל עולמיים בין מדינות, חברות ויחידים. מתארים יכולת מעבר הולכת וגדלה של סחורות, שירותים, מידע, אנשים, במהירות ובכמות. העולם נתפס ככפר גלובלי והדבר משפיע על תרבות ולאומיות, משפט ויחסים, טשטוש זהות. במקביל מתרחש תהליך של חיזוק זהויות לאומיות ודתיות.

דמוקרטיה מתגוננת
זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על אופי המשטר או מחשש לביטחון המדינה.
הדמוקרטיה מגנה על עצמה ע"י שימוש בכלים לא דמוקרטיים, תוך שהיא פוגעת בזכויות אדם/עקרונות דמוקרטיים.

תקנות לשעת חירום
הממשלה מוסמכת במצב חירום (ישראל מוגדרת ככזו מאז הקמתה) להתקין תקנה לשעת חירום לטובת הגנת המדינה, בטחון הציבור וקיום אספקה ושירותים חיוניים.
תקנה - חקיקת משנה שגוברת על חוקים קיימים.

פסילת מפלגות
לפי חוק יסוד הכנסת וחוק המפלגות, מפלגה לא יכולה להשתתף בבחירות לכנסת אם במטרותיה:
1.שלילת קיומה של מדינת ישראל כיהודית ודמוקרטית.
2.הסתה לגזענות
3.תמיכה במאבק מזוין של מדינת או ארגון טרור נגד מדינת ישראל.

מעצר מינהלי
מעצר מניעתי מיידי ללא הליך פלילי רגיל כנגד העציר. מטרתו למנוע פגיעה בביטחון הציבור/המדינה.
הליך הנתון בביקורת ציבורית רחבה בשל הפגיעה הקשה בזכויות אדם.

גישות חברתיות כלכליות

מאפיינים	גישה ליברלית	גישה סוציאל דמוקרטית
ערך	חירות הפרט	שוויון חברתי
מטרה	שוק חופשי חופשית תחרות	צמצום פערים חברתיים
מעורבות המדינה בתחום החברתי כלכלי	מצומצמת	גדולה
מיסוי	נמוך לכולם	גבוה לעשירים, נמוך לעניים

פרקי הלימוד באזרחות

ג. המשטר במדינת ישראל

"מולדת אי אפשר לקנות בכסף
או לכבוש בחרב. צריך אתה
ליצור אותה בזעת אפיך"

דוד בן גוריון

ג. המשטר במדינת ישראל

יסודות חוקתיים 64
הרשות המחוקקת בישראל – הכנסת 70
הרשות המבצעת בישראל – הממשלה 73
הרשות השופטת בישראל 74
אשכולות בחירה 78
תרשימים מסכמים לתרגול ולהדפסה 82
נספחים: אסטרטגיות למידה, קישורים.....83

יסודות חוקתיים

הגדרה

לכל מדינה יש מערכת של חוקים וכללים המבטאים את העקרונות, הערכים והנורמות שהחברה מעוניינת לחיות על פיהם. מערכת זו מנחה את הכנסת שמחוקקת חוקים, את הממשלה שקובעת ומבצעת מדיניות, ואת הרשות השופטת בפסיקותיה. מערכת זו של עקרונות, ערכים, כללים ונורמות נקראת **יסודות חוקתיים**. ברוב המדינות, היסודות החוקתיים מופיעים בחוקה. **במדינת ישראל אין חוקה**, ובמקום זאת מתקיימים:

ארבעה יסודות חוקתיים

1. **הכרזת העצמאות** – מגילת העצמאות קבעה את עקרונות היסוד של המדינה.
2. **חוקי היסוד** – כל אחד מהם מהווה חלק או פרק ממה שצריך להפוך בעתיד לחוקה.
3. **חוק השבות** – מהווה יסוד לכך שהמדינה תכלול תמיד רוב יהודי.
4. **חוק האזרחות** – מהווה יסוד לכך שהמדינה תכלול תמיד רוב יהודי.

מה זה חוקתי ?

המילה "חוקתי" מתייחסת לכל העקרונות, הערכים והנורמות שהחברה מעוניינת לחיות על פיהן אשר צריכים להופיע בחוקה. **לדוגמה**: אופייה היהודי של המדינה, זכויות אדם ואזרח, זכויות מיעוט, סמכות של מוסד שלטוני, היחסים בין רשויות השלטון, עקרונות מרכזיים ועוד. כלומר, המושגים "חוק חוקתי", "יסוד חוקתי" וכדומה, מתייחסים לעקרונות, הערכים והנורמות שהחברה מעוניינת לחיות על פיהם שאמורים להופיע בחוקה, והמשמעות שלו היא חוקתית – **מעל החוקים הרגילים**.

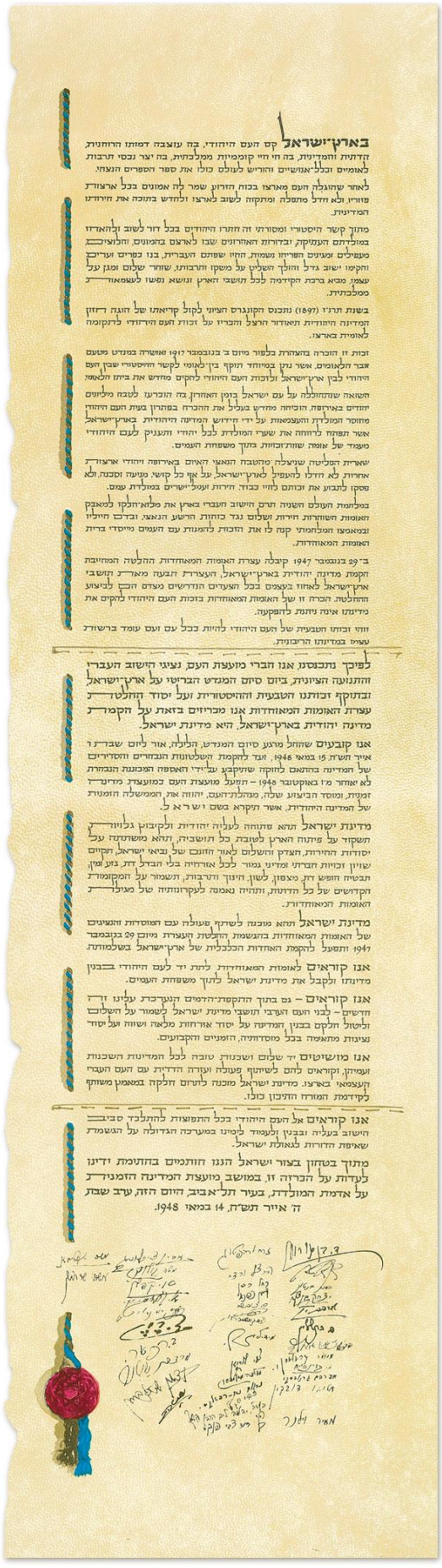

יסוד חוקתי 1 – הכרזת העצמאות

ראו עמודים 7-8 בחוברת זו

יסוד חוקתי 2 – חוקי היסוד

מהם חוקי יסוד?

עם קום המדינה התנהל ויכוח חריף על החוקה, והוחלט שלא לכונן חוקה בשלב זה. הכנסת החליטה ב-1950 לקבל את **פשרת הררי** – משמעות הפשרה היא שהכנסת תכונן את החוקה פרקים-פרקים, כאשר כל פרק יכונה חוק יסוד, וכל חוק יסוד יעמוד בפני עצמו בנפרד.

פשרת הררי

בעקבות חוסר ההסכמה לגבי תוכן החוקה, הציע חבר הכנסת יזהר הררי שהכנסת תחוקק כל פעם פרק אחד של החוקה, והוא ייקרא חוק יסוד. כל פעם ידונו בנושא אחד שצריך להופיע בחוקה, וכשיגיעו להסכמה יחוקקו את אותו נושא בחוק יסוד. בעתיד, כאשר תהיה הסכמה רחבה בציבור ובמערכת הפוליטית, יחברו את כל חוקי היסוד יחדיו לכדי חוקה אחת מסודרת.

חוק יסוד בישראל – הגדרה

חוקי יסוד הם חוקים בעלי מעמד חוקתי, וחלקם ניתנים לשינוי רק ברוב מוחלט בכנסת. חוקי היסוד אמורים להיות מעל החוקים הרגילים, ולהנחות את המערכת הפוליטית. חוקי היסוד **שונים** מחוקים רגילים **במעמד, בתוכן ובצורה.** הם עוסקים בעניינים חוקתיים כמו הסמכויות של מוסדות השלטון המרכזיים, זכויות אדם ואזרח וכדומה – **בסה"כ נחקקו בישראל 12 חוקי יסוד**.

בהיעדר היכולת להגיע להסכמה לגבי חוקה, חוקי היסוד מהווים פרקים נפרדים של מה שצריך להיות חוקה שלמה. קיימת מחלוקת האם חוקי היסוד מהווים חוקה, וב-1995 הכריז בית המשפט העליון שחוקי היסוד הם בעלי מעמד חוקתי.

חוק יסוד שונה מחוק רגיל בשלושה מאפיינים:

1. המעמד

- **שריון (נוקשות)** – שריון (נוקשות) פירושו הגנה פורמלית על החוק כולו, או על סעיפים מתוכו. הכוונה היא שכדי לשנות סעיף משוריין בחוק יסוד צריך רוב מוחלט או רוב מיוחד בכנסת. לכמה מחוקי היסוד בישראל אין שריון בכלל, וזה מפחית ממעמדם.
- **פסקת הגבלה** – פסקת הגבלה היא פסקה בחוק היסוד שתפקידה למנוע חקיקה של חוק אחר הסותר את העקרונות המופיעים באותו חוק יסוד, פרט למקרים שנועדו לתכלית ראויה. זוהי הגנה מהותית על תוכן החוק. לא בכל חוקי היסוד של ישראל מופיעה פסקת הגבלה, וזה מפחית ממעמדם, אבל בכל מקרה לחוק יסוד יש עליונות על חוק רגיל, והוראה הנמצאת בחוק יסוד גוברת על הוראה הנמצאת בחוק רגיל.
- **יציבות** – יציבות פירושה שלא ניתן לשנות את חוקי היסוד אפילו באמצעות תקנות לשעת חירום, וזה מאפשר לשמור על קיומו של החוק בכל מצב.

2. התוכן

התוכן של חוק יסוד עוסק בנושאים חוקתיים. התוכן הוא כללי ומציג את הבסיס הראוי לחוקים הבאים. הנושאים הם העקרונות המרכזיים של המדינה כמו היות מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית, סמכויות רשויות השלטון השונות וזכויות האדם והאזרח.

2. הצורה

- **הכותרת** – בכותרת יופיעו המילים: "חוק יסוד".
- **ניסוח כללי** – החוק ינוסח במילים כלליות. הפירוט ייעשה בחוקים רגילים, על בסיס חוקי היסוד.
- **שנת החקיקה** – בחוק יסוד לא מופיע התאריך, משום שחקיקה מאוחרת מבטלת חקיקה קודמת.

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו

זהו חוק היסוד הראשון בישראל שבו עוגנו זכויות אדם, ולכן אותן זכויות מקבלות מעמד חוקתי.
"חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" קובע שצריך לשמור על זכויות אדם כמו הזכות לחיים ולביטחון, הזכות לכבוד, הזכות לפרטיות, הזכות לקניין וחופש התנועה. הימצאותן של זכויות אלה בחוק יסוד מקנה להן מעמד חוקתי, כלומר מעמד גבוה יותר מחוק רגיל.
חשוב מאד להבין שבחוק חסרים דברים רבים, וזאת בגלל הלחץ של המפלגות הדתיות: החוק לא משוריין; יש בו פסקת הגבלה שקובעת כי ניתן לחוקק חוק הסותר את הכתוב בחוק זה רק למען תכלית ראויה ובצורה

שתפגע בזכויות הללו באופן מידתי, אך מצד שני יש בו סעיף "שמירת דינים" שמונע אפשרות לפסול חוקים קודמים שפוגעים בזכויות אדם; חסרות בו זכויות כמו שוויון, חופש דת, חופש מדת, חופש הנישואין וחופש הביטוי.

יסוד חוקתי 3 – חוק השבות

חוק השבות הגדרה - חוק השבות מעניק לכל יהודי את הזכות לעלות לארץ ולקבל אזרחות. זכות זו מוקנית גם לבן זוגו, לילדו ולנכדו של היהודי. החוק מגדיר מיהו יהודי, כדי לקבוע מי ייהנה מהחוק. מטרת החוק היא לשמור על רוב יהודי באוכלוסייה בישראל, ולגרום לעלייה של כמה שיותר יהודים למדינת ישראל. חוק זה נובע מתפיסת היסוד של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל יהודי העולם, ולכן מקובל לראות בו חוק הנובע מתוך הבחנה ולא מתוך אפליה פסולה. במדינות רבות מדיניות ההגירה מתבססת על מתן עדיפות לבני הלאום המרכזי.

סעיפי החוק:

- כל יהודי זכאי לעלות לארץ.
- זכות זו מוקנית גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון.
- יהודי מבחינת החוק הוא "**מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר ואינו בן דת אחרת**".
- שר הפנים הוא האחראי לאכיפתו ויישומו של חוק השבות, והוא רשאי גם לשלול את הזכות לאשרת עליה במקרים מיוחדים.

הגדרת "מיהו יהודי" בחוק השבות

בחוק השבות שנחקק בשנת 1950, נקבעה הגדרה כללית לגבי מיהו יהודי לצורך מימוש החוק. ההגדרה הכללית אפשרה חופש פעולה, ואדם נחשב יהודי "בלי לבדוק בהקפדה יתירה. בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת". לא נקבע בחוק האם מדובר בגיור אורתודוקסי, רפורמי או קונסרבטיבי, והדבר נתון למחלוקת ציבורית קשה.

בג"צ רופאייזן – 1962

אוסוולד רופאייזן נולד בפולין כיהודי. הוא הציל יהודים בשואה, ברח מהנאצים, הסתתר במנזר, ושם התנצר. הוא עלה לישראל ב-1958, וביקש לממש את חוק השבות. משרד הפנים התנגד מכיוון שהוא המיר את דתו לנצרות. הוא עתר לבג"צ. בג"צ דחה את העתירה בנימוק שמי שהמיר את דתו לדת אחרת, לא יכול להיחשב עוד כיהודי לצורך חוק השבות. בג"צ קיבל את ההחלטה ברוב של ארבעה שופטים מול אחד.

בג"צ שליט – 1968

רב סרן בנימין שליט התחתן עם בחורה לא יהודייה, וביקש לרשום את ילדיו כבני הלאום היהודי וכחסרי דת. משרד הפנים התנגד. שליט עתר לבג"צ, ובג"צ קיבל את עתירתו בנימוק שעצם ההצהרה שלו שהם בני הלאום היהודי מספיקה.

תיקון לחוק השבות, סעיף 4 ב' – 1970

בג"צ שליט עורר סערה בקרב הציבור הדתי בישראל. ההגדרה הכללית של מיהו יהודי אפשרה לשופטי בג"צ חופש פעולה. חברי הכנסת הדתיים הצליחו להוסיף סעיף לחוק השבות המגדיר מיהו יהודי לפי ההלכה הדתית: "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת." מאותו רגע כבר לא היה יותר חופש פעולה.

מהו חוק הלאום (מדינת ישראל כמדינת העם היהודי)

חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום היהודי מבסס את מעמדה של מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי וזו מטרתו העיקרית של החוק.

מטרת החוק

- חוק הלאום הינו חוק יסוד, ועל כן יהיה חלק מהחוקה העתידית של מדינת ישראל.
- החוק נחקק כדי לאגד בתוכו את מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית.
- החוק נותן **מעמד-על** לחלק מ**המאפיינים היהודיים של המדינה**, שלא היה להם מעמד כזה קודם לכן, למשל: מעמד השפה העברית.
- מטרת החוק היא לבסס את מעמדה של ישראל כמדינת הלאום היהודי.

מאפייניו של חוק הלאום כחוק יסוד

תוכן:

- חוק הלאום מדבר על **אופי המדינה** ועל מאפייניה. הסעיף הראשון בחוק מדבר על ארץ ישראל כמולדתו ההיסטורית של העם היהודי, שבה הוקמה מדינת ישראל.
- מדינת ישראל היא **מדינת הלאום היהודי**, ובה הוא מממש את זכותו להגדרה עצמית.
- מימוש **הזכות להגדרה עצמית לאומית** במדינת ישראל הינו ייחודי לעם היהודי - זהו הקשר הייחודי בין העם היהודי לארץ ישראל.

צורה:

- שמו – חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום היהודי.
- אין תאריך בחוק.

- חוק הלאום מנוסח בקיצור ומפנה לחקיקת חוקים אחרים, למשל – מעמד השפה הערבית כמעמד מיוחד המצריך חקיקה.

מעמד:

בחוק הלאום יש **פסקת הגבלה**:

ניתן לשנות רק באמצעות חוק יסוד שהתקבל בכנסת על-ידי רוב מוחלט (61 חברי כנסת ומעלה).

האופן שבו נותן חוק הלאום ביטוי למאפייניה היהודיים של המדינה:

- **מעמד השפה העברית** – החוק מעגן בפעם הראשונה את העברית כשפתה הרשמית של מדינת ישראל.
- **סמלי המדינה** – החוק מעגן את סמלי המדינה: שם המדינה הוא "ישראל", דגל המדינה – לבן עם שני פסי תכלת ומגן דוד במרכזו, סמל המדינה – מנורת שבעת הקנים, עלי זית בשני צדדיה ולמטה המילה "ישראל".
- **לוח השנה העברי** – הוא הלוח הרשמי של המדינה, לצד הלוח הלועזי.
- **ירושלים המאוחדת** היא עיר הבירה של המדינה.
- **ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי** – תהיה פתוחה לעלייה יהודית.
- **הקשר עם העם היהודי בתפוצות** – אחריות לשלומם של היהודים בכל מקום בעולם, שימור הזיקה בין המדינה לעם היהודי בתפוצות, שימור המורשת התרבותית, הדתית וההיסטורית של העם היהודי בקרב יהדות התפוצות.

  התיישבות יהודית – פיתוח ההתיישבות היהודית כערך לאומי.
- **ימי החג וימי הזיכרון הרשמיים של המדינה** – יום הזיכרון לשואה ולגבורה ויום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה, יום העצמאות הינו יום חג רשמי, השבת ומועדי ישראל הם ימי המנוחה.

"המהפכה החוקתית"

המהפכה החוקתית היא ביטוי שמתייחס למעמדם של שני חוקי היסוד שנחקקו ב-1992 ועוסקים בזכויות אדם: "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" ו"חוק יסוד: חופש העיסוק". בפסק הדין שנתן בג"צ ב-1995 (בעניין בנק המזרחי נגד מגדל כפר שיתופי), הוא קבע ששני חוקי היסוד הללו הם בעלי מעמד חוקתי, ולכן חוק של הכנסת לא יכול לסתור את מה שכתוב בחוקי היסוד הללו. כלומר, בג"צ קבע שכל עוד אין חוקה בישראל, חוקי היסוד הם בעלי מעמד של חוקה, ולכן ניצבים מעל החוקים הרגילים. מ-1995 ועד היום פסל בג"צ כ-15 חוקים או סעיפי חוקים של הכנסת, בנימוק שהם סותרים את הכתוב בחוקי היסוד. פסילת החוקים על סמך המהפכה החוקתית נתונה במחלוקת משפטית, פוליטית וציבורית קשה.

הרשות המחוקקת בישראל – הכנסת

בניין הכסת בלילה, מתוך אתר כנסת ישראל

הרשות המחוקקת בישראל נקראת **הכנסת**, וברוב מדינות העולם נקראת הפרלמנט. הרשות המחוקקת מהווה את בית הנבחרים, ושם יושבים נציגי הציבור. נציגי הציבור אמורים לייצג את אזרחי ישראל, כלומר את עמדותיהם בכל מיני נושאים. תפקידה העיקרי הוא לחוקק חוקים, ובנוסף היא גם מוסמכת לכונן חוקה. כמו כן, הממשלה קמה מתוך הכנסת, והכנסת היא זו שמאשרת את הקמת הממשלה, ויכולה גם להפיל את הממשלה. הכנסת משמשת כמנגנון פיקוח וביקורת על עבודת הממשלה והרשות המבצעת, וזאת באמצעות אישור תקציב המדינה פעם בשנה, הגשת שאילתות, פעילות בוועדות הכנסת השונות, נשיאת נאומים במליאת הכנסת ועוד. הכנסת גם בוחרת בעלי תפקידים בכירים כמו נשיא המדינה ומבקר המדינה.

תפקידי הכנסת

קואליציה ואופוזיציה

קואליציה: הסיעות (המפלגות) המרכיבות את הממשלה ומהוות רוב בכנסת (יותר מ-60 חברי כנסת). הקואליציה מבוססת על הסכמים קואליציוניים בין הסיעות השונות. **אופוזיציה**: הסיעות שאינן מרכיבות את הממשלה ומהוות את המיעוט בכנסת (פחות מ-60 חברי כנסת). האופוזיציה מבקרת ומפקחת את עבודת הממשלה באמצעות השתתפות בוועדות הכנסת, הגשת שאילתות, השתתפות בוועדות הכנסת השונות, והאפשרות להיות חלופה לממשלה הקיימת (כלומר, להפוך בעצמה לרוב בכנסת בעתיד).

מְלִיאַת הכנסת

המְלִיאָה היא אולם הדיונים הראשי של הכנסת, ולא תמיד נוכחים בה כל חברי הכנסת. במליאה רשאים לשבת כל 120 חברי הכנסת, ושם מתקיימות ההצבעות על כל שלב חקיקה. במליאה דנים בהצעות לסדר היום, שאילתות, הצעות חוק, הצעות אי אמון בממשלה ועוד.

אולם המליאה, מתוך אתר הכנסת

ועדות הכנסת

עיקר העבודה המעשית נעשה בוועדות הכנסת השונות. יש 12 ועדות קבועות שמחולקות לפי תחומים, וכל ועדה עוסקת בתחום מוגדר. ברוב הוועדות יושבים 15 ח"כ. הרכב הוועדה כולל רוב של חברי כנסת מן הקואליציה ומיעוט של חברי כנסת מן האופוזיציה. בוועדות דנים בתחומים כגון כספים, כלכלה, חינוך, עבודה רווחה ובריאות, מעמד האישה ועוד, בהצעות חוק, בבדיקת התקנות שהותקנו ע"י הרשות המבצעת (חקיקת משנה), דנים בנושאים המעסיקים את הציבור, דנים בנושאים שהופנו לממשלה והיא העבירה אותם לדיון בכנסת, וגם בבקשות של אזרחים שהועברו לכנסת ולממשלה. הוועדות יכולות לזמן לדיונים מומחים ובעלי תפקידים כמו היועץ המשפטי לממשלה, מפכ"ל המשטרה, אנשי עסקים וכדומה.

שאילתה

שאלה המוגשת ע"י חבר כנסת על נושא בתחום אחריותו של משרד ממשלתי ודרישת מידע על ביצוע/ אי ביצוע של פעולה מסוימת. לאחר שיו"ר הכנסת מאשר את השאילתה היא מועברת לשר הרלוונטי אשר חייב (הוא או סגנו) להשיב על השאילתה תוך 19 יום.

בחירת נשיא המדינה

הכנסת בוחרת את נשיא המדינה כל 7 שנים בהצבעה חשאית. הנשיא נבחר באמצעות רוב מוחלט של לפחות 61 חברי כנסת. הכנסת רשאית להדיח את הנשיא ברוב מיוחד של 75%, כלומר לפחות 90 חברי כנסת.

בחירת מבקר המדינה

הכנסת בוחרת את מבקר המדינה כל 7 שנים בהצבעה חשאית. מבקר המדינה נושא באחריות כלפי הכנסת בלבד – הוא מגיש לכנסת פעמיים בשנה את הדו"ח שלו, והוא מקיים קשר שוטף עם הוועדה לענייני ביקורת המדינה של הכנסת.

רשות מכוננת

אחד התפקידים המרכזיים של הכנסת הוא לכונן (לכתוב) **חוקה.** עד היום הכנסת לא עשתה זאת, ולכן היא עדיין מוגדרת כרשות מכוננת. במקום חוקה מעדיפה הכנסת לחוקק **חוקי יסוד:** חוקים מיוחדים שמעמדם מעל לחוקים הרגילים, וכל חוק יסוד עוסק בנושא מסוים שהיה צריך להופיע בחוקה. בית המשפט העליון קבע כי כל כנסת רשאית לכונן חוקה, למרות שבמגילת העצמאות נכתב כי אסיפת הנבחרים תכונן חוקה, לאחר מכן יוקמו שלטונות נבחרים וסדירים.

רשות מחוקקת

התפקיד המרכזי של הכנסת הוא לחוקק חוקים.

רק הכנסת רשאית לחוקק חוקים.

חוקי הכנסת מחייבים את כל תושבי המדינה, והם עוסקים בכל הנושאים שקיימים. באופן מעשי כנסת ישראל אינה מוגבלת בצורה מספקת מבחינת אופי החקיקה ומבחינת תוכן החוקים. בית המשפט העליון בתפקידו כבג"צ רשאי להתערב ולפסול חוקים, או לדרוש לשנותם, אבל הוא יכול לעשות זאת רק כאשר פונים אליו, ובכל מקרה סמכויות בג"צ מול הכנסת אינן מוסדרות בחוק בצורה מספיק ברורה וראויה.

הרשות המבצעת בישראל – הממשלה

הגדרה - הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה והיא האחראית גם על קביעת מדיניות והביצוע שלה בכל תחומי המדינה. הממשלה כוללת את מערכת החינוך, הבריאות, הרווחה, האוצר, החוץ, הביטחון ועוד. הממשלה קמה מתוך הכנסת, והכנסת היא זו שמאשרת את הקמת הממשלה. בתחום החקיקה הממשלה יוזמת הצעות חוק ממשלתיות שמוגשות לאישור הכנסת, עוסקת בחקיקת משנה של צווים ותקנות כתוספת לחוקים קיימים. רשאית גם לקבוע תקנות לשעת חירום. לממשלה יש "סמכות שיורית" שהיא לפעול בכל תחום ותחום אלא אם כן החוק מונע זאת מהממשלה או מעביר את הסמכות לגורם אחר. הממשלה פועלת מתוך אמון הכנסת וגם יכולה ליפול בגלל אי אמון הכנסת.

סמכויות ותפקידי הממשלה

קביעת המדיניות וביצועה (לפי סמכות שיורית)

קביעת מדיניות וביצועה - לממשלה יש סמכויות לקבל החלטות ולנקוט בקווי פעולה כדי לנהל את המדינה בנושאי כלכלה וחברה, מניעת פערים חבריים וטיפול בהם. התחומים הללו נמצאים באחריות הממשלה. לדוגמה: לקנות חיסונים בתקופת הקורונה, לחתום הסכם על הסכמי שלום כמו עם אבו-דאבי, לחתום על לשנות גבולות, לשנות מדיניות כלכלית ועוד. לפי חוק יסוד הממשלה, הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה כל פעולה שעשייתה אינה מוטלת על רשות אחרת עפ"י חוק.

קביעת תקנות: חקיקת משנה

חקיקת משנה היא חקיקה שנעשית על ידי הרשות המבצעת-הממשלה, השרים או רשות מקומית. החקיקה נעשית באמצעות צווים, תקנות, חוקי עזר עירוניים ועוד. חקיקת המשנה נועדה לאפשר ביצוע של החוקים שהגיעו מהרשות המחוקקת, לקדם את מטרות החוק על ידי פירוט העקרונות והסעיפים שנקבעו בחקיקה הראשית ולא סותרים אותם אלא מוסיפים עליהם. וזאת, על פי החוק כי אסור שחקיקת משנה תסתור את החקיקה הראשית. החקיקה נתונה לפיקוח וביקורת של וועדות הכנסת הקשורות לנושא החוק.

תקנות לשעת חירום

הממשלה מוסמכת להתקין תקנה לשעת חרום לטובת הגנת המדינה, ביטחון הצבור וקיום אספקה ושירותים חיוניים באופן מידיי וללא אישור הכנסת. תקנות אלה הן חוק מימי המנדט הבריטי אשר לא בוטלו עד היום כך שהמדינה עדיין נתונה במצב חירום. זכות זו הוענקה לממשלה ע"י הכנסת ב "חוק יסוד הממשלה" וזאת

כי בשעת חירום צריך לפעול מנגנון חקיקה שיבטיח את העניינים החיוניים במהירות וביעילות. ייחודן של התקנות לשעת חרום הוא בכך שלמרות שהן חקיקת משנה, הן יכולות לגבור על הוראות החוק של חוק קיים חוץ מחוקים חסינים כמו: חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, חופש העיסוק, והכנסת.

"תקנות ההגנה (שעת חירום)" 1945

חוק מימי המנדט הבריטי שהושאר בתוקף עד היום. החוק מאפשר לשר הביטחון לנקוט צעדים מיוחדים בשעת חירום, כמו להגביל תנועת אנשים, לבצע מעצרים מנהליים, לסגור אזורים כשטח צבאי סגור, ועוד הוראות הפוגעות בזכויות האדם והאזרח. הוראות החוק יכולות להתבצע רק כאשר מוכרז במדינה "מצב חירום".

סוגי אחריות של חברי הממשלה

אחריות ממשלתית (משותפת)

כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטה של הממשלה גם אם הוא מתנגד להחלטה מסוימת ונשאר בדעת המיעוט, והם עצמם התנגדו להחלטה שהתקבלה בממשלה. האחריות היא בפני הכנסת והציבור. אסור לשר לצאת נגד החלטת ממשלה, או למתוח ביקורת על החלטת הממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת, לאחר שזו התקבלה ברוב קולות בממשלה. שר או חבר סיעתו לא יכולים להצביע בכנסת נגד החלטת ממשלה וגם לא להימנע, אלא אם קיבלו את אישור הממשלה לכך. אם אחד משני הדברים מתרחש, הרי שאפשר לפטר את השר מהממשלה.

אחריות מיניסטריאלית (משרדית)

אחריות של כל שר כלפי הכנסת והממשלה על ענייניי המשרד שלו, ועל כל המתרחש בתחום משרדו, גם אם דברים נעשו ללא ידיעתו. השר נושא באחריות על כל פעולה של עובדי משרדו. השר אחראי ומחויב לדווח לכנסת על פעולות משרדו, לענות על שאילתות והצעות לסדר היום אשר קשורות למשרדו. האחריות היא ציבורית ופוליטית ולא פלילית כלומר, אפשר לדרוש ממנו להתפטר מתפקידו, אבל אי אפשר לתבוע אותו בבית המשפט.

הרשות השופטת בישראל

הרשות השופטת (בתי המשפט)

מערכת בתי משפט ("השלום", "המחוזי", "העליון") שמכריעים בסכסוכים בין האזרחים לבין עצמם ובין האזרחים לבין רשויות השלטון. בנוסף קיימים גם בתי משפט מיוחדים (לענייני תחבורה, לענייני משפחה, לענייני עבודה ועוד). בתי המשפט בודקים האם פעולותיהם של האזרחים ושל הרשויות נעשות בהתאם לחוק והם מוסמכים לפרש אותו. מערכת בתי המשפט מפקחת על הפעולות של הרשות המבצעת-הממשלה,

האם פעלו על פי החוק ובהתאם להחלטות של בתי המשפט, בסמכותם לפקח על הרשות המחוקקת-הכנסת, על ידי ביקורת שיפוטית ובהתאם לחוקי היסוד כלומר לפסול חוקים של הכנסת. נושא זה שנוי במחלוקת ציבורית ופוליטית.

עיקרון אי-תלותה (עצמאותה) של הרשות השופטת

הרשות השופטת צריכה להיות עצמאית וכפופה לחוק בלבד, ללא השפעה של גורמים פוליטיים, ציבוריים, כלכליים ואחרים בזמן קבלת החלטותיה. זאת במטרה להבטיח את מימוש הזכות להליך הוגן של המעורבים, להבטיח את מימוש עיקרון שלטון החוק, ולשמור על אמון הציבור במערכת המשפט. אי תלות הרשות השופטת מעוגנת ב"חוק יסוד השפיטה". כדי להבטיח את אי תלות הרשות השופטת יש לשמור על מספר כללים המעוגנים ב"חוק יסודות המשפט": השופטים כפופים אך ורק לחוק – **מרות החוק.** תנאי העסקת השופטים- **שכר השופטים** יהיה גבוה ויקבע על ידי ועדת הכספים הכנסת. **משך כהונת שופט** הוא עד גיל פרישה (70). אסור לשופט לשמש **בשום תפקיד פוליטי.** הדחה של שופט תעשה רק אם הוא עבר עבירות חמורות. שופט לא יפוטר בגלל פסקי הדין שלו. **חסינות השופטים –** זוהי חסינות מפני העמדה לדין בגלל פסקי דין של השופט וזאת כדי שאזרחים שקיבלו עונש לא יתבעו את השופטים.

הכללים (התנאים) המבטיחים את אי תלותה של הרשות השופטת

- **ריסון הרשות המחוקקת בנושא ביטול פסקי דין** – אם הכנסת מחוקקת חוק שמנוגד לפסיקה מסוימת של בית המשפט, הרי שהחוק החדש לא יהיה תקף לפסקי-דין שכבר ניתנו, אלא רק לפסיקות שיינתנו מרגע פרסום החוק. זאת כדי למנוע מצב שבו חברי כנסת ישפיעו על פסיקות של בתי המשפט.
- **עיקרון הסוּבְיוּדִיצָה –** סוּבְיוּדִיצָה פירושו איסור פרסום פרטים של נושא הנדון עדיין בבית המשפט, אם הפרסום עלול להשפיע על תוצאות ההליך השיפוטי, וזאת כדי למנוע השפעה על שופטים מצידם של גורמים שונים. עיקרון זה מתנגש עם זכות הציבור לדעת, ולכן נקבע כי אפשר לפרסם מידע עובדתי בלבד, אבל אסור לפרסם פרשנות או נקיטת עמדה. הפרת עיקרון הסוביודיצה במקרים של משפט פלילי נחשבת לעבירה פלילית בעצמה.
- **מינוי השופטים** – ועדה מיוחדת ממנה את השופטים בישראל. הוועדה מורכבת מ-4 פוליטיקאים ו-5 משפטנים שאינם פוליטיקאים, וזאת כדי להבטיח מינוי לא פוליטי. כלומר, שייבחרו שופטים בזכות יכולת השיפוט הטובה שלהם. הוועדה מורכבת משלושה שופטי בית המשפט העליון (שאחד מהם הוא נשיא בית המשפט העליון), שני נציגים של לשכת עורכי הדין, שני שרים מהממשלה (שאחד מהם הוא שר המשפטים), ושני חברי כנסת (אחד מהקואליציה ואחד מהאופוזיציה).
- **תנאי העסקתם של השופטים** – יש ארבעה תנאי העסקה המבטיחים כי השופטים יהיו בלתי תלויים בגורם אחר: (1) **שכר השופטים:** נקבע על-ידי ועדת הכספים בכנסת, ולא על-ידי הממשלה (2) **תקופת כהונה:** שופט מתמנה לתפקידו עד גיל 70, כדי שלא יאיימו עליו בפיטורין (3) **מקום כהונה:** אין לשנות

מקום כהונה של שופט, כדי שלא יאיימו עליו בשינוי כזה (4) **חסינות השופטים:** אפשר לפתוח בחקירה נגד שופט רק באישור היועץ המשפטי לממשלה.

בג"צ – בית דין גבוה לצדק

הקדמה – בית משפט העליון

בית המשפט העליון נמצא בראש מערכת השיפוט בישראל, ויש רק אחד כזה, בירושלים. הוא פועל בשני תפקידים: א) בית משפט עליון לערעורים. ב) בג"צ. פסיקתו מחייבת את כל בתי המשפט האחרים.

תפקידי בית המשפט העליון:

בית משפט עליון: בית משפט לערעורים על פסקי דין שניתנו בבתי המשפט "שלום" וב "מחוזי".

בג"צ (בית משפט גבוה לצדק): בג"צ מאפשר לכל אדם או ארגון לעתות (להתלונן) בקשר להחלטות של המדינה: רשויות השלטון או גופים ציבוריים אשר גרמו לו או להם עוול, חוסר צדק ופגיעה בזכויות שלהם. החלטות של בג"צ הן סופיות ולא ניתן לשנות אותן. בג"צ מהווה את ההגנה הכי חזקה של האזרח הקטן מול רשויות השלטון של המדינה. החוק מגדיר את העליונות של בג"צ ביחס לכל רשויות השלטון האחרות בישראל בנוגע לקביעת צדק ובנוגע לקיום שלטון החוק.

בג"צ בפסיקותיו פועל באמצעות צווים:

צו על תנאי - שדורש מהמשיבה (המדינה או הגוף האזרחי) להופיע בפני בג"צ ולהציג את העמדה שלהם בנוגע לעתירה.

צו ביניים - צו שדורש מהמשיבה להקפיא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה.

צו החלטי - צו שניתן בסיום הדיון בעתירה, צו סופי שמבטל את כל החלטה של המדינה ומנחה אותם כיצד לפעול.

ביקורת שיפוטית - זוהי ביקורת של מערכת בתי המשפט, בדרך כלל של בג"צ על המדיניות ואופן התפקוד של הממשלה(הרשות המבצעת). זה בא לידי ביטוי בכך שבג"צ יכול לפסול חוקים שנחקקו אם החוקים האלה מנוגדים או סותרים את חוקי היסוד של המדינה. בציבור, קיים ויכוח עד כמה יכול בג"צ להתערב בענייניה והחלטותיה של המדינה. בביקורת השיפוטית קיימות שתי גישות שיפוטיות: הפורמליסטית והאקטיביסטית

שתי גישות שיפוטיות

1. **הגישה הפורמליסטית**

גישה זו טוענת ששופטים צריכים לשפוט אך ורק על-פי חוקים קיימים, ולא להתערב בהחלטות של הממשלה והכנסת במקרים שאין חוקים מפורשים, אלא להשאיר את ההחלטה לממשלה ולכנסת.

2. **הגישה האקטיביסטית** (אקטיביזם שיפוטי)

גישה זו טוענת ששופטים צריכים להתערב בכל עניין העומד בפניהם. כלומר, הכול שָׁפִיט, גם אם הדברים נקבעו ברשות המבצעת. הכוונה היא שבית המשפט יכול לקבל החלטות גם אם אין חוק מפורש לגבי הנושא. זוהי מדיניות שמרחיבה את תחום פעילותו של בית המשפט כי הוא מתערב בפעולות ובמדיניות של הרשות המחוקקת והמבצעת. השופטים רשאים להשתמש על עקרונות, זכויות אדם, חוקי יסוד, ערכים ונורמות שמקובלים במדינה לפרש אותם ולפסוק לפיהם. האקטיביזם השיפוטי נתון לוויכוח ציבורי- ערכי מכיוון שיש כאן התערבות של הרשות השופטת בהחלטות של הכנסת והממשלה. התערבות כזו של השופטים יוצרת חקיקה שיפוטית לגבי העניין שבו הם דנים.

אשכול לבחירה – אשכול העם היהודי

שאלה 8 בבחינת הבגרות

יש לענות על שני חלקי השאלה ולכתוב את הקשר בין שני הנושאים.

זהות אזרחית - זוהי הזהות והקשר בין האדם/האזרח למדינה שבה הוא חי ללא קשר ללאום ולדת שלו.

זהות לאומית - זהו הקשר והזהות בין האדם ללאום שאליו הוא משתייך.

זהות דתית - זהו הקשר והזהות בין האדם לבין הדת שאליה הוא משתייך.

מרכיבי הזהות היהודית בתפוצות/ מקומה של מדינת ישראל בחיי העם היהודי :

כבר במגילת העצמאות בא לידי ביטוי הקשר בין מדינת ישראל לתפוצות: מצד אחד, מדינת ישראל מחויבת ליהודי התפוצות על ידי כך שמדינת ישראל שייכת **לכל העם היהודי,** ומצד שני, מדינת ישראל פונה ליהדות התפוצות ומבקשת לתמוך במדינת ישראל. ברוח הנאמר במגילת העצמאות, נחקק חוק השבות הקובע כי כל יהודי זכאי לעלות ארצה לקבל אזרחות ישראלית. למרות זאת, חלק גדול של העם היהודי חי מחוץ למדינת ישראל.

בין מדינת ישראל לבין יהדות התפוצות קיימים יחסי גומלין (=קשר הדדי). יש נושאים שיש הסכמה בין הצדדים, ויש נושאים שמעוררים ויכוח כמו זכותם של יהודי התפוצות להתערב בפוליטיקה הישראלית.

השסע הדתי

שסע – קווי גבול חברתיים החוצים את החברה ומחלקים אותה למחנות שונים. בין מחנות אלו מתקיים מתח. **שסע דתי -** שסע הוא קו גבול החוצה את החברה היהודית בישראל ומבטא מתח, קונפליקט ומחלוקות בנוגע לאופייה הרצוי של המדינה ובנוגע למקומה ומעמדה של הדת במדינה/במרחב הציבורי. המחלוקת מתקיימת בין הקבוצות השונות המגדירות עצמן חילונים, מסורתיים דתיים וחרדים.

השסע סובב סביב נושאים שונים שעליהם יש מחלוקת ביחסים שבין דת ומדינה: השפעת הדת על אופי והיקף חוקי המדינה ואופן קביעתם, חינוך והקניית ערכי דת במערכות החינוך הממלכתיות ועוד.

תיאור הקבוצות השונות

חרדים-זהות דתית: הערך המרכזי שלהם הוא לימוד התורה וחינוך למצוות על פי ההלכה בלבד. החרדים מתבדלים מהקבוצות השונות ויש להם מנהגים נפרדים. רובם לא משרתים בצבא. אורח החיים שלהם דתי ושמרני.

דתיים - זהות דתית לאומית: הערך המרכזי הוא מחויבות להלכה ויחד עם זאת לציונות. הם משתלבים בחברה הכללית ובתרבות הישראלית, משרתים בצבא ופעילים בציבור. תפיסת עולמם מבוססת על ההלכה היהודית – התורה היא הערך המרכזי בחייהם ויחד עם זאת הם פתוחים לערכים דמוקרטיים.

מסורתיים: זהות אזרחית דתית לאומית - הערך המרכזי הוא קיום מצוות ברמות השונות. אדם מסורתי יכול לעשות קידוש בשבת וגם לצאת לבילוי אחרי הארוחה. חלקם מקיימים מעט מצוות וחלקם מקיימים מצוות במידה מרובה.. שמירת השבת אינה קשורה רק לאמונה בה' אלא ברצון לשמור על התרבות המורשת והמסורת היהודית. הם משרתים בצבא ולוקחים חלק פעיל בחיים הציבוריים.

חילוניים - זהות אזרחית לאומית: הערך המרכזי הוא מדינה יהודית ודמוקרטית, חילונית. הם מרגישים חלק מהעם היהודי, מתחברים לתרבות היהודית ופחות לדת היהודית. מבחינתם המדינה היא דמוקרטית-יהודית ללא פרשנות דתית.

הגורמים לשסע

- **הוויכוח על גיוס בחורי הישיבות-** החרדים לא מתגייסים לצבא מתוך התפיסה 'תורתם אומנותם'. החילוניים והדתיים הלאומיים רואים באי שירות בצה"ל השתמטות ובריחה מחובות של אזרחי המדינה, ואילו החרדים רואים בניסיון לגייסם פגיעה בחופש הדת ופגיעה בערך העליון מבחינתם והוא לימוד תורה.
- **הגדרת מיהו יהודי –** הדתיים מגדירים יהודי רק על פי ההלכה: מי שנולד לאם יהודייה או שהתגייר על פי ההלכה. ולעומתם החילוניים טוענים כי יהודי הוא גם מי שחש שייכות לעם היהודי, ומי שמוכן להזדהות עם העם היהודי. בעיה נוספת קשורה לנושא הגיור: בישראל תהליך הגיור נעשה רק על פי האורתודוכסים ובהתאם להלכה, וחלק מהחילוניים כמו גם הקונסרבטיבים והרפורמים טוענים כי יש להכיר בגיור הנעשה על ידי זרמים אחרים ביהדות.
- **הוויכוח על המעמד האישי בישראל(נישואין וגירושין) -** חוק שיפוט בתי הדין הרבניים (נישואין וגירושין) קובע כי הכרת המדינה בנישואין ובגירושין תתבצע רק לפי ההלכה היהודית ולפי הזרם האורתודוקסי. זאת כדי לשמור את אחדות העם וכדי שלא ייווצרו קבוצות שלא יוכלו להינשא זו לזו, וגם במטרה להביא לידי ביטוי את היותה של ישראל מדינה יהודית.

- **הוויכוח על הכרה בזרמים בישראל (כולל הוויכוח על הגיור) -** הזרם הדתי האורתודוכסי מתנגדים לקונסרבטיבים ולרפורמים. ואילו הקונסרבטיבים והרפורמים, דורשים קיום פלורליזם דתי ושוויון בין הזרמים.

- **הוויכוח על צביון (אופי) יום השבת במרחב הציבורי** הדתיים מקפידים לשמור על השבת כהלכתה ואילו החילוניים רואים ביום זה, יום חופש ומנוחה המנוצל לפנאי ולבידור. בין הדתיים ללא דתיים ישנו ויכוח על אופי השבת בחיים הציבוריים הכוללים. למשל בנושאים כמו תחבורה ציבורית בשבת, פתיחת בתי קולנוע ומקומות בידור אחרים וכדומה

- **הוויכוח על חקיקה דתית -** הדתיים רוצים חוקים דתיים המבוססים על המשפט העברי בחיים הציבוריים בישראל (לדוגמה חוק בתי דין רבניים; חוק חזיר). לעומתם החילוניים רואים בחקיקה דתית כפייה של הדת, ופגיעה בעקרונות דמוקרטיים מרכזיים כמו חופש מדת, הזכות לחירות וכדומה.

אתגר החיים המשותפים - דרכים להתמודדות עם השסע הדתי

1. רשויות מקומיות - אכיפת חוקים דתיים נאכפת ע"י רשות מקומית – ובכך מתאימים את ההתייחסות לכל מקום ולכל ציבור לפי אופייה של האוכלוסייה. המדינה מעבירה סמכויות להחלטה לרשויות המקומיות וכך כל רשות נוהגת בהתאם לציבור החי בתחום שיפוטה. למשל פתיחת מקומות בידור בשבת, קניונים או סגירת כביש.

2. אוטונומיה לחינוך הדתי - נתינת אוטונומיה לציבור הדתי לגבי נושא החינוך. הדתיים הם אלו שקובעים את תכני הלימוד בעצמם וכמובן מתן אוטונומיה בנושא החינוך לכל מגזר.

3. הסדר הסטאטוס קוו - שימוש במנגנון הסטאטוס קוו כדי להגיע לפשרה ולהימנע מהחלטות חד צדדיות. החלטות מתקבלות תוך הסכמה וויתור.

4. **אומנות והתארגנויות חברתיות -** קיום תערוכות מפגשים מופעי מוזיקה והתארגנות חברתית של הקבוצות השונות כדי ליצור סובלנות וקבלה של האחר.

לסיכום:

כל אלו מקטינים את המתח ומאפשרים לכל צד לחיות בהתאם לתפיסת עולמו ולקיים את הדברים המיוחדים והמייחדים את הקבוצה שאליה הוא משתייך.

ככל שרמת הסובלנות וההסכמיות יהיו גבוהים יותר, כך החברה תהיה יציבה וחזקה יותר .

תקציר אשכולות בחירה נוספים

באדיבות המורה טליה עדי

אשכול – בחירות ומפלגות

ממשל פרלמנטרי
העם בוחר את נציגיו לרשות המחוקקת וממנה מתמנה הממשלה. הממשלה מכהנת מכוח אמון הכנסת.
ראש הרשות המבצעת - ראש הממשלה. לנשיא תפקיד ייצוגי וסמלי.

ממשל נשיאותי
העם בוחר באופן ישיר בראש הרשות המבצעת שהוא הנשיא.
הנשיא ממנה את השרים בממשלה באופן עצמאי ולא מתוך הקונגרס.
העם בוחר את נציגיו לקונגרס שהוא הרשות המחוקקת.

שיטת הבחירות בארה"ב
אישית- המצביעים בוחרים במועמד באופן ישיר.
אזורית– כל אזור נחשב אזור בחירה נפרד.
רובית - חישוב תוצאות הבחירות, הזוכה בבחירות זוכה באופן מוחלט בתפקיד ויריבו אינו זוכה בדבר.

סוגי ממשלות/ קואליציות בישראל

ממשלה צרה
קואליציה שמספר החברים בה מעט מעבר למחצית מחברי הפרלמנט בישראל.
ממשלה רחבה
קואליציה שמספר החברים בה גבוה בצורה משמעותית ממחצית חברי הפרלמנט כך שפרישה של מפלגה לא תסכן אותה.
ממשלת אחדות לאומית
הקמת קואליציה שכוללת את המפלגות הגדולות מימין ומשמאל. ראש הממשלה מכהן ברוטציה.

שיטות שונות לגיבוש הרשימות לכנסת בישראל

פריימריז (בחירות מקדימות)
פריימריז פירושן בחירות מקדימות במפלגה. כלומר, חברי המפלגה בוחרים באופן דמוקרטי את רשימת המועמדים לכנסת.
ועדה מסדרת
ועדה בת 3–5 בכירי המפלגה, והיא זו שקובעת את רשימת המועמדים לכנסת.
פורום רבנים (דומה לוועדה מסדרת)
פורום או מועצה של מס' מצומצם של רבנים שמחליט על רשימת המועמדים של המפלגה. (נפוץ במפלגות החרדיות)
ראש המפלגה קובע בעצמו
מאד פשוט ומאד ברור. ראש המפלגה קובע בעצמו את רשימת המועמדים של המפלגה לכנסת.

הסכם קואליציוני
הסכם בין הסיעות המהוות את הרוב בפרלמנט, שהן החברות בקואליציה ומרכיבות את הממשלה. ההסכם מתייחס לחלוקת התפקידים במשרדי הממשלה (מי יהיה שר), קווי יסוד למדיניות משותפת, נושאים שבהם יצביעו במשמעת קואליציונית ועוד. להסכם קואליציוני יש תוקף משפטי, אבל בתי משפט נמנעים מלנקוט עמדה נחרצת. ההסכם נשמר בגלל הרצון ההדדי של כל מפלגות הקואליציה לשמור על קיום הממשלה. ההסכם הוא גלוי וחובה לפרסמו.

אשכול מעורבות אזרחים ופיקוח על השלטון

ועדת חקירה ממלכתית - הקמת הוועדה ע"י הממשלה שמחליטה מה נושא החקירה. נשיא בית המשפט העליון ממנה את חברי הוועדה, אשר רשאית לזמן כל אדם במדינה. בסיום עבודתה הוועדה מגישה דו"ח - הממשלה לא מחויבת לבצע את מסקנות הוועדה, אך פרסום הדו"ח בתקשורת מעורר דיון ציבורי.

ועדת חקירה פרלמנטרית - הקמת הוועדה ע"י הכנסת שמגדירה את סמכויותיה ותפקידיה. יושבים בוועדה חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה. רשאית לזמן עובדי מדינה בלבד. כוחה של הוועדה בעצם קיומו של דיון פוליטי וציבורי בנושא מסוים והעלאת המודעות הציבורית לנושא.

מבקר המדינה - נבחר בבחירות חשאיות ע"י הכנסת ל-7 שנים. בסמכותו לבדוק כל מוסד ציבורי שמקבל תקציב מהמדינה. הוא בודק התנהלות כספית, מינוי עובדים, איכות השירות ועוד. אחת לתקופה המבקר מפרסם דו"ח שנשלח לרשויות השלטון ומתפרסם באמצעי התקשורת. לשלטון אין חובה לציית לו, אך עצם פרסומו מרתיע את השלטון.

נציב תלונות הציבור - יחידת משנה בתוך מוסד מבקר המדינה. הנציבות מטפלת בכל תלונה שהוגשה ע"י אזרח כנגד מוסד שלטוני על עוול שנגרם לו באופן ישיר לטענתו. הנציבות בוחנת את התלונה, שולחת הוראות לגוף השלטוני במידת הצורך ומעדכנת את המתלונן.

בג"צ - בית דין גבוה לצדק. אחד מתפקידי בית המשפט העליון. כל אדם יכול לעתור נגד רשויות השלטון אם לדעתו נעשה עוול על ידיהן. בג"ץ שומע את הצדדים ומוציא צווים המורים על השלטון כיצד לפעול. זה כלי מרכזי לביקורת כי השלטון מחויב לבצע את הצווים.

החברה האזרחית - התארגנות של אזרחים במטרה למצוא פתרונות לבעיות שונות ולקדמם.

המגזר השני – כינוי למגזר העסקי, האזרחים המאוגדים בוועדי העובדים, קבוצות אינטרס וקבוצות המשפיעות באמצעות לחץ פוליטי על ציבור הנבחרים כנסת וממשלה.

המגזר השלישי – עמותות וגופים שפועלים בתחום הפוליטי על מנת להוביל ללחץ, לפיקוח ובקרה על השלטון באמצעים בלתי פורמליים.

תרשים מסכם של עיקרי הפרק להדפסה ולתרגול

באדיבות המורה טליה עדי

יסודות חוקתיים של מדינת ישראל

מעמדה של הכרזת העצמאות
מגילת העצמאות מבטאת חזון לאומי המצוי בישראל בהסכמה רחבה.
למגילת העצמאות אין מעמד משפטי מחייב אך ביהמ"ש קבע שהיא מקור מרכזי לאופן הפרשנות של חוקים אחרים כאשר איננה עומדת בסתירה לחוק מפורש אחר.

חוקי יסוד: בהכרזת העצמאות נקבע כי תהיה חוקה במדינת ישראל. ב- 49 נבחרה האסיפה המכוננת ופרץ ויכוח האם נכון לחוקק חוקה לישראל.

פשרת הררי - הצעתו של ח"כ הררי שהתקבלה ב- 1950 והיוותה פשרה בין תומכי ומתנגדי החוקה. לפי ההצעה הכנסת תחוקק חוקי יסוד בשלבים כבסיס לחוקה. בסיום חקיקת חוקי היסוד הם יאוגדו לחוקה.

חוקי היסוד בישראל - מהווים את פרקי החוקה העתידית לפי פשרת הררי. בישראל נחקקו 12 חוקי יסוד

השוואה בין חוק יסוד לחוק רגיל:
צורה- כתוב בכותרת- חוק יסוד ולא מופיעה שנת החקיקה.
תוכן - לחוקי יסוד ניסוח כללי
מעמד- לחוקי יסוד מעמד גבוה-לא ניתן לחוקק חוק שסותר חוק יסוד (הגבלה) כדי לשנות חוק יסוד צרך רוב מיוחד (שריון)

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו - חוק זה מפרט זכויות יסוד של האדם בישראל: הזכות לחיים ולשלמות הגוף, הזכות לקניין, הזכות לכבוד ולפרטיות, חופש התנועה
קיימת פסקת הגבלה שקובעת כי לא ניתן לחוקק חוק אשר סותר חוק יסוד זה, רק בתנאי שהוא הולם את ערכיה של מדינת ישראל נועד למטרה ראויה ופגיעתו בזכות מידתית.

חוק יסוד: חופש העיסוק - חוק זה מבטיח את חופש העיסוק.
קיימת פסקת הגבלה- קובעת כי ניתן לחוקק חוק אשר ייפגע בזכויות יסוד רק בתנאי שהוא הולם את ערכיה של מדינת ישראל נועד למטרה ראויה ופגיעתו בזכות מידתית.
קיימת פסקת התגברות- מאפשרת לכנסת לחוקק חוק שפוגע בחופש העיסוק אבל חוק זה יהיה מוגבל בזמן וכדי לחוקק אותו צריך רוב מיוחד.

חוק האזרחות - החוק קובע 7 אפשרויות לקבלת אזרחות ישראלית:
אזרחות מכוח השבות - כל יהודי שעולה לישראל מקבל אזרחות ישראלית, וגם היהודים שחיו כאן לפני חקיקת חוק השבות היו זכאים לאזרחות ישראלית על סמך התנאי הזה.
אזרחות מכוח ישיבה בארץ - תושבים לא יהודים שחיו במדינת ישראל בזמן מפקד האוכלוסין של נובמבר 1948, קיבלו אזרחות
אזרחות מכוח לידה - מי שנולד בישראל לאזרחים ישראלים יהיה אזרח ישראלי. מי שנולד מחוץ לישראל לאזרחים ישראלים יהיה אזרח ישראלי, אך מי שנולד מחוץ לישראל, אז ילדיו שלו לא יקבלו אזרחות. כלומר, האזרחות נשמרת למשך דור אחד.
אזרחות מכוח לידה וישיבה בארץ - לא יהודים שנולדו בארץ לאחר קום המדינה, ולא הייתה להם אזרחות אחרת, והם תושבי ישראל לפחות 5 שנים רצופות עד ליום הגשת הבקשה, יקבלו אזרחות ישראלית, אם הגישו בקשה בהיותם בין גילאי 18 – 21.
אזרחות מכוח אימוץ - קטין שאומץ לפי "חוק אימוץ ילדים", ואחד מהוריו היה אזרח ישראלי ביום האימוץ, יקבל אזרחות ישראלית.
אזרחות מכוח התאזרחות - אדם שלא נולד בישראל, והוא אינו יהודי, רשאי לבקש אזרחות, אם הוא עומד במספר תנאים: כמו שהייה של 3 שנים בארץ, ויתור על אזרחות קודמת, ידיעה מסוימת של השפה העברית, מתכוון להשתקע בארץ ועוד. לשר הפנים הכוח להחליט בנושאי הבקשות.
אזרחות מכוח הענקה - שר הפנים רשאי להעניק אזרחות למי שתרם למדינה תרומה משמעותית, ויש בדעתו להשתקע בארץ.

חוק השבות
חוק משנת 1950 הקובע שכל יהודי זכאי לעלות לארץ

החוק מאפשר גם לבני/בנות זוגם של יהודים, ילדיהם של יהודים ובני/בנות זוגם, ונכדיהם של יהודים ובני/בנות זוגם לעלות לארץ

בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת"

חוק זה נבע מתפיסת היסוד של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל יהודי העולם ולכן מקובל לראות בו חוק מבחין ולא חוק מפלה.

החוק אינו מגדיר מהו הגיור המאפשר הגדרה כיהודי לצורך החוק והנושא נתון למחלוקת ציבורית רבת שנים.

הרשות המחוקקת

בית הנבחרים הוא הפרלמנט. בישראל הפרלמנט נקרא הכנסת והיא מונה 120 חברים
מייצגת את ריבונות האזרחים ואת העמדות השונות בחברה.
מחוקקת חוקים.
מנגנון פיקוח פורמאלי- מפקחת ומבקרת את הרשות המבצעת
מכוננת חוקה
ממנה בכירים כמו – נשיא המדינה ומבקר המדינה.
("הכנסת האורחים מממממם מושלמת")

קואליציה
סיעות הקואליציה מהוות יחד רוב של חברי הכנסת בפרלמנט ומהוות את בסיס התמיכה של הממשלה בפרלמנט. החברות בקואליציה מבוססת על הסכמים קואליציונים בין הסיעות המרכיבות אותה.

אופוזיציה
סיעות הפרלמנט שאינן שותפות בממשלה. מספר החברים באופוזיציה קטן בדרך כלל ממספר חברי הקואליציה וממחצית חברי הפרלמנט.
תפקידי האופוזיציה:
1.לבקר את השלטון
2.ליטול חלק בחקיקה ובוועדות הכנסת.

מליאה - הגוף המרכזי בו נעשית עבודת הכנסת ובו מתקבלות מרבית ההחלטות. חברים בגוף זה כל 120 חברי הכנסת
דיוני המליאה מתקיימים באולם המליאה וההחלטות מתקבלות ברוב קולות של חברי הכנסת הנוכחים בדיון במליאה בד"כ דוגנו בנושאים חשובים כמו:
הצעה לסדר יום, שאילתה, הצעת חוק, הצעת אי אמון.

ועדות הכנסת- חלק עיקרי מעבודת חברי הכנסת הוא השתתפות בדיוני ועדות הכנסת.
מטרת העבודה בוועדות היא ייעול העבודה הפרלמנטארית כך הוועדות מברורות פרטים בנושאי הוועדה, מתייעצים עם מומחים והציבור מוזמן לוועדה להביע דעתו.
הרכב הוועדה כולל רוב של חברי כנסת מן הקואליציה ומיעוט של חברי כנסת מן האופוזיציה.
מה עושים בוועדה? דיון על פרטי הצעות חוק וניסוח שלהן, אישור חקיקת משנה, דיון עם אנשי מקצוע

תפקידי הכנסת

הכנסת מחוקקת חוקים

הצעת חוק פרטית- היא הצעת חוק שיוזמים חבר כנסת אחד או מספר חברי כנסת. מובאת בפני יו"ר הכנסת ומליאת הכנסת לקריאה טרומית.
הצעת חוק ממשלתית: הצעת חוק שיוזמת הממשלה. שרי הממשלה מקיימים דיון בתוך הממשלה. הצעות חוק אלה מדלגות על שלב הקריאה הטרומית.
קריאה טרומית-הצעת חוק פרטית של חבר כנסת שעברה את אישור נשיאות הכנסת עולה להצבעה במליאה. אם ההצעה זוכה לרוב היא עוברת לטיפול ועדת הכנסת הרלוונטית (הצעות חוק ממשלתיות פטורות מקריאה טרומית)
קריאה ראשונה-הצבעה במליאה על הצעת חוק ממשלתית שאושרה בוועדת השרים לענייני חקיקה או על הצעת חוק פרטית שעברה קריאה טרומית אושרה בוועדת הכנסת. אם ההצעה זוכה לרוב היא עוברת לטיפול ועדת הכנסת הרלוונטית
קריאה שנייה- הכנסת מצביעה על כל אחד מסעיפי החוק ומאשרת/לא מאשרת אותם לאור הסתייגויות הח"כים שהוצעו בדיוני הוועדה.
קריאה שלישית- לאחר גיבושה הסופי של הצעת החוק במסגרת הקריאה השנייה מצביעה הכנסת על החוק כמכלול מאשרת או דוחה אותו.
לאחר אישור החוק בקריאה שלישית, חותמים עליו יו"ר הכנסת, רה"מ, הנשיא והשר הרלוונטי, הוא מתפרסם ברשומות ונכנס לתוקף.

הכנסת מנגנון פיקוח וביקורת פורמאלי – מפקחת ומבקרת את הממשלה

לכנסת ישראל ישנו הכוח לפקח ולבקר את הממשלה במטרה למנוע ממנה לצבור כוח ולהפעילו בצורה לא מבוקרת וראויה הפוגעת בעקרונות הדמוקרטיה בכלל ובזכויות אדם בפרט.
2 כלים עיקריים המקנים לכנסת את הכוח להיות גוף מפקח:
הצבעת אי אמון- כלי לפיקוח על הממשלה במשטרים פרלמנטריים בהם הממשלה מכהנת מכוח אמון הכנסת. לפרלמנט יש יכולת להביא לסיום כהונת הממשלה על ידי הצבעת אי אמון לפי החוק בישראל, הצבעת אי-אמון בממשלה מתקבלת רק ברוב של 61 חברי-כנסת, וכאשר מביעים תמיכה במועמד חלופי לכהן כראש הממשלה

חוק התקציב- חוק תקציב המדינה קובע את תקציב המדינה לשנה אחת. מהווה כלי לפיקוח וביקורת של הכנסת על הממשלה, ועל סדר קדימויות שלה בכל תחומי החיים של מדינת ישראל אי אישור הצעת חוק התקציב כמוהו כהצבעת אי אמון בממשלה.

הרשות המבצעת

הממשלה מכהנת מכוח אמון הכנסת.
הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה והיא אחראית על **קביעת מדיניות** ויישומה בכל תחומי החיים במדינה
בתחום החקיקה הממשלה יוזמת הצעות חוק ממשלתיות, עוסקת **בחקיקת משנה** של צווים ותקנות, קובעת תקנות לשעת חירום לממשלה "**סמכות שיורית**" לפעול בכל תחום, אלא אם החוק מונע זאת ממנה או מטיל את הסמכות על גורם אחר

תפקידי הממשלה

קביעת מדיניות
קבלת החלטות והתווית קווי פעולה בתחומים שונים הנמצאים באחריות משרדי הממשלה.

סמכות שיורית
הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה כל פעולה שאינה מוטלת בחוק על רשות אחרת

חקיקת משנה
חקיקת משנה נועדה לאפשר ביצוע החוק וקידום מטרותיו ע"י פירוט העקרונות שנקבעו בחקיקה ראשית. אסור שחקיקת משנה תסתור חקיקה ראשית של הכנסת.
חקיקת משנה נתונה לפיקוח של ועדות הכנסת

אחריות של חברי ממשלה

אחריות מניסטריאלית/משרדית
לכל שר בממשלה אחריות כלפי הכנסת, הממשלה והציבור ביחס לנושאים שבתחום משרדו ולפעולות סגל עובדיו, אף אם נעשו שלא בידיעתו.
חובתו של שר לדווח בכנסת על פעולות משרדו, להשיב על שאילתות ועל הצעות לסדר היום הקשורות לתחום משרדו, וכן לתקן בעיות שבתחום משרדו.

אחריות ממשלתית/משותפת
כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטות הממשלה גם אם התנגד להחלטה מסוימת אך נותר בדעת מיעוט. מתוקף אחריות זו מנוע שר מלמתוח ביקורת על החלטת הממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת.

הרשות השופטת

מערכת בתי משפט המכריעה בסכסוכים בין האזרחים לבין עצמן ובינם לבין המדינה.
ביהמ"ש בודקים האם פעולותיהם של האזרחים ושל הרשויות נעשות בהתאם לחוק.
ביהמ"ש מפקחים על חוקיות הפעולות של הרשות המחוקקת.

עיקרון אי תלותה של הרשות השופטת

הרשות השופטת היא רשות עצמאית בהחלטותיה השיפוטיות, במטרה להבטיח מימוש הזכות להליך הוגן, עקרון שלטון החוק ושמירה על אמון הציבור במערכת המשפט. עקרון זה מובטח באמצעות מספר כללים:

מרות החוק – השופטים כפופים אך ורק לחוק ופוסקים לפיו.

תנאי העסקת השופטים - שכר השופטים גבוה ונקבע ע"י ועדת הכספים של הכנסת, משך כהונת שופט הוא עד גיל פרישה (70). הדחת שופט נעשית בגין עבירות חמורות ולא בגין תוכן פסקי הדין שלו.

חסינות השופטים – חסינות מפני אחריות אזרחית בגין הכרעות שיפוטיות ומפני חקירה פלילית

סוגי משפט

משפט פלילי	משפט אזרחי
עוסק בעברות על החוק הפוגעות בשלום הציבור בסדר החברתי או בביטחון המדינה	המשפט האזרחי עוסק בסכסוכים שבין אדם לחברו.
המדינה היא התובעת והנאשם הוא אדם או תאגיד	התובע במשפט אזרחי הוא אדם או תאגיד והנתבע הוא אדם או תאגיד
הענישה במשפט הפלילי יכולה להיות מאסר/ קנס/ עבודות שירות.	אין ענישה ובסופו מתקבלת החלטה על חיוב כספי של המפסיד או הוראה אחרת לביצוע.

בג"צ - בית משפט גבוה לצדק

בג"צ מאפשר לכל אדם/ארגון לעתור בקשר להחלטות של רשויות המדינה או גופים ציבוריים אשר לדעתו גורמות לו עוול או פוגעות בזכויותיו.

בג"צ משמש ערכאה ראשונה ואחרונה בסוגיות בהן הוא מטפל.

בג"צ מעניק צווים שמבטלים החלטות או פעולות של רשויות המדינה:

צו על תנאי - מורה לרשות הנתבעת בעתירה להופיע בפני בג"צ ולהציג את עמדתה לגבי העתירה.

צו ביניים – מורה למשיבה בעתירה להקפיא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה.

צו החלטי- צו הניתן בסיום הדיון בעתירה ומשמעו קבלת העתירה על ידי בג"צ, ביטול החלטת הרשות והנחייה כיצד לפעול.

ביקורת שיפוטית - ביקורת של מערכת המשפט על הרשות המחוקקת. מתבטאת בעיקר בפסילת חוקים הסותרים חוקי יסוד.
ראוי לציין כי סמכות בית המשפט לביקורת שיפוטית והיקפה הראוי שנויים במחלוקת ציבורית.

אקטיביזם שיפוטי (הכול שפיט)
בית המשפט מרחיב את התערבותו בפעולות הרשות המבצעת והמחוקקת. כלומר בית המשפט מתבסס לא רק על חוקים אלא על זכויות אדם וההיגיון הבריא וכך הוא בוחן את שיקול הדעת של הממשלה במינויים ובהחלטות שונות.
התנהלות זו נתונה בוויכוח ציבורי-ערכי במדינת ישראל.

למורה: קישורים לשיעורים, מדריכים ולתרגילים

"הרשות המבצעת", שיעור למידה מרחוק לכיתות י-י"ב
המרחב הפדגוגי, הפיקוח על אזרחות, משרד החינוך

אתר המפמ"ר לאזרחות

מדריך למורה, עמדות לגבי דמותה רצויה של ישראל
מתוך אתר הפיקוח על מקצוע האזרחות

מחוון מושגי יסוד למורה, משרד החינוך

שאלוני בגרות ופתרונותיהם, חורף 2021, אתר יואל גבע

זכויות האדם - קישור לסרטון המציג את כל הזכויות

אסטרטגיות למידה - אזרחות – כתיבת תשובה בגרותית

מעודכן על פי אתר מפמ"ר אזרחות

תלמידים יקרים,

לפניכם דגם לפתרון תשובות בגרותיות באזרחות!

עליכם לפענח איזו שאלה עומדת בפניכם ולעבוד על פי ההנחיות

- שאלת אירוע
- שאלת ידע
- שאלות ידע מורכבות
- שאלת טקסט
- שאלת עמדה

שאלת אירוע

צורת התשאול: ציין, הצג, הסבר, בסס
צורת התשאול: ציין, הצג, הסבר (בסס קשר): אנו ממליצים להנחות את התלמיד לחפש את הביסוס בקטע, לסמן אותו במרקר, ורק אז להתחיל לענות על חלק ה"ציין". (תלמידים רבים מתחילים לענות על שאלה וכשמגיעים לחלק הביסוס מגלים שאין ביסוס למושג שציינו, וממילא כל תשובתם שגויה.)

ציין - התלמיד/ה מזהה את המושג (-גישה, עיקרון/ערך, זכות, סוג זכויות, סוגי מדיניות, סוגי עבריינות, מאפיין וכ')
הצג - הגדרת המושג במילותיהם של התלמידים, עם **עוגנים** מהמחוון.
הסבר – (הסבר=ביסוס+קישור) הבהרת הקשר בין המושג לבין האירוע.
בסס - יש לאתר משפט או שניים שהם הרלוונטיים ביותר ואותם לצטט.

ציין: _____

הצג: _____

הסבר: קישור בין המושג, ההגדרה והאירוע תוך שימוש במשפטים מהאירוע:

_____

ביסוס: ציטוט בלבד של משפט אחד או שניים "_____"

שאלת ידע

שאלות **ידע פשוטות**
משתמשים בשתי צורות תשאול :**הצג** או **הסבר** (מילת הוראה אחת):

הצג -תשובה עם 2-3 משפטים לפחות על המושג/הנושא עליו נשאלם. יש להדגיש את המושג ולפרט את כל הידוע לכם על המושג/הנושא מתוך חומר הלימוד. רצוי להוסיף דוגמאות שמעידות על הבנת הנושא או המושג אליו מתייחסת השאלה.

הצג: (לפחות 2-3 משפטים)_____

_____

שאלות ידע מורכבות

(חלק שני) אשכולות
בשאלה זו יש לבחור את האשכול שנלמד בכיתה:

העולם היהודי | תקשורת ופוליטיקה | בחירות ומפלגות |
רשויות מקומיות| מעורבות אזרחית | פיקוח על רשויות השלטון

השאלה מורכבת משני חלקים: הצג והסבר. בתשובה יש להציג את שני המושגים משני חלקי השאלה, ואז למצוא את הקשר בין שני המושגים ולהסביר אותו במילים שלכם. התשובה לחלק השני מבוססת על התשובה מהחלק הראשון.

הצג: מושג ראשון_____

הצג: מושג שני_____

הסבר וקישור בין שני המושגים:_____

שאלת טקסט

שאלות ידע, הבנת הנקרא, וניתוח טקסט

בשאלה זו מוצג קטע שמבוסס על מאמר טיעוני (מאמר עמדה), ומיד אחריו שאלות המתייחסות לקטע תוך הבנת העמדה של הכותב בקטע .
בשלב הראשון יש להתייחס לשאלה באמצעות שתי הוראות נפרדות – הוראת "**הצג** "והוראת "**הסבר** "
הצג: הגדרת המושג בלבד במילים שלכם, בלי קשר לקטע המצורף לשאלה.
הסבר: הסבר על הקשר בין המושג ובין הקטע. כלומר: ביסוס (ציטוט) מתוך הקטע וקישור בין המושג ובין החלקים המתאימים בקטע . (כמו בשאלת אירוע).

בשלב השני, יש לקרוא את **כל** הקטע לאתר ולהדגיש במדגישון לפחות **"עוגן"** אחד למושג שהתבקש.
יש למצוא קשר ברור בין הביסוס לבין הקישור והגדרת המושג.

תשובה מלאה תכלול שלושה חלקים :

א. **הצגת המושג הנדרש**, מבלי לקשר אותו לטקסט.
ב. **ביסוס** - מתוך הקטע, "עוגן"/ ציטוט/ הסבר המשפט במילים שלך.
ג. **קישור** - חיבור בין הציטוט/ המשפט לבין אחד הרכיבים בהצגת המושג.

שאלת עמדה:

שאלות העמדה מכילות בתוכן נושאים רבים ומגוונים. בסוג שאלה זה התלמיד נידרש להביע את דעתו/עמדתו בצירוף מושגים מתחום המקצוע. **מצורף קישור** למאגר שאלות עמדה במט"ח, ובו מגוון נושאים ודוגמאות לשאלות עמדה.

שלב מקדים בתשובה:

- זיהוי הנושא המרכזי של הטענה
- הצפת מושגים הקשורים לטענה
- מיון המושגים לטענת תמיכה (בעד), ולטענת שלילה (נגד)

נוסחה: טיעון = טענה שלי + נימוקים לטענה שלי + מסקנה שנובעת מתוך הטיעונים.

תשובה מלאה תכלול ארבעה חלקים:
טענה: הטענה חייבת להתבסס על הבעיה/המחלוקת שמופיעה בשאלה.

כתיבת שני נימוקים שונים:
טיעון בעד: המסתמך על מושג/עיקרון/אינטרס/זכות באזרחות וקישורו לקטע.
טיעון נגד: המסתמך על מושג/עיקרון/אינטרס/זכות באזרחות וקישורו לקטע.
עמדה אישית: אני בעד + הטענה המוצגת בקטע" או "אני נגד+ הטענה המוצגת בקטע".

שלב כתיבת התשובה:

נקיטת עמדה : לדעתי צריך.../ אני בעד / אני תומך / אני מתנגד / אני שולל / אני סבור שלא צריך .....
ובנוסף, משפט המתאר את הסוגיה שבמחלוקת

_____

טיעון בעד: המסתמך על מושג/עיקרון/אינטרס/זכות באזרחות וקישורו לקטע

_____

טיעון נגד: המסתמך על מושג/עיקרון/אינטרס/זכות באזרחות וקישורו לקטע

_____

מסקנה: לכן, לפיכך אני תומך ב.... כי...

הנמקה: ההנמקה צריכה להתייחס ישירות לסוגיה אשר במחלוקת

בכתיבתך הקפד על הרכיבים האלה:

- **טענה** - הצגת עמדתך בעניין בבירור-אני תומך או אני מתנגד לסוגיה/לאירוע/לנאמר....
- **הנמקת עמדתך** - הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.
- **הנמקת העמדה המנוגדת** - הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות
- **מסקנה** – לפיכך....

מבנה הבחינה

בבחינה יש לענות על 9 שאלות:

פרק ראשון: שאלות אירוע של שני צדדים
יש לבחור **שאלה אחת** בלבד ולענות על שני הצדדים של האירוע

פרק שני: שאלות ידע פשוטות
חלק ראשון – יש לענות על **3 שאלות**
חלק שני - שאלת אשכול-שאלת ידע מורכבת- **שאלה אחת**

פרק שלישי: שאלות ידע, הבנת הנקרא, וניתוח טקסט
יש לבחור **שתי שאלות** מתוך 3, ולענות על שני חלקי השאלה.

פרק רביעי: שאלת אירוע של צד אחד ושאלת עמדה
שאלת אירוע של צד אחד - יש לבחור **שאלה אחת**
שאלת עמדה - יש לבחור **שאלה אחת.**

ב ה צ ל ח ה !